

T.C.
AMASYA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH ANA BİLİM DALI

ALİ RANA TARHAN'IN MECLİS FAALİYETLERİ

Yüksek Lisans Tezi

ALİ KEMAL SOYHAN

AMASYA
Haziran -2024

T.C.
AMASYA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH ANA BİLİM DALI

ALİ RANA TARHAN'IN MECLİS FAALİYETLERİ

Hazırlayan
ALİ KEMAL SOYHAN

Tez Danışmanı
Prof. Dr. Yılmaz KARADENİZ

AMASYA – 2024

TEZ ONAY SAYFASI

Ali Kemal SOYHAN tarafından hazırlanan “ALİ RANA TARHAN’IN SİYASİ YAŞAMI VE MECLİS FAALİYETLERİ” başlıklı çalışma aşağıdaki jüri tarafından 04/06/2024 tarihinde yapılan savunma sınavı sonucunda oy birliği/oyçokluğu ile Amasya Üniversitesi Sosyal Bilimleri Enstitüsü Tarih Ana Bilim Dalında Yüksek Lisans Tezi olarak kabul edilmiştir.

Jüri

İmza

Danışman	: Prof. Dr. Yılmaz KARADENİZ	
Üye	: Prof. Dr. İsmet TÜRKMEN	
Üye	: Dr. Öğr. Üyesi Girayalp KARAKUŞ	

Yukarıdaki imzaların adı geçen öğretim üyelerine ait olduğunu onaylarım. .../.../.....

.....
Doç. Dr. Hasan YERKAZAN
Sosyal Bilimler Enstitü Müdürü

ETİK BEYAN SAYFASI

Tezimin içerdiki yenilik ve sonuçları başka bir yerden almadığımı ve bu tezi Amasya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsünden başka bir bilim kuruluşuna akademik gaye ve unvan almak amacıyla vermediğimi; tez içindeki bütün bilgilerin etik davranış ve akademik kurallar çerçevesinde elde edilerek sunulduğunu, ayrıca tez yazım kurallarına uygun olarak hazırlanan bu çalışmada kullanılan her türlü kaynağa eksiksiz atıf yapıldığını, bu tezde sunduğum çalışmanın özgün olduğunu bildirir, aksinin ortaya çıkması durumunda aleyhime doğabilecek tüm hak kayıplarını kabullendiğimi beyan ederim.

.../.../.....

ALİ Kemal SOYHAN

İmza

ÖZET

ALİ RANA TARHAN'IN MECLİS FAALİYETLERİ

Öğrenci: Ali Kemal SOYHAN

Amasya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü

Tarih Ana Bilim Dalı, Yüksek Lisans, Haziran/2024

Danışman: Prof. Dr. Yılmaz KARADENİZ

İki Dünya Savaşı arasında ve sonrasındaki dönemlerde Türkiye siyasetine yön vermekte ciddi bir role sahip olan Cumhuriyet Halk Parti'sinin millet-devlet temellerini atma aşamasında gerçekleştirdiği yeniliklerin halka benimsetilmesinde yaşadığı sorunları; bir taraftan da ülkeyi daha demokratik bir boyuta ulaştırmak için karşılaştığı sorunları içine alan bu çalışma işte bu önemli süreçler hakkında bilgiler içermektedir. 1939 yılına gelindiğinde Milli Şef'in Batı devletleri tarafında bulunma isteği, iç politikada yumuşamaların görülmesine sebep olmuştur. Bu nedenle daha demokratik bir sürece geçme çabalarının dış dünyaya gösterilmesi ve ülkede ihtiyaç haline muhalefet isteklerinin karşılanması için Müstakil Grup kurulmuştur. Türkiye Cumhuriyeti'nin ilk Gümrük ve Tekel Bakanı olarak görev yapan Ali Rana Tarhan, görev aldığı süre içerisinde ülke sorunlarını yakından takip ederek titiz çalışmalar yürütmüştür. İnönü'nün dikkatini çeken çalışmaları sonucunda Tarhan, Müstakil Grup'un başkan vekili olarak görev almıştır. Çalışmamızda Türk Demokrasi tarihinin gelişimi, Gümrük ve İnhisarlar Bakanlığının kurulması, Müstakil Grubun tanımı ve faaliyetlerine detaylı bir şekilde değinildikten sonra Ali Rana Tarhan'ın meclis faaliyetleri ve konuşmalara yer verilmiştir. TBMM zabıt cerideleri, dönem ile ilgili yazılı eserler ve hatıralardan faydalanılarak ulaşılan verilerle Ali Rana Tarhan'ın görev önemi ve dönem hakkında literatür eksikliğinin tamamlanması hedeflenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Müstakil Grup, CHP, Demokrasi, Ali Rana Tarhan, İsmet İnönü

ABSTRACT**ALI RANA TARHAN'S PARLIAMENT ACTIVITIES**

Student: Ali Kemal SOYHAN

Amasya University, Institute of Social Sciences

Department of History, Master's Degree, June/2024

Advisor: Prof. Dr. Yılmaz KARADENİZ

The problems experienced by the Republican People's Party, which had a serious role in directing Turkish politics in the periods between the two World Wars and after, in making the public adopt the innovations it made at the stage of laying the foundations of the nation-state; This study, which also covers the problems faced by the country in order to reach a more democratic dimension, contains information about these important processes. By 1939, the National Chief's desire to side with the Western states caused a softening in domestic politics. For this reason, the Independent Group was established to show the outside world the efforts to move towards a more democratic process and to meet the needs and demands of the opposition in the country. Ali Rana Tarhan, who served as the first Minister of Customs and Monopoly of the Republic of Turkey, closely followed the country's problems and carried out meticulous studies during his tenure. As a result of his work that attracted İnönü's attention, Tarhan served as the vice president of Müstakil Group. In our study, after discussing in detail the development of the history of Turkish Democracy, the establishment of the Ministry of Customs and Exemptions, the definition and activities of the Independent Group, Ali Rana Tarhan's parliamentary activities and speeches are included. It is aimed to complete the lack of literature about the importance of Ali Rana Tarhan's duty and the period with the data obtained by using the Grand National Assembly of Turkey minutes, written works and memories about the period.

Key Words: Independent Group, CHP, Democracy, Ali Rana Tarhan, İsmet İnönü

ÖNSÖZ

Türkiye Büyük Millet Meclisini anlamak; Millî mücadeleyi, dönemin sosyal, ekonomik, siyasal sorunlarını ve ülkenin gelişimini kısaca Türkiye Cumhuriyeti'ni anlamaktır. Bu çalışma Türkiye Büyük Millet Meclisinin kuruluş ve gelişme dönemini meclisin önemli şahsiyetlerinden olan Milletvekilliği, Gümrük ve İnhisarlar Bakanlığı ve parti içi muhalefet organı sayılabilecek Müstakil Grup'un başkan vekilliğini yapmış olan Ali Rana TARHAN üzerinden anlatmaktadır. Gümrük İnhisarlar Bakanlığı'nın kuruluşu, uygulanan gümrük politikaları, bu dönemde dünyada ve ülkemizde yaşanan sorunları: Meclis zabıtları, dönemi anlatan değerli şahsiyetlerin eserleri, gazeteler ve ansiklopediler ışığında aydınlatmaya çalıştık.

Bu çalışmanın gerçekleştirilmesinde, iki yıl boyunca değerli bilgilerini bizlerle paylaşan, kullandığı her kelimenin hayatıma kattığı önemini asla unutmayacağım saygıdeğer danışman hocam; Prof. Dr. Yılmaz Karadeniz'e çalışmam boyunca benden bir an olsun yardımlarını esirgemeyen arkadaşım, kardeşim Yunus Emre Öztürk'e ve çalışma süresince tüm zorlukları benimle göğüsleyen ve hayatımın her döneminde bana destek olan kıymetli yol arkadaşım, gönüldeşim değerli eşim Çiğdem Soyhan'a sonsuz teşekkürlerimi sunarım.

Ali Kemal SOYHAN

...../...../.....

İÇİNDEKİLER

ÖZET.....	ii
ABSTRACT	iii
ÖNSÖZ.....	iv
İÇİNDEKİLER.....	v
GİRİŞ	1

1. Meşrutiyetten Cumhuriyete Yaşanan Gelişmeler.....	1
2. Gümrük ve İnhisarlar Vekaletinin Kuruluşu ve Tarihçesi	18

I. BÖLÜM

1. ALİ RANA TARHAN'IN HAYATI VE SİYASİ YAŞAMI	21
1.1. Ali Rana Tarhan'ın Soyu, Ailesi, Hayatı ve Eğitim Hayatı	21
1.2.1. Ali Rana Tarhan'ın Siyasi Hayatı Parlamenteoya Giriş ve CHP'de aldığı görevler ..	22
1.2.2. Ali Rana Tarhan Döneminde Ülkenin Siyasal ve Ekonomik Durumu	22
1.2.2.1. Müstakil Grup'un Kurulmasına Doğru	24
1.2.2.2. İsmet İnönü'nün Cumhurbaşkanlığı.....	24
1.2.2.3. İç ve Dış Politik Ortam.....	25
1.2.2.4. Müstakil Grup'un Kurulma Planı.....	29
1.2.2.5.Beşinci Büyük Kurultayın Toplanması	30
1.2.2.6. Müstakil Grup'un Kuruluşu	32
1.2.2.7. Müstakil Grup'un Yapısı.....	34
1.2.2.8. Müstakil Grup'un Çalışmaları (1939-1943).....	38
1.2.2.9. Müstakil Grup'un Kendi İçindeki Çalışmaları	39
1.2.2.10. Müstakil Grup'un TBMM İçindeki Çalışmaları	39
1.2.2.11. Müstakil Grup'un Çalışmaları (1943-1946).....	42
1.2.2.12. Müstakil Grup'un Kendi İçindeki Çalışmaları (1943-1946).....	42
1.2.2.13. Müstakil Grup'un TBMM İçindeki Çalışmaları (1943-1946)	43
1.2.2.14. Müstakil Grup'un Kaldırılması	44
1.2.2.15. Müstakil Grup Faaliyetleri ve İşlevleri	45

II. BÖLÜM

2. ALİ RANA TARHAN'IN MECLİS VE BAKANLIK FAALİYETLERİ İLE MECLİS KONUŞMALARI	48
2.1. Oylamalardaki Tutumu	48
2.2. Takrirleri.....	49

2.3. Soru Önergeleri	51
2.3. Ali Rana Tarhan'ın TBMM Faaliyetleri ve Konuşmaları	53
2.4. Ali Rana Tarhan'ın Ekonomi Hakkında Konuşmaları	53
2.5. Ali Rana Tarhan'ın İdari İşler Hakkında Konuşmaları	61
2.6. Ali Rana Tarhan'ın Gümrük İşleri Hakkında Konuşmaları	64
2.7. Ali Rana Tarhan'ın Siyasi İşler Hakkında Konuşmaları	65
2.8. Ali Rana Tarhan'ın Eğitim Faaliyetleri Hakkında Konuşmaları	67
2.9. Ali Rana Tarhan'ın Gümrük ve İhisarlar Bakanlığı Dönemi Faaliyetleri	67
2.10. Ali Rana Tarhan Dönemi'nde Ülkenin Siyasal ve Ekonomik Durumu	70
SONUÇ	74
KAYNAKÇA	76
EKLER	81
Ek 1. Ali Rana Tarhan'ın Meclis Kataloğunda Yer Alan Fotoğrafı.	82
Ek 2. CHP'nin Değişmez Genel Başkanı İsmet İnönü 5.Kurultay'a Gelirken. (1939).....	82
Ek 3. Müstakil Grup Azalarının Seçildiğini Yazan 4 Haziran 1939 Tarihli Tan Gazetesi. .	83
Ek 4. Atatürk'ün Güney Gezisi Dönüşü Ankara Garında Ali Çetinkaya ve Ali Rana Tarhan Tarafından Karşılansısı.	83
Ek 5. Ali Rana Tarhan Adına Kızılay Tarafından Bastırılmış Bir Posta Pulu.	84
Ek 6. TBMM Milletvekilleri Kataloğunda Ali Rana Tarhan. (1920-2010).	84
Ek 7. Meclis Kayıtlarında Bulunan Ali Rana Tarhan'ın Tercüme-i Hal evrakı.....	85
Ek 8. Meclis Kayıtlarında Bulunan Ali Rana Tarhan'ın Kendi El Yazısı.	85
Ek 9. Ali Rana Tarhan'ın İstanbul Milletvekili Seçildiği 4.Dönem Seçim Mazbatası.	86
Ek 10. Tapu Kadastro Okulu Kurucusu Halit Ziya Türkkan'ı Dinleyen İdman İttifak Cemiyeti Başkanı Ali Rana Tarhan, Üyeler ve Askeri Yetkililer (1940)	86
ÖZ GEÇMİŞ	87

GİRİŞ

Ülkemizde meclislerin ve bakanlıkların geçirdikleri evrelerin yeterince ele alınmadığı bir gerçektir. Bakanlıklar üzerine yapılan çalışmalar döneme ait siyasi, toplumsal, sosyal ve ekonomik yapıyı aydınlatacak niteliklere sahiptir. Ayrıca biyografik ve otobiyografik eserlerde yazıldığı kişinin yaşadığı döneme birçok yönüyle ışık tutmaktadır.

Osmanlı Devleti'nin 1829 afyon satışı yasağı ile başlayan, ancak büyük devletlerin baskıları ve yabancı devletlerden aldığı borçlarını ödeyemediği için devletin gelirlerine el koyan Duyun-u Umumiye idaresinin varlığı ile uygulanamayan milli gümrük politikaları yeni Türkiye devleti için adeta bir ders olmuştur.

Lozan Antlaşması ile kapitülasyonları kaldırmayı başaran genç Türkiye devleti tütünden tuza, limanlardan şekere birçok farklı alanlarda inhisarlar yani tekeller kurmuştur. 1931 yılına gelindiğinde dağınık haldeki inhisarlar bir araya getirilerek Gümrük ve İnhisarlar Vekaleti çatısı altında birleştirilmiştir. Yarı askeri Gümrük Muhafaza Müdürlüğü kurularak kaçakçılık ile mücadeleyle çalışılmış böylece devlet gelirlerinin önemli kalemlerinde biri olan gümrük vergileri düzenli toplanmak istenmiştir.

Ali Rana Tarhan, mecliste milletvekilliği görevini icra ederken çalışmalarındaki irade ve başarılarından ile Mustafa Kemal Atatürk'ün dikkatini çekmiştir. Atatürk'ün tensibiyle Türkiye'nin ilk Gümrük ve Tekel Bakanlığı görevini üstlenmiştir. Yaklaşık sekiz yıl aralıksız bakanlık görevini yerine getiren Ali Rana Tarhan, çalışmaları ile Mustafa Kemal Atatürk ve İsmet İnönü'nün büyük takdirini kazanmıştır.

1. Meşrutiyetten Cumhuriyete Yaşanan Gelişmeler

Demokrasi; Yunan kökenli bir kelime olmakla beraber demos; halk ve kratos; otorite kelimelerinden birleşerek oluşmuştur. Fransızcada demokratie, İngilizcede ise democracy şeklinde kullanılmaktadır. Demokrasi en sade haliyle halkın kendi kendine idare etme gücüdür. Halkın iradesini esas almaktadır. Devlet yönetimine halkın katılması, iradesini sergilemesi ve kararlarının hâkim olması anlamlarına kullanılmaktadır. Demokrasi tarihi insanlık tarihi kadar eskiye dayanmaktadır ve ilk uygulamalarına milattan önce eski Yunan şehir devletlerinde rastlanmaktadır. Şehir devletleri ve şehirlerde uygulanmakta olan bu sisteme direkt olarak demokrasi adı verilmiştir. Yönetimlerde nüfusun yoğunluğunun az olmasından dolayı kanun ve kararlar tüm halkın katılımı sonrasında oy çokluğu ile belirlenmektedir.

Modern demokrasi yöneten kişilerin, devlet politikalarının işleyişlerinde yapılan tüm işlerden halk tarafından sorumlu oldukları ve seçimler ile yönetime gelen temsilcilerin iş birlikleri ve karşılıklı rekabette oldukları yönetim sistemini oluşturmuştur.¹

Siyasal olarak da milattan sonra 15. yüzyıl sonrasında meydana gelen temsili demokrasi sistemi ortaya çıkmıştır. Bu sistem içerisinde yönetimlerde nüfus yoğunluklarının fazla ve nüfusun geniş bir coğrafyaya dağılmasından dolayı halk siyasi haklarını direkt olarak değil kendilerinin belirledikleri ve onlara karşı sorumlu temsilciler tarafından kullanılmaları sonucunda belirlemektedir. Bu sistem: oy ile seçilmiş olan temsilcilerin meydana getirdiği parlamento sistemi şeklinde tanımlanabilir. Parlamentonun da bir yasama görevi bulunmaktadır. Bu sisteme güçler ayrılığı ilkesi denilmektedir.

Temsili demokrasilerde birtakım problemlerin ortaya çıkması sonucu bu sorunların ortadan kaldırılması için halk seçimine başvurmak, vatandaşların kanun teklifleri ve vatandaşların vetosu gibi yollara ve oylamalara gidilmesinden sonra yarı doğrudan demokrasi modeli ortaya çıkmıştır.

Çoğunluk tarafından meydana getirilen iktidarın azınlığın da haklarını anayasa hükümleri ile güvence altına almış olan demokrasi sistemine de liberal demokrasi denilmektedir. 19. yüzyılda temsili demokrasi bir hayli gelişmiştir. Bu sistem insanlık tarihi boyunca en fazla kullanılan yönetim sistemi olmuştur. Demokraside merkez olan Avrupa; derebeyi, kral ve hükümdarlık esaslarına dayanan ve mutlakiyet ile yönetilmekte olan Dünya'ya demokrasi ihracına başlamıştır. Bu durumdan Osmanlı Devleti de nasibini almıştır.

İlk yazılı hukuk kuralları Amerika Birleşik Devletleri'nde 1787 yılında, İspanya'da 1812 yılına ve İsviçre'de 1848 yılında meydana getirilmiştir. Osmanlı Devleti de hukuk kurallarının hazırlanmasında ve demokratik sürece geçiş adımlarının atılmasında geç kalmış durumda değildir. 1876 yılında Kanun-i Esasi ile Osmanlı Devleti'nde anayasa sürecinin temeli atılmıştır. Ne kadar anayasa süreci kısa sürmüş olsa bile gelecekte geçilecek anayasal rejim için bu durum büyük bir payda teşkil etmektedir. Osmanlı Devleti'nde oy haklarının sınırlandırılmasına rağmen, 1908-1913 yılları fikir ve hizipleşme bakımından bir hayli özgürlük içeren yıllardır. Demokrasi gereği olan kurum ve değerler Anadolu'ya cumhuriyetin ilan edilmesi ile girmemiştir.² Cumhuriyet'in ilan edilmesinin öncesinde de demokrasiye dair

¹ Burhan Kuzu, *Demokrasi-Resmî İdeolojisi-Sivil Toplum*, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi 47/1 (1992), 2.

² Tanel Demirel, *Türk Siyasetini Anlamak Yaklaşımlar Hakkında Bir Deneme* (Ankara: Liberte Yayınları, 2019), 274.

girişimlerde bulunulmuştur. Demokrasiye ait işlevselliğin korunması yine vatandaşlar için en asli görev olarak kabul edilmektedir.

Demokrasi sisteminde halkın her kesiminden olan kişilerin düşüncelerini özgür olarak dile getirmesi gereklidir. Bireyler birbirlerine ait özgürlükleri kısıtlamadan tüm düşüncelere saygılı bir biçimde düzen sağlanmalıdır. Siyasi partiler de halkın temsilini sağlarken birliğin ve bütünlüğün bozulmamasına özen göstererek tüm vatandaşlara eşit bir biçimde tavır sergilemelidir. Böylece vatandaşların ihtiyaçlarına cevap vermek daha kolay olacaktır. Bu nedenle Anadolu'ya demokrasinin ilk geldiği zamanlara bakarak geçmişin daha iyi bir biçimde anlaşılabilir nasıl ve ne şartlarda uygulandığını görmek gereklidir.

Balkan coğrafyasında oldukça geniş toprakların sahibi olan Osmanlı Devleti'nin Avrupa'da meydana gelen gelişmelerden etkilenmesi ile aydınların demokrasi talepleri, Avrupa ülkelerinde taklitçilik ve Avrupa'nın büyük devletlerinin baskıları ve iç kısımlarda azınlıkların talepleri sonucunda Osmanlı'da 19. yüzyıl sonrasında demokrasi girişimleri başlamıştır. Osmanlı Devleti Avrupa'daki yenilikleri örnek alıp kendi bünyesinde yenilikler yapmaya çalışmıştır. Tüm çabalarına rağmen Osmanlı Devleti, Avrupa devletlerinden geri kalmıştır. Bu durum ilk olarak askeri alanda kendini göstermiş, Avrupa'da modern orduların kurulması, Osmanlı'nın da eski tarzda ordu anlayışını sürdürmesi şeklinde olmuştur.

Lale Devri'nde (1718-1730) Avrupa'nın üstünlüğü kabul edilerek tüm alanlarda Avrupa örnek alınmaya başlanarak yenileşme hareketlerine girişilmiştir. Yeniliklerin yetersiz olduğu Osmanlı Devleti'nin çıkmaza sürüklendiği süreç Sultan Abdülmecid döneminde daha net olarak anlaşılmıştır.

Bunun yanı sıra Abdülmecid zamanında ciddi yenileşme hareketleri olarak 1839 Gülhane-i Hatt-ı Hümayun ilan edilmiştir. Diğer adı Tanzimat Fermanı olan bu metin düzme, düzenleme anlamında kullanılmıştır. Tanzimat Dönemi fermanın ilan edilmesi ile başlayarak Kanun-i Esasi'nin ilan edilmesine kadar süren döneme de adını vermiştir.³

Osmanlı Devleti, geçmiş yüzyıllardaki kurumları ile gittikçe güçlenen Avrupa devletlerinin karşısında varlığını sürdüremeyeceğinin farkına varmıştır. Devletin yaşamasını ve sürekliliğini sağlayan tüm kurumlarda yeni düzenlemelerin yapılması mecburi bir hal almıştır. Tanzimat Dönemi Osmanlı tebaasının modernleşme ve çağdaşlaşma yolunda atmış olduğu ilk adım olarak kabul edilebilir. Bu hareket esas olarak Osmanlı'yı klasik yapısından çıkartarak hukuk devleti olma boyutuna ve demokrasiye doğru götüren süreçte başlangıç olma niteliği

³ Necdet Hayta - Uğur Ünal, *Osmanlı Devleti'nde Yenileşme Hareketleri 17.Yüzyıl Başlarından Yıkılışına Kadar*(Ankara: Gazi Kitapevi, 2012), 119.

taşımaktadır.⁴ İçindeki döneme adını veren Tanzimat Fermanı bir nevi Osmanlı Devleti'nin; adalet, eşitlik ve insan hakları ile tanışmaya başladığı bir süreç olmuştur. Bu değişim; siyasi, toplumsal, hukuk ve ekonomi alanlarında bazı yeniliklerle kendisini göstermeye başlamıştır. Tanzimat Fermanı'nın esas amacı Osmanlı Devleti ile halkın arasındaki ilişkileri güçlendirip halka Osmanlı kimliğinin kazandırılması olmuştur.

Osmanlı Devleti'nde yapılan ilk yenilikler genel olarak askeri alanda olmuştur. Bu süreçte yapılan araştırmalar ve savaşlarda alınan başarısızlıklar sonucunda devletin işleyişindeki aksaklıklar tamamen göze çarpmıştır. Bu aksaklıkların sonucunda bütün alanlarda hızlıca yenileşme hareketleri başlamıştır.⁵

Tanzimat'ın diğer bir önemli noktası da Fransa ve Amerika Birleşik Devletleri İnsan Hakları Beyannamesi'nden bir yönü ayrılıyor olmasıdır. Bu beyannameler ile karıştırılmaması gereken ferman halk hareketi ya da talepleri sonucunda değil tamamen devletin otoritesinde yukardan inme bir özelliğe sahiptir. Bu durum da Tanzimat Fermanı'nın desteksiz ve içi boş olmasının temel nedenini oluşturmaktadır. Ancak uygulanmaya başlayan bu ıslahat tepeden inme olmasından dolayı halkın benimsememesine neden olmuştur.⁶ Milliyetçi isyanların baş gösterdiği, ekonominin iflas etme noktasına geldiği ve büyük devletlerin Osmanlı Devleti'ni parçalama fikirlerinin olgunlaştığı bir dönemde ilan edilen bu fermanın istenilen sonuç elde edilememiştir.

Islahat Fermanı da Osmanlı Devleti'nin yönetme anlayışına köklü düzenlemelerin getirilmediği bir ferman olma özelliğine sahiptir. 19. yüzyıl ortalarında Rusların baskısından kaçarak Osmanlı'ya sığınan mültecilerin iade edilme sorunu ve tarihe kutsal yerler sorunu olarak geçen bir Osmanlı-Rus krizi Kırım Savaşı'nın patlak vermesine neden olmuştur.⁷ Bu savaşın neticesinde Osmanlı iç işlerine karışılmasının önüne geçebilmek amacıyla 28 Şubat 1856 yılında Islahat Fermanı'nı ilan etmiştir.⁸ Bu fermanın en önemli özelliği bir iç mesele iken Kırım Savaşı'ndan sonra imzalanan Paris Antlaşması kapsamına dâhil edilmesiyle uluslararası bir boyuta ulaşmasıdır.

Islahat Fermanı'nın önemi: içeriğinde Müslümanlara ve gayrimüslimlere tanınan eşit hakların olmasıdır. Bu ferman da Tanzimat Fermanı gibi tepeden inme bir hareket olmasından ve gayrimüslimlere tanınan haklardan dolayı Müslüman kesimin tepkisine neden olmuştur.

⁴ Sina Akşin, *Ana Çizgileriyle Yakınçağ Türkiye Tarihi 1789-1980*(İstanbul: Yenigün Basın ve Yayıncılık, 1997), 27.

⁵ Hayta-Ünal, *Osmanlı Devleti'nde Yenileşme Hareketleri*, 119.

⁶ Fahir Armaoğlu, *XIX. Yüzyıl Siyasi Tarih* (İstanbul: Timaş Yayınları, 2013), 233.

⁷ Hayta-Ünal, *Osmanlı Devleti'nde Yenileşme Hareketleri*, 128.

⁸ Akşin, *Ana Çizgileriyle Yakınçağ Türkiye Tarihi 1789-1980*, 39.

Gayrimüslimlerle eşit haklara sahip olmak Müslümanları adeta kıskırtmıştır. Bu girişimlerden de sonuç alınamamış ve Avrupalı Devletler Osmanlı'nın iç işlerine karışmışlardır.⁹ Tanzimat Dönemi'nde başlamış olan yenileşme hareketleri farklı bir kuşağın da meydana gelmesine neden olmuştur. Batı ülkelerine ilim ve bilim öğrenmeye giden öğrenciler Osmanlı'da aydın kişiler olma rolünü üstlenmişlerdir.

Tanzimat ve Islahat Fermanlarına dayanılarak Osmanlı Devleti'nin siyasî, idarî, adlî, malî, sosyal ve kültürel alanlarında yapılan yenilikler önemli olmakla birlikte, devletin gerilemesini ve içinde bulunduğu karışıklıklara engel olamamıştır. Devlet idaresinden hoşnut olmayan ve milliyetçilik akımından büyük ölçüde etkilenen halk, mahallî isyanlarla devletin başına gaileler çıkarmaya başlamıştır.

Yabancı devletler de gayrimüslimlerin durumlarını bahane ederek devletin içişlerine müdahalelerini sürdürmüşlerdir. Devletin gidişatını iyi bulmayan Türk aydınları ise halkın devlet işlerini denetleyebileceği meşrutî bir idarenin kurulması halinde durumun düzelebileceğini düşünüyorlardı. Aralarında Namık Kemal ve Ziya Paşa gibi aydınların da bulunduğu Genç Osmanlılara göre; meşrutiyet yönetimi kurulur, meşrutî idare neticesinde açılan Meclis-i Mebusan'a Hristiyan ve Yahudi halkın temsilcileri de katılırsa Müslümanlarla aralarındaki ayrılık giderilebilir ve bir Osmanlı Milleti oluşturulabilirdi. Böylece Avrupa devletlerinin Osmanlı Devleti'nin içişlerine karışmaları da önlenmiş olabilirdi. Yeni Osmanlıların tasarladıkları programın gerçekleştirilebilmesi için ya Genç Osmanlıların iktidara geçmesi veya iktidardaki devlet adamlarının Padişahı meşrutî bir idarenin kurulması konusunda ikna etmeleri gerekiyordu.¹⁰

Genç Osmanlılar iktidara geçmek için herhangi bir teşebbüste bulunmamışlar, daha ziyade basın yayın yoluyla hürriyet ve meşrutiyet fikirlerini yaymışlardır. Genç Osmanlıların yaklaşık on yıl süren faaliyetleri sonunda yaydıkları fikirleri samimiyetle benimseyen Mithat Paşa da devletin 1875'te geçirmekte olduğu buhranlardan kurtulması için devlet idaresinin değiştirilmesi gerektiğini düşünüyordu. Ona göre yeni idarenin ağırlık noktasını millet meclisi oluşturmalı; bu mecliste, milliyet, din ve mezhep farkı gözetmeksizin seçilen Osmanlı mebusları yer almalıydı. Meşrutiyet konusunda kendisine yapılan telkinleri kabullenmeyen Sultan Abdülaziz, Bosna Hersek'te ve Bulgaristan'da baş gösteren ve yayılan isyanlar ile yabancı devletlerin müdahaleleri üzerine çıkan olaylar sonunda tahtan indirilmiş ve yerine V. Murat geçirilmişti. Yeni Padişah esasen meşrutiyet taraftarı olmasına rağmen, Sadrazam

⁹ Armaoğlu, *XIX. Yüzyıl Siyasi Tarih*, 266.

¹⁰ Refik Turan-Semih Yalçın, *Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi* (Ankara: Siyasal Kitabevi, 1994), 46.

Mütercim Rüştü Paşa ve Serasker Hüseyin Avni Paşa, cülustan sonra ilan edilen Padişahın fermanında meşrutiyetle ilgili bir vaadin yer almasını önlemişlerdi.¹¹

Tanzimat ile birlikte başlamış olan yenileşme girişimleri I. Meşrutiyet'in ilan edilmesinde zemin oluşturmuştur. Bu sürece kadar çok fazla kullanılmayan meşrutiyet kavramı şart kökünden gelmekte olan meşrut sözcüğünden türemiştir.¹² Genç Osmanlılar olarak anılan Ziya Gökalp, Namık Kemal ve Mithat Paşa gibi bazı aydınlar ülke yönetimine halkın da katılması, padişahın yetkilerinden bazılarını kısıtlama getirilmesi ve ülkede anayasal düzene geçilmesi için harekete geçmiştir. Anayasanın üstünlüğünün kabul edileceği bir hukuk devleti anlayışına geçiş yapılmasını talep etmişlerdir. Bu dönemde İngiltere ve Fransa'dan ciddi bir destek alınarak saraya yapılan baskın ile dönemin padişahı olan Abdülaziz'in tahttan indirip meşrutiyeti ilan etme sözü veren V. Murat tahta geçirilmiştir. V. Murat'ında akli dengesinin yerinde olmamasından dolayı Genç Osmanlılar onu da tahttan indirmişlerdir.

Sultan II. Abdülhamit tahta geçirilmesi durumunda anayasa üstünlüğünün kabul edileceği ve meşrutiyeti ilan edeceğine dair Genç Osmanlılara söz vermiştir.¹³ II. Abdülhamit tahta geçtiği zaman Bosna Hersek isyanları ile Sırbistan ve Karadağ'a karşı savaş devam ediyordu. Sırbistan'a karşı önemli başarılar elde edildiği halde, İngiltere'nin Şark Meselesinin yeniden görüşülmesi için İstanbul'da bir konferans toplanması yolundaki teklifi ile Rusya'nın Sırplarla mütareke yapılmasını isteyen notası kabul edilmek zorunda kalınmıştır. Bu baskılar altında İstanbul Konferansı açılırken 23 Aralık 1876 tarihinde Kanun-ı Esasî de ilan edilmiştir. Kanun-ı Esasî'nin konferansın açılmış olduğu gün ilan edilmesi, devletin kendini dış müdahale olmaksızın ıslah edebileceğini, toplanmış delegelere ispat etmek yönünde gösterilen bir çaba olarak değerlendirilebilir. Kanun-ı Esasî ile birlikte Mebusan ve Ayan Meclisleri kurulmuş, Sadrazamın başkanlığında oluşturulan nazırlar heyetine kanun teklif yetkisi, Mebuslar Meclisi ile Ayan Meclisi'ne yasama hak ve görevi verilmiştir.¹⁴

İki mecliste kabul edilen kanunlar, Padişahın onayından sonra kesinleşecekti. Ayrıca bütün Osmanlı vatandaşının kanun önünde eşit olduğu kabul edilmiştir. Herkese şahsi mesken, eğitim, yayın, ortaklık kurma hürriyeti tanınmış; kanunsuz olarak kimseden para alınamayacağı, vergilerin herkesin gelirine ve gücüne göre hesaplanacağı, müsadere (zor alım) ve angaryanın (zorla ücretsiz yaptırılan iş) yasak olduğu belirtilmiştir. Bütün bu maddelerin yanında yeni anayasada padişahın yetkileri sınırlandırılmış olmuyordu. 113. madde ile

¹¹ A. H. Ongunsu, "Abdülaziz", 59.

¹² Hayta-Ünal, *Osmanlı Devleti'nde Yenileşme Hareketleri 17.Yüzyıl Başlarından Yıkılışına Kadar*, 173.

¹³ Akşin, *Ana Çizgileriyle Yakınçağ Türkiye Tarihi 1789-1980*, 1/48.

¹⁴ A. H. Ongunsu, "Abdülhamit", 76.

Padişaha, devletin emniyeti için herhangi birisini sürgüne yollama yetkisi verildiği gibi 7. madde ile de meclisi feshetme yetkisi veriyordu. Mebusan Meclisi'ne çok çeşitli halkların temsilcilerinin katılması, Genç Osmanlıların inandıkları gibi gayrimüslim unsurların temsilcileri ile Müslümanlar arasındaki ayrılıkları ortadan kaldırmadığı gibi ülke bütünlüğünü zedeleyici birtakım teklifler ciddi sıkıntılara yol açmıştır. Meclisteki bu gelişmelerin yanı sıra Rus savaşının ağır bir yenilgiyle sonuçlanması Osmanlı Devleti'ndeki bu ilk demokrasi teşebbüsünü sonuçsuz bırakmıştır. Padişah 1877 yılında 7. maddeye dayanarak meclisi feshetmiş ve I. Meşrutiyete son vermiştir.¹⁵

Ülkemizde anayasa sürecinin öncüsü olması yönü ile I. Meşrutiyet Türk Demokrasi tarihinde ciddi bir yere sahiptir. I. Meşrutiyet özellikle kendisinden sonra yaşanabilecek siyasal olaylara öncü olmuş ve Osmanlı vatandaşlarının yasal bir şekilde eşit olmalarını öngören yeni demokrasi fikirlerinin ortaya çıkmasını sağlamıştır. Fakat yapılan bu ilk demokrasi hareketi fazla uzun ömürlü olmamıştır. 93 Harbi olarak adlandırılan 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı neticesinde Osmanlı oldukça büyük bir yenilgiye uğramıştır. Bu hezimete bahane olarak da meşrutiyet yönetimini gösteren Sultan II. Abdülhamit, anayasayı askıya alarak meclisin tatil olması için emir vermiştir. Bu hareket sonrasında Genç Osmanlılar sürgün edilerek cezalandırılmışlardır.¹⁶

Bu durum sonucunda ülkede demokrasi denemeleri bir kenara bırakılmış ve otuz yıl sürecek olan mutlak monarşi yönetim anlayışına geçilmiştir. Osmanlı Devleti'ndeki bütün unsurların birliğini sağlamak sure-tiyle bir Osmanlı Milleti oluşturmak temel düşüncesi üzerine kurulan I. Meşrutiyet, II. Abdülhamit'in Osmanlı Rus Savaşı'nı bahane ederek meclisi kapatması ve Kanun-ı Esasî'yi askıya alması, Türk aydınlarını çökmekte olan devleti kurtarabilmek için yeni arayışlara sevk etmiştir. I. Meşrutiyetin kaldırılmasını müteakip II. Abdülhamit'in sıkı takibatına rağmen bazı gizli faaliyetler yürütülmüş ve cemiyetler kurulmuştur. Gerek içerde ve gerekse dışarıda yaşanan olumsuz vaziyet, Osmanlı toplumunda özellikle aydın kadrolarda birtakım kanaatlerin doğmasına yol açmıştır. Bu kanaatlerle, "bu devlet nasıl kurtulur?" sorusu seslendirilmeye başlanmıştır. Umumiyetle bu soruya şu yanıtlar verilmiştir; II. Abdülhamit'in devrilmesi, Meclis-i Mebusan'ın tekrar açılması, Kanun-ı Esasî'nin yürürlüğe konulması, Muhafaza-ı Vatan yani Osmanlı Devleti'nin toprak bütünlüğünün korunması, ırkı, dini, mezhebi ne olursa olsun bütün fertlerin Osmanlı üst

¹⁵ Findley V Carter, *Osmanlı Devleti'nde Bürokratik Reform, Babıali 1789-1922*(İstanbul: İz Yayınları, 1994), 191.

¹⁶ Hayta-Ünal, *Osmanlı Devleti'nde Yenileşme Hareketleri 17.Yüzyıl Başlarından Yıkılışına Kadar*, 178.

kimliğinde birleştirilmesi, reformların yapılması, kapitülasyonların kaldırılması, düşman tecavüzünün ve müdahalesinin önlenmesi.

Osmanlı aydınlarının II. Meşrutiyet idaresini istemelerinin temelinde; Meclis-i Mebusan'ın kapatılması ve Kanun-ı Esasi'nin rafa kaldırılması ile II. Abdülhamit'in istibdada dayalı bir rejim korkusu ve yetkinin tamamen Padişahın ve Saray'ın eline geçme endişesi yatmaktadır.¹⁷

II. Abdülhamid'in mutlakiyet ile yönetme biçimi Genç Osmanlıların gittikçe kuvvetlenmesine neden olmuştur. Sultan Abdülaziz döneminde Genç Osmanlılar denen bu oluşum II. Abdülhamit döneminde "Jön Türkler" şeklinde anılmıştır. Jön Türkler ülke içerisinde ve dışında pek çok dernek kurarak gazetelerde yayınlar yapmaya başlamışlardır. Genç Osmanlılar örgütlenerek İttihat ve Terakki Cemiyeti'ni kurmuşlardır. Bu cemiyet 1889 yılında gizli bir biçimde İstanbul'da "İttihat-ı Osmani Cemiyeti" adıyla kurulmuştur. Kurucuları arasında; İbrahim Temo, İshak Sukuti ve Abdullah Cevdet bulunmaktadır. Teşkilat kuruluşunda İtalyan Birliği'ni zafere taşıyan Carborani Cemiyeti'nin örgütlenmesini ve bu cemiyetin uyguladığı gizlilikleri esas almışlardır.¹⁸

Hürriyeti ilan ve herkese müsâvât(eşitlik) ve adâlet vermek amacıyla 2 Haziran 1889 tarihinde birkaç askerî tıbbiye talebesi tarafından "İttihad-ı Osmani" adında bir cemiyet kurulmuştur, daha sonra da adını İttihat ve Terakki Cemiyeti olarak değiştirmiştir. Bütün gayelerini hürriyeti tesis edip, "istibdat" idaresini ortadan kaldırmak üzerine inşa etmişlerdir. Cemiyet üyelerinin varlığından haberdar olan II. Abdülhamit, İttihatçıları sıkı takibe almıştır. Bu takip sonunda baskılara dayanamayan Cemiyet üyelerinin büyük çoğunluğu Avrupa'ya kaçarak faaliyetlerini burada devam ettirmişlerdir. İttihat ve Terakki mensupları Fransa'da bir kongre tertip etmelerine rağmen fikrî birliktelik sağlanamamıştır. Bu arada Selanik'te meşrutiyetin ilanını hazırlayan ve hızlandıran bir gelişme meydana gelmiştir. Selanik'te Bursalı Tahir, Talat, İsmail Canbolat, Mithat Şükrü tarafından kurulan Osmanlı Hürriyet Cemiyeti ile Jön Türklerin Paris şubesinin özellikle Ahmet Rıza gru-bunun 1907'de birleşmesidir. Bu birleşme ile Sultan II. Abdülhamit rejimi-nin muhalifleri arasına silahlı gücü elinde bulunduran Osmanlı or-dusunun liberal, meşrutiyetçi, milliyetçi, hürriyetçi Türk subayları da katılmış oluyordu. Bu yolla askerî ve sivil kanat ortak çalışacak ve hareket edeceklerdi.

Bu dönemde Türk aydınlarının bir kısmının İslam birliği, bir kısmının da Türk birliği fikri yönünde faaliyetleri olmuştur. Meşrutiyet taraftarlarının kurdukları İttihat ve Terakki Cemiyeti, II. Abdülhamit'e meşrutiyet yönetimini zorla da olsa kabul ettirmeyi amaçlıyordu.

¹⁷ Selim Kohen, *Malûmât-ı Etfâl* (İstanbul: Artin Asaduryan Matbaası, 1328), 43.

¹⁸ Kazım Karabekir, *İttihat ve Terakki Cemiyeti 1896-1909* (İstanbul: Türedav Ofset, 1982), 25.

Başta İttihatçılar olmak üzere birçok Osmanlı aydınındaki ortak görüş, “*hele bir meşrutiyet ilan edilsin de her şey düzelir*” şeklindeki anlayıştı.¹⁹

İlerleyen yıllarda İngiltere Kralı VIII. Edward ve Rus Çarı II. Nikola’nın 1908 yılında Reval Görüşmelerini gerçekleştirmeleri ve Osmanlı toprakları konusunda İngiltere’nin Rusya’yı serbest bırakması İttihat ve Terakki Cemiyeti’nde tedirginlik yaratmıştır. Cemiyet devletin bekasını meşrutiyetin yeniden ilanında görmektedir. Bu dönemde devletin Balkan topraklarında başlayarak tamamına yayılan isyan dalgaları sonucu İttihat ve Terakki Cemiyeti bu durumu fırsat bilip Sultan II. Abdülhamit’e baskı yaparak sultana yeniden anayasanın üstünlüğünü kabul ettirmişlerdir.²⁰

II. Meşrutiyet’in ilanını hızlandıran ve II. Abdülhamit’in karşısında geniş bir muhalefetin doğmasını sağlayan ana sebeplerden bir diğeri de Türkler dışında diğer etnik ve millî grupların, Osmanlı’nın yıkılacağına dair inançları ve kendi millî hedeflerini gerçekleştirmek için Meşrutiyet rejiminin müsait (siyasi-sosyal-kültürel) zemini hazırlayacağına dair inançlarıdır.²¹

Kanun-i Esasi’nin yeniden yürürlüğe girmiş ve bu dönemde Osmanlı Devleti’nde ilk defa çok partili yaşama geçiş süreci başlamıştır. Osmanlı’nın ilk siyasi partisi olan İttihat ve Terakki Cemiyeti kurularak sonrasında gelen gerek kendilerine muhalif olan gerekse Türk demokrasi tarihinin ilk muhalefet partisi olma özelliğini taşıyan Ahrar Fırkası çok partili siyasi yaşamın temelini oluşturmuştur. Bu dönem içerisinde Hürriyet ve İtilaf Fırkası, Osmanlı Demokrat Fırkası gibi partiler de kurulmuştur. Bu şekilde Osmanlı Devleti ilk defa seçimler, demokrasi ve darbelerle tanışmıştır. Bu demokrasi havası fazla uzun sürmeden darbe ile kesintiye uğratılmıştır. Balkan yenilgisini bahane eden İttihat ve Terakki Cemiyeti hükümete egemen olarak tek parti yönetim şekline bürünmüştür. II. Meşrutiyet dönemi partilerin çok fazla olmasına rağmen çok partili siyasi yaşam özelliği taşımamıştır. 1913’de Bab-ı Ali baskını sonrasında iktidarı tamamen eline alan İttihat ve Terakki Cemiyeti pek çok dış etken ile uğraşmıştır. Bu süreçte patlak veren Trablusgarp Savaşı, Balkan Savaşı ve Birinci Dünya Savaşı cemiyetin sonunun hazırlanmasına etkili olmuştur.

II. Meşrutiyetin ilan edilmesiyle ülke bu durumu coşku ile karşılamıştır ve yaklaşık otuz yıl sonra anayasal düzene yeniden geçiş sağlanmıştır. İnsan haklarına saygı duyan bir hukuk devleti olunması yolunda ciddi adımlar atılmıştır. Bu dönemde: Kadın haklarına değinilerek

¹⁹ M. Şükrü Hanioglu, *Bir Siyasal Örgüt Olarak İttihat ve Terakki Cemiyeti ve Jön Türklük* (1889-1902) (İstanbul: İletişim Yayınları, 1989), 25.

²⁰ Hayta-Ünal, *Osmanlı Devleti’nde Yenileşme Hareketleri 17.Yüzyıl Başlarından Yıkılışına Kadar*, 193.

²¹ Rıza Tahsin, *Mirât-ı Mekteb-i Tıbbiye*(İstanbul: Özel Yayınları, 1991), 113.

öğretim düzeninde bazı yenileşmelere gidilmiş, ekonomik düzenlemeler yapılmış, milli iktisat ve sanayi gündeme taşınmıştır. Meşrutiyetin oluşturmuş olduğu geçici coşku ve birleşme durumu gittikçe yerini tekrar meydana gelen iç ve dış meselelere bırakmıştır. Ülkede görülen partizanlık durumu muhalefet ve iktidarın çatışmaları üst seviyelerde sürmüştür. İttihat ve Terakki Cemiyeti tarafından devlet bünyesinde olan farklı din ve ırklardaki çeşitli unsurların Osmanlılık düşüncesiyle bütünleştirilmesi ve merkezi otoritelere bağlı kılınması hedefinde takip edilen politikalar hem meclis hem de mahalli idarelerde huzursuzlukların da artmasına neden olmuştur.

Meşrutiyetin ilk seçimlerinde İttihat ve Terakki Cemiyeti seçimleri kazanıp Türk tarihindeki ilk siyasal parti olma özelliğini kazanmıştır.²² II. Meşrutiyet Dönemi'nde siyasal çekişmelerin yaşanmaya başladığı görülmüştür. Meclisin yeniden açılmasıyla beraber siyasal gruplar şeklinde modern çağın meydana getirdiği siyasal girişimler uygulanmaya başlanmıştır. 1908 sonrasında kurulmuş olan siyasi partilerin arasında ciddi çekişmelerin yaşandığı görülmüştür. Bu dönemde nerdeyse birçok farklı düşünceden partiler kurulmaya başlamıştır. Bunların içinde en önemlisi İttihat ve Terakki Cemiyeti olmuştur.²³

İttihat ve Terakki Cemiyeti, iktidarın ele geçirilmesi için ihtilal yapmış gibi görünmemek için başvekâletlik makamını ele geçirmemiştir. Parlamento kısmına ise üyelerinden yalnızca birkaç tanesini yerleştirmiştir. Hükümetin dışardan kontrolünü sağlayarak kendi etkisini ve kontrolünü hep hükümetin üstünde tutmuştur. Tüm bu işlerini perde arkasından yürütse de bu durum kendi aleyhine dönmüştür. Hem parti taraftarlarının hem de bireylerin birbirleriyle olan mücadeleleri siyasal hayatı adeta kaos ortamına sürüklemiştir.²⁴ İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin buna benzeyen girişimleri kendisine muhaliflik olacak pek çok siyasi partinin doğmasına neden olmuştur.

Osmanlı Ahrar Fırkası: II. Meşrutiyet döneminde ülkenin ilk siyasi partisi olarak kurulmuştur. 14 Eylül 1908'de Nurettin Ferruh, Celalettin Arif ve Ahmet Fazlı tarafından organize edilmiştir.²⁵ Bu fırka, siyasal fikirlerini ademimerkeziyetçilik felsefesi kapsamında benimseyip Osmanlı'nın siyasi yaşamına giriş yapmıştır. Fırka, ilk zamandan beri İttihat ve Terakki Cemiyeti tarafından engellenmeye çalışılmıştır. Fırkanın Anadolu'da siyasal teşkilatlanma yoluna gitmesine engel olunmuştur.²⁶

²² Hayta-Ünal, *Osmanlı Devleti'nde Yenileşme Hareketleri 17.Yüzyıl Başlarından Yıkılışına Kadar*,197.

²³ Ercan Haytaoğlu, *Türkiye'de Demokratikleşme Süreci ve 1945'te Çok Partili Siyasi Hayata Geçişin Nedenleri* (1908-1945), *Pamukkale Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi* 3/45 (1997), 56.

²⁴ Armaoğlu, *XIX. Yüzyıl Siyasi Tarih*, 589.

²⁵ İhsan Güneş, *Birinci TBMM'nin Düşünce Yapısı (1920-1923)* (İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2009), 15.

²⁶ Armaoğlu, *XIX. Yüzyıl Siyasi Tarih*, 590.

Fedakâran-ı Millet Cemiyeti: 1908 senesinde meşrutiyete saygılı olabilme şartıyla saltanatın korunacağı ve bütün ülkede özgürlüğün tesis edileceği konusunda çalışacağını söyleyerek kurulmuştur.²⁷ Oldukça iddialı bir şekilde boy gösteren fırka İttihat ve Terakki Cemiyeti'ne karşı sert eleştiriler yapsa da önemli bir çalışma ortaya koyamamıştır.

İttihat-ı Muhammediye Fırkası: 31 Mart Vakasından kısa zaman önce kurulmuştur. Fırkanın yayın kolu Volkan gazetesidir. Bu gazete ile çok fazla bütünleşmesinden dolayı Volkancılar Cemiyeti şeklinde de anılmıştır.²⁸ Fırkanın meclis ile direkt bir ilgisi olmasa da muhalefetin en fazla ses getiren kısmını temsil etmiştir. Çok kısa süre ayakta kalan fırka, siyasi hayatta ciddi gelişmelere yol açmıştır.

Osmanlı Demokrat Fırkası: 6 Şubat 1909 yılında Abdullah Cevdet'le İbrahim Temo'nun girişimleri sonucu kurulmuştur. Siyasette çoğulculuk kavramını savunmuşlardır. Ancak 1911 yılında Hürriyet ve İtilaf Fırkası'na katılım sağlamışlardır.²⁹

Mu'tedil Hürriyetperveran Fırkası: II. Meşrutiyet ilanı sonrasında meclis içinden kurulan ilk fırka özelliğine sahiptir. Ahrar Fırkası'nın feshedilmesi üzerine muhalifleri birleştirerek yeni bir fırka kurulması için oluşturulmuştur. Kısa bir süre sonra Hürriyet ve İtilaf Fırkası'na katılım kararı alarak siyasi yaşamlarını sonlandırmışlardır.³⁰

Islahat-ı Esasiye-i Osmaniye Fırkası: Jön Türklerin sıkı destekçileri olan Şerif Paşa tarafından oluşturulmuştur.³¹ Önceki zamanlarda İttihat ve Terakki'ye üye olan Şerif Paşa meşrutiyetin ilanı sonrasında cemiyetle ters düşerek bu fırkanın kuruculuğunda öncülük etmiştir.

Hürriyet ve İtilaf Fırkası: 21 Kasım 1911 İttihat ve Terakki Fırkası'nın kurucularından Damat Ferit, Rıza Tevfik, Rıza Nur ile Lütfi Fikri Bey tarafından kurulmuştur.³² İttihat ve Terakki'den ayrılmış olan kişiler tarafından kurulmuş olan bu fırka cemiyete karşın oldukça şiddetli muhalefette bulunmuş ve fazla ses getirmişlerdir. Amaçları İttihat ve Terakki'nin yıpratılmasıdır. Bu fırkaya sonrasında birçok fırka katılım sağlamıştır.

Muhelif gruplar, İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin 1913 yılında Bab-ı Ali hükümet darbesi ile iktidarı eline geçirmesinden sonra da gizli bir şekilde muhalefetleri sürdürmüşlerdir. Bu gelişmeden sonra cemiyetin tam bir diktatörlük şeklinde değerlendirilebilecek dönemi başlamıştır. Muhalefete karşı baskıcı bir tavır uygulamışlardır.

²⁷ Güneş, *Birinci TBMM'nin Düşünce Yapısı (1920-1923)*, 38.

²⁸ Tarık Zafer Tunaya, *Türkiye'de Siyasi Partiler 1859-1952* (İstanbul: Arba Yayınları, 1995), 191.

²⁹ Hayta-Ünal, *Osmanlı Devleti'nde Yenileşme Hareketleri 17.Yüzyıl Başlarından Yıkılışına Kadar*, 198.

³⁰ Güneş, *Birinci TBMM'nin Düşünce Yapısı (1920-1923)*, 390.

³¹ Hayta-Ünal, *Osmanlı Devleti'nde Yenileşme Hareketleri 17.Yüzyıl Başlarından Yıkılışına Kadar*, 198.

³² Hayta-Ünal, *Osmanlı Devleti'nde Yenileşme Hareketleri 17.Yüzyıl Başlarından Yıkılışına Kadar*, 392.

İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin olayların gidişatına müdahale edememesinden dolayı bu durum kendi aleyhine kullanılmıştır. Dönemlerinde bürokraside zayıf bir yönetim sergilenmiştir. Neticede Osmanlı Devleti'nde demokrasi aşamasına geçerken iç ve dış politik ortam nedeniyle bazı sancılar yaşanmıştır. İttihat ve Terakki Cemiyeti, iç ve dış sorunlarla uğraştığı sırada tüm dünya geneline etki eden I. Dünya Savaşı'nın içinde kendisini bulmuştur.

Osmanlı Devleti, I. Dünya Savaşı'ndan yenilgi ile çıktıktan sonra 30 Ekim 1918 tarihinde Mondros Ateşkes Antlaşması'na imza atmıştır. Bu antlaşma ile I. Dünya Savaşı'na son verilmiştir. İmzalanan antlaşma, bir ateşkes antlaşması gibi görünüyorsa da Osmanlı'yı tarihten silebilecek maddeler içermektedir. Ordular dağıtılmış, tüm cephane ve silahlar İtilaf devletlerine teslim edilmiştir. İtilaf Devletleri mütarekede yer alan bazı maddelere dayanarak ülkenin herhangi bir bölgesinde karışıklık çıkarsa orayı işgal edeceklerini belirtmişlerdir. Farklı bahaneler ile de bu işgallerin gerçekleşmesini sağlamışlardır. Mütareke döneminde vatan bütünlüğü tehlikeye girmiştir.

İtilaf Devletleri Osmanlı Devleti'ni parçalanmak için kendi aralarında gizli antlaşmalar imzalamışlardır. Başta Mustafa Kemal olmak üzere harekete geçen paşalar ve vatansever Türk halkı ülkenin kurtarılması adına Anadolu'da direnme faaliyetleri başlatmıştır. Bu direniş "Millî Mücadele" olarak adlandırılmıştır.

Millî mücadele milletin kendi içerisinde doğan bir millet mücadelesi olmuştur. Kurulması planlanan Türkiye Cumhuriyeti'ne hüviyet kazandırmış olan köklü bir siyasal teşekkül olmuştur. Tarihe adını altın harflerle yazdırmış olan bu köklü millet yeni rejimin gövdesini meydana getirmiştir.

Mustafa Kemal Paşa'nın önderliğinde Amasya, Erzurum ve Sivas kongreleri öncelikli olmak üzere yurdun pek çok yerinde bölgesel ve genel kongreler toplanmaya başlamıştır. Bu kongrelerin neticesinde "Ya İstiklal Ya Ölüm" parolası ile milli mücadele hareketi başlamıştır. Esas alanları Sivas ve Erzurum kongrelerinde oluşturulmuş olan Temsil Heyeti'nin çabaları ile İstanbul'da Mebusan Meclisi yeniden açılarak ülkede seçimler gerçekleştirilmiştir. Son toplantısı bu olan Mebusan'ın 22 Ocak 1920 tarihinde Anadolu hareketlenmelerine temel oluşturan Misak-ı Milli yayınlanmıştır.³³

Misak-ı Milli'nin yayımlanması ile açık bir biçimde İtilaf Devletleri'ne meydan okunmuştur. Bu durumdan rahatsızlık duyan İtilaf Devletleri baskılarını çoğaltarak 16 Mart 1920'de Mebusan Meclisi'ne bir baskın düzenlemişler ve mebuslardan bazılarını tutuklamışlardır. Böylelikle İstanbul işgalinde resmiyet oluşmuştur. Bu durum sonucunda

³³ Mahmut Goloğlu, *Millî Mücadele Tarihi III-Üçüncü Meşrutiyet Birinci Büyük Millet Meclisi 1920* (İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2010), 89.

mebusların canlarının tehlikede olması ve meclisin özgür çalışma ortamının engellenmesiyle 11 Nisan 1920 yılında Mebusan Meclisi'nin faaliyetlerine son verilmiştir.³⁴ İşgalden sağ bir şekilde kurtulmuş olan mebuslar Ankara'ya gelmişlerdir.³⁵

İşgal ile birlikte halk iradesine kelepçe vurulmasından dolayı Ankara'da bir meclisin açılmasına karar verilmiştir. Karar neticesinde dört bir yandan gelen mebuslar halkın da katılımları ile 23 Nisan 1920 yıllarında Büyük Millet Meclisi'ni açmışlardır.³⁶ Toplumda farklı statüleri olan mebuslar mecliste bir araya gelmişlerdir. Meclis ortamında bütün tartışmalar tam özgürlük ve demokrasi havasında gerçekleşmiştir. Yurt genelinde ise TBMM önderliğinde Kurtuluş Savaşı cereyan etmiştir. Bu savaş adeta var ya da yok olma savaşı niteliği taşımıştır. Bütün dünyaya örnek teşkil edebilecek TBMM önderliğinde girişilen destansı bir millet mücadelesi sergilenmiş ve bu kutsal mücadele başarı ile sonuçlanmıştır.

Kurtuluş Savaşı'nın başarı ile neticelenmesinin ardından ülkede köklü reformlara başlanmıştır. 1 Kasım 1922 tarihinde Türkiye Büyük Millet Meclisi tarafından saltanat kaldırılmıştır. Böylelikle Lozan'da Türk milletinin temsil görevini TBMM üstlenmiştir. Barış konferansı da 11 Kasım günü İsviçre'nin Lozan şehrinde başlamıştır. Bakanlar Kurulu 2 Kasım'da Lozan'a gidecek olan heyeti saptayarak TBMM'nin onayına sunmuştur. Buna göre İsmet Paşa baş delege, Sağlık Bakanı Rıza Nur ikinci delege, eski İktisat Bakanı Hasan Saka ise delege seçilmişlerdir. Konferans başladığında konuşmasını yapan baş delege İsmet Paşa, Türkiye'nin çok fazla acı çektiğini ve artık bağımsız bir ülke hayal ettiklerini dile getirmiştir. Aylarca süren konferanstan herhangi bir sonuca ulaşamamıştır. Kesintilere uğrasa da konferans devam etmiştir.³⁷

Meclis faaliyetlerinin disiplinli ve hızlı bir şekilde ilerlemesi için meclis içerisinde gruplar oluşturulmuştur. Bunlar Müdafai-i Hukuk, İstiklal Grubu, Halk Zümresi, Tenasüt ve Islahat Grubu gibi isimlerle anılmışlardır.

Oluşturulan gruplar vatanın müdafaa edilmesi için birleşmiş olsa da kendi içlerinde pek çok kez fikir ayrılıklarına düşmüşlerdir. Grup çıkarlarının ön planda tutulması ve meclis işleyişlerinde problemler gözlemlenmiştir. Gruplar arasında yaşanan ihtilaflar Lozan görüşmelerinde olumsuzluklar yaratmıştır.³⁸ Gruplar arasındaki mücadelelere şahit olan

³⁴ Güneş, *Birinci TBMM'nin Düşünce Yapısı 1920-1923*, 53.

³⁵ Goloğlu, *Millî Mücadele Tarihi III-Üçüncü Meşrutiyet Birinci Büyük Millet Meclisi 1920*, 123.

³⁶ Goloğlu, *Millî Mücadele Tarihi III-Üçüncü Meşrutiyet Birinci Büyük Millet Meclisi 1920*, 167.

³⁷ Sina Akşin, *Kısa Türkiye Tarihi* (İstanbul: İş Bankası Yayınları, 2007), 204.

³⁸ Güneş, *Birinci TBMM'nin Düşünce Yapısı (1920-1923)*, 177.

Mustafa Kemal hizipleşmenin önüne geçememesinden dolayı ilerleyen süreçte kurulacak olan Cumhuriyet Halk Fırkasının temelini oluşturan Müdafaa-i Hukuk grubunu kurmuştur.³⁹

Lozan’da uluslararası diplomatik girişimler sonucunda uzlaşma sağlanmış ve antlaşma 24 Temmuz 1924’te imzalanmıştır. Böylelikle uluslararası alanda Osmanlı Devleti’nin yıkılarak yerine yeni, özgür bir Türkiye’nin kurulması kabul edilmiştir.⁴⁰

Bağımsızlıklarına kavuştuktan sonra millet isteklerinin doğrultusunda bir rejimin kurulması beyanatlarda da yer almıştır. Batılı ülkeler bu rejime cumhuriyet idaresi adını vermişlerdir. Arapça *cumhur* kelimesi halk anlamını taşımaktadır. Cumhuriyet de demokrasi manasında yani halkın idaresi şeklinde anlam bulmuştur.⁴¹ I. Büyük Millet Meclisi’nde tartışmaya açılan bütün konular, baskıda kalmadan serbest bir biçimde tartışılarak ortak demokrasi kararlarına dayanmaktadır. Bu nedenle I. TBMM için Türkiye’nin en demokratik meclisi tanımlaması yapılmıştır.

Saltanatın ilga edilmesi ve İstiklal Savaşı’nın kazanılması ardından Mustafa Kemal devrim yolunda en ciddi adımların atılmasına karar vermiştir. Teşkilat-ı Esasiye kanununda bazı değişiklikler yapıp 29 Ekim 1923 tarihinde cumhuriyet ilan edilmiştir. Böylece yeni bir devlet kurulmuştur. Kurulan bu yeni devlette yönetim biçimi olarak cumhuriyet rejimini benimsemiştir. Cumhuriyet’in kurulması Mustafa Kemal Paşa’nın tartışmasız en büyük başarısı olarak kabul edilmektedir.

Bu süreç sonrasında cumhuriyet rejimi ile uyuşmayan halifelik makamına sıra gelmiştir. Saltanatın kaldırılarak cumhuriyetin ilan edilmesiyle yeni rejime karşı olan tüm gruplar Hilafet makamının etrafında toplanmışlardır. Halk tarafından bu tür oluşumlara eğilim gösterilmemesi ve birtakım başka nedenlerden dolayı adına 3 Mart 1924’te hilafet makamı meclis tarafından kaldırılmıştır. Son olarak bu engelin de ortadan kalkması ile ülkede gelişim yolunda ciddi adımlar atılmıştır.⁴²

Mustafa Kemal Paşa, barış ve huzurlu bir ortamın sağlanmasının ardından halkçılığa dayanan ve Halk Fırkası adında bir siyasal teşekkül oluşturacağını dillendirmiştir.⁴³

1923 yılının Nisan ayında I. TBMM kendisini feshederek yeni bir seçim kararı almıştır. Gazi Mustafa Kemal Paşa, Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti’nin seçimlerde takip edeceği programı “9 Umde” isimli bir bildiri ile yayımlamıştır.⁴⁴ Bu bildiri ilerleyen

³⁹ Hikmet Bila, *CHP Tarihi 1919-1979*(Ankara: Doruk Matbaacılık, 1979), 45.

⁴⁰ Akşin, *Kısa Türkiye Tarihi*, 204.

⁴¹ Kemal Karpat, *Türk Demokrasi Tarihi* (İstanbul: İstanbul Matbaası, 1967), 50.

⁴² Mete Tunçay, *Türkiye Cumhuriyeti’nde Tek-Parti Yönetimi’nin Kurulması 1923-1931*(Ankara: Yurt Yayınları, 2016), 47.

⁴³ Tunçay, *Türkiye Cumhuriyeti’nde Tek-Parti Yönetimi’nin Kurulması 1923-1931*, 47.

⁴⁴ Güneş, *Birinci TBMM’nin Düşünce Yapısı (1920-1923)*, 129.

zamanlarda Halk Fırkasının tüzüğünün de temelini oluşturmuştur. Açıklanan bu 9 Umde şöyle özetlenebilir;

1. Egemenlik kayıtsız ve şartsız olarak millete aittir. Milletin esas temsilcisi Türkiye Büyük Millet Meclisi'dir.
2. TBMM'nin üstünde hiçbir gücün tanınmayacak olması esastır.
3. Memleket, iş ve dış gelebilecek olan tehditlerden korunup güvenliği sağlanacaktır.
4. Yasalar milletin ihtiyaçlarına göre tekrardan düzenlenecektir.
5. Aşar vergisi kaldırılıp yerli üretici desteklenerek ham maddesi ülkeden olan her ürünün üretimine geçilecek ve öğretim birlikleri tesis edilecektir.
6. Yürürlükte olan askerlik süresinin kısaltılması uygun görülmüştür.
7. Vatanı uğruna şehit ve gazi olan vatandaşların ve arkasında kalan ailelerinin mali giderleri devlet tarafından karşılanacaktır.
8. Devletin işleyişi denetimde tutulacaktır.
9. Ülkenin tamamen kalkınması için gereken tüm uygulamalar yapılacaktır. İdari ve ekonomik bağımsızlığın kazanılması adına uğraş verilecektir.⁴⁵

8 Nisan 1923'te yayımlanmış olan beyanname ile Müdafaa-i Hukuk grup seçimlerinin yol haritası belirlenmiştir. 9 Eylül 1923 tarihinde de bahsi geçen grubun Halk Fırkasına dönüştüğü belirtilerek bu belge ile Halk Fırkası resmi olarak kurulmuştur.⁴⁶

Saltanatın kaldırılıp cumhuriyetin ilan edilmesinin ardından yeni Türk devletinin modern kurumlara kavuşturulması için faaliyetlere başlanmıştır. Hilafet makamı ve Şer' iye ve Evkaf Vekâlet'inin kaldırılması gibi yenilik hareketlerine girilerek eski kurumların tasfiyelerine karar verilmiştir. Yapılan yenilikler mecliste bazı muhalif seslerin yükselmesine sebebiyet vermiştir. Mecliste gittikçe artan bir muhalefet yapısı meydana gelmiştir. Tarafların net olarak belirlenmesinin ardından 17 Kasım 1924 tarihinde Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin ilk muhalif partisi kurulmuştur.⁴⁷ Cumhuriyet Halk Fırkasından istifasını veren muhalif kişiler Kazım Karabekir, Ali Fuat, Rauf Orbay, Refet Bele, Adnan Adıvar, Cafer Tayyar ve Hüseyin Avni öncelikli olmak üzere Terakkiperver Cumhuriyet Fırkasını kurmuşlardır.⁴⁸

Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası, Cumhuriyet Halk Fırkasının kendi içerisinde doğmuş olan doğal bir muhalefet hareketi olma özelliğine sahiptir.⁴⁹ Ülke yönetimini sağlayan

⁴⁵ Tunçay, *Türkiye Cumhuriyeti'nde Tek-Parti Yönetimi'nin Kurulması (1923-1931)*, 52.

⁴⁶ Hakkı Uyar, *Tek Parti Dönemi ve Cumhuriyet Halk Partisi* (İstanbul: Boyut Matbaacılık, 1998), 74.

⁴⁷ Abdülhamit Avşar, *Bir Partinin Kapanmasında Basının Rolü Serbest Cumhuriyet Fırkası* (İstanbul: Kitabevi Yayınları, 1998), 36.

⁴⁸ Bila, *CHP Tarihi (1919-1979)*, 77.

⁴⁹ Uyar, *Tek Parti Dönemi ve Cumhuriyet Halk Partisi*, 118.

Cumhuriyet Halk Fırkasının karşısına muhalif bir aday olarak Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası çıkmıştır. Partinin programlamasında bu fırka ekonomi sisteminde liberal düzeni savunmuş ve yabancı sermayenin önemine dikkat çekmiştir. İdare yönetiminde merkeziyetçiliğe karşı gelerek ademimerkeziyetçiliği savunmuşlardır. Fırka bütün düşüncelere ve dini itikatlara saygılı olduğunu programlarında açık olarak belirtmiştir.⁵⁰

Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası, yeni kurulmuş olmasına rağmen toplum tarafından ciddi bir rağbet görmüştür. Cumhuriyet Halk Fırkasının o günlerdeki muhaliflerinin adeta sığındıkları bir liman rolü üstlenmiştir. Cumhuriyet'e karşı olan kişilerin sözcülüğünü yapar boyuta gelmiştir. Bu dönem içerisinde ülkenin doğusunda patlak vermiş olan Şeyh Said İsyanı, muhalefet partiden dolayı sancılı olan devlet yönetimini karamsarlığa iteklemiştir. İsyanın tetiklenmesinin diğer bir nedeni de bu fırkanın yöneticileri gösterilmiştir. Cumhuriyete karşı olan bu kişilerin fırkanın etrafında toplanmaları Şeyh Said İsyanının ciddi bir aktörü olduklarını göstermektedir.⁵¹

Terakkiperver Cumhuriyet Fırkasının çok kısa bir süre içerisinde bu denli desteğe ulaşmış olması Halk Fırkasını da kaygılandırmıştır. 13 Şubat 1925 tarihinde vuku bulan isyanın gerekçe gösterilmesiyle Doğu Anadolu Bölgesi'nde sıkıyönetim ilan edilmiştir. Bunun yanı sıra Takrir-i Sükûn Kanunu çıkartılacak İzmir'de ve Ankara'da iki İstiklal Mahkemesi'nin kurulmasına karar verilmiştir. Bu isyan kısa bir süre içerisinde bastırılmıştır. İsyan ile bağlantısı olan ve siyasal amaçlar uğruna dini istismar edildiği düşüncesiyle Ankara'daki İstiklal Mahkemesi, Terakkiperver Cumhuriyet Fırkasının merkez ve taşra örgütlerinin kapatılmasına karar verilmiştir. Bu fırka 3 Haziran 1925 tarihinde Takrir-i Sükûn Kanununa dayandırılıp hükümetin kararı ile kapatılmıştır.⁵²

Cumhuriyet Dönemi'nde ilk örgütlü siyasi muhalefet fırka kurulmasından yedi ay sonrasında kapatılmıştır.⁵³ Böylece yeni teşkilatlanma aşamasında olan Türkiye, demokrasiye ilk adımlarını atarken tökezleme yaşamıştır. Bu nedenle kısa bir süre de olsa çok partili yaşama geçiş denemesi ertelenmiştir. Yeni cumhuriyetin kurulma sancılarında yapılmış olan bu deneme ve neticeleri muhalif bir fırkanın ayakta kalma zorluğunu da gözler önüne sermiştir. Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası sonrasında Türkiye'nin siyasi hayatında yeniden çok partili hayat geçmek için pek çok deneme yapılmıştır. Bu durumun hem iç siyasette hem de dış siyasette ciddi gelişmeler sağlayacağına inanılmıştır.

⁵⁰ Bila, *CHP Tarihi (1919-1979)*, 78.

⁵¹ Ercan Haytaoğlu, *Türkiye'de Demokratikleşme Süreci ve 1945'te Çok Partili Siyasi Hayata Geçişin Nedenleri (1908-1945)*, Pamukkale Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi/3 (1997), 46-56.

⁵² Uyar, *Tek Parti Dönemi ve Cumhuriyet Halk Partisi*, 117.

⁵³ Aşar, *Bir Partinin Kapanmasında Basının Rolü Serbest Cumhuriyet Fırkası*, 38.

Türkiye'nin modernleşmeye dair olan çabalarının bir neticesi olarak ülke yönetiminin de Batılı tarzda olması ve birden çok fırkanın siyasi hayatta olmasını mecbur kılmıştır.⁵⁴ Dünyaya hâkim olan ekonomi krizinin ülkede oluşturduğu olumsuz havanın etkisi ile iktidara yöneltilmiş olan eleştirilerin önüne geçmek ve tek parti otoritesinin ülkede hâkim olmadığını göstermek amacı ve iktidarın kendisini Batı dünyasına beğendirmek istemesi dış nedenler şeklinde gösterilmiştir. Aynı zamanda fırka önderlerinin büyükelçilik makamlarında olan biri olarak belirlenmesi bu duruma bir kanıt teşkil etmiştir.

Terakkiperver Cumhuriyet Fırkasının kapatılmasından sonra Cumhuriyet Halk Fırkasının meclis içerisinde denetlenmemesi gerek ülke içerisinde gerekse fırka içinde bazı rahatsızlıklara sebep olmuştur. Meclis, denetleme görevini yerine getirecek olan bir fırkanın olmamasını dışardan keyifli bir yönetme tarzı ile izlemiştir.⁵⁵ Tek parti olan meclis içinde mebuslar ortaya atılmış olan kanun tekliflerine ve uygulamalara onay vermeseler bile bazı sebeplerden dolayı hükümete karşı ses çıkartılamamıştır. Yaşanan bu durum da hükümetin denetlenmesini gerektirecek ikinci bir fırkanın kurulmasını ve cumhuriyet rejiminden söz edilebilmesi için de çok partili siyasi hayatın oluşturulmasını mecbur kılmıştır.⁵⁶

Ülkede hâkim olan zor durum karşısında Mustafa Kemal Paşa gerek bunalımlı durumun aşılması gerekse meclis içinde denetimlerin güçlendirilmesi amacıyla Fethi Okyar'a muhalif bir parti kurmasını teklif etmiştir. Fethi Bey tarafından bu teklifin kabul edilmesi ile İstanbul Valiliğine giden telgraf ile 12 Ağustos 1930 tarihinde Serbest Cumhuriyet Fırkası resmen kurulmuştur.⁵⁷ Partinin programı 11 maddeden oluşarak genel anlamda ekonomik ağırlıklı bir program niteliğine sahiptir. Ekonomi kapsamında liberalizmi benimsemiş olan fırkanın programında özel teşebbüslere hükümet müdahalesi engellenecek, vergilerin ödenmesi kolay bir hale getirilecek, Teşvik-i Sanayi Kanunu tam bir biçimde uygulanacak ve yabancı sermayelerin ülkeye girişleri kolaylaştırılacaktır ibarelerine yer verilmiştir.

Serbest Cumhuriyet Fırkası kurulduktan sonra hızlıca gelişmiş ve Türk halkı tarafından büyük bir ilgiye mazhar olmuştur. Bu ilgi Cumhuriyet Halk Fırkasında tedirginliklere neden olmuştur. Serbest Cumhuriyet Fırkası kendisini iktidar koltuğu için aday gösterdiğinde Cumhuriyet Halk Fırkası kanadında daha büyük infial meydana gelmiştir. Bunun nedeni Cumhuriyet Halk Fırkalı yöneticilerin Serbest Cumhuriyet Fırkasını zararsız küçük bir muhalif

⁵⁴ Tunçay, *Türkiye Cumhuriyeti'nde Tek-Parti Yönetimi'nin Kurulması (1923-1931)*, 245.

⁵⁵ Uyar, *Tek Parti Dönemi ve Cumhuriyet Halk Partisi*, 119.

⁵⁶ Avşar, *Bir Partinin Kapanmasında Basının Rolü Serbest Cumhuriyet Fırkası*, 66.

⁵⁷ Çetin Yetkin, *Serbest Cumhuriyet Fırkası Olayı* (İstanbul: Karacan Yayınları, 1982), 39.

fırka şeklinde betimlemiş olmasıdır.⁵⁸ Kuruluş anından itibaren Mustafa Kemal'in desteklemesi halkı Serbest Cumhuriyet Fırkasına karşı olumlu bir tutum sergilemeye yöneltmiştir.⁵⁹

Fethi Okyar'ın İzmir seyahati esnasında bölgede yaşayan halk tarafından coşkulu bir biçimde karşılanması ve fırkaya gösterilmekte olan ilgiden dolayı iktidarın dikkati çekilmiştir.⁶⁰ İzmir'de görülen gövde gösterisi sonrasında meydana gelen yerel seçimlerde iyi bir başarı yakalamış olan Serbest Cumhuriyet Fırkasını iktidara gelme konusunda iyiden iyiye kamçılamıştır. İktidara geçme hırsıyla dolmuş olan bu fırkanın sonunu acele ettiği iktidar hırsı getirmiştir.⁶¹ Birbirleri ile kıyasıya rekabet eden iki fırka arasında ipler tamamıyla gerilmiştir. Belediye seçimlerine yolsuzlukların karışmış olduğu önergesini meclise sunmuş olan Fethi Bey'in önergesi reddedildikten sonra artan baskılar neticesinde Serbest Cumhuriyet Fırkası 17 Kasım 1930 tarihinde Fethi Bey tarafından feshedilmiştir.⁶²

Büyük bir umutla kurulmuş olan Serbest Cumhuriyet Fırkasının teşkil edilmesi şüphesiz olarak parlamento hayatına artık kendi kendini kontrol edebilme faktörünün girmesi konusunda zaruret gerektiği düşüncesini doğurmuştur. Mustafa Kemal Paşa, modern bir hayat için millete teker teker kabul ettirmiş olduğu inkılap hamlelerinin arasında meclisin bu şekilde bir kontrol organıyla donanmasını gerekli görmüştür. Bu adım, ihtiyatlı ve tereddüt içeren bir adım olmuştur. Gerektiği zaman kontrolün sağlanması ve geriye adımlar atılabilmesi için imkânlar da elde tutulmuştur. Yeni kurulmuş olan fırka, Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası gibi ciddi sesler getirmiş ve fırkaya ihtişamlı bir rağbet gösterilmiştir. Fırka, yapmış olduğu mitinglerle ülke genelinde ses getirmiştir. Meydana gelen olaylar, Cumhuriyet Halk Fırkasının yöneticilerini de tahrik etmeye başlamıştır. Fırkanın birden büyümesi gözden kaçırılmamış ve bu durum Serbest Cumhuriyet Fırkasının sonunun gelmesini hızlandırmıştır. Bu olaylardan sonra 16 sene boyunca ülkede çok partili hayata geçme denemesi sonucu yaşanan olumsuz gelişmeler ve II. Dünya Savaşı'nın çıkma tehlikesinin ortaya çıkmasından dolayı Mustafa Kemal Paşa döneminde bir kez daha çok partili siyasi yaşama geçme denemesi yapılmamıştır.

2. Gümrük ve İnhisarlar Vekaletinin Kuruluşu ve Tarihçesi

İnhisar kelimesi; Türkçeye Arapçadan girmiştir. Türkçesi ise tekeldir.⁶³ Günümüzde tekeli, monopol ya da inhisar kelimesi aynı anlamlara gelmektedir. Ülkemizde inhisar sistemi

⁵⁸ Uyar, *Tek Parti Dönemi ve Cumhuriyet Halk Partisi*, 120.

⁵⁹ Avcı, *Bir Partinin Kapanmasında Basının Rolü Serbest Cumhuriyet Fırkası*, 185.

⁶⁰ Yetkin, *Serbest Cumhuriyet Fırkası Olayı*, 178

⁶¹ Tunçay, *Türkiye Cumhuriyeti'nde Tek-Parti Yönetimi'nin Kurulması (1923-1931)*, 269.

⁶² Avcı, *Bir Partinin Kapanmasında Basının Rolü Serbest Cumhuriyet Fırkası*, 185.

⁶³ Ferit Devellioğlu, *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lügat* (Ankara: Aydın Kitabevi, 2007), 438.

Osmanlı Devletinden devralınmıştır. Türkiye’de, kanunlar aracılığı ile bazı kuruluşlara, bir malın üretimini, satışını, ithalini, ihracını, işlenmesini bunlardan hepsi veya birkaçı üzerinde kurulan idari-yasal tekel, devlete maddi gelir sağlamak amacıyla mali inhisar ve yurt içinde üretimi yapılamayan ya da az miktarda bulunan ürünlerin ithalat karını devlete bırakılması, yurt içindeki inhisarları ve sermayeyi korumak amacıyla kurulan dış ticaret inhisarı olmak üzere üç tür inhisar sistemi kuruldu.⁶⁴ Bu sistem ülkemize has değildir dünyadaki birçok ülkenin kullandığı bir sistemdir. Devlet direkt olarak bir malın ihracatını ya da ithalatını kendi yapabildiği gibi bir şirket aracılığı ile de bunu gerçekleştirebilmektedir.

Osmanlı Devleti’nde ilk inhisar 1829 yılında çıkartılan bir kanunla Afyon inhisarı olmuştur. 1862 de çıkartılan bir kanunla buna: tuz, tütün, tömbeki, meskûkât, posta ve telgraf gibi kalemlerde inhisarlar da dâhil edilmiştir.

Ancak gerek büyük devletlerin baskıları gerekse Osmanlı Devleti’nin borçlarını ödeyemediği için kurulan Duyunu Umumiye idaresinin varlığı Osmanlı Devleti’nde inhisar sisteminin gelişmesini engelledi. Cumhuriyetin ilk yıllarında ise Osmanlı Devleti’nin düştüğü hatalardan ders alınarak öncelikle Lozan’da kapitülasyonlar kaldırıldı ve yabancıların elindeki birçok işletme millileştirildi.

1925’de yabancılara ait tütün rejisi kaldırılarak sigara, tömbeki ve tütün üretimi inhisara alınarak devletin tekeline geçti. 1927’de ise Tuz İnhisarı kuruldu ve tuz üretimi devlet tekeline alındı.

Yine 1924 tarihinde kibrit, 1925 tarihinde barut ve mevadd-ı infilakiye inhisarı, 1925’te revolver ve av fişenkleri inhisarı, 1926’da İspirto ve ispirotolu içkiler inhisarı, ayrıca sigortacılık, liman işletmeleri, şans oyunları, petrol, şeker gibi zaman içinde birçok önemli kalem devlet kontrolüne yani inhisar kapsamına alındı.

Öncelikle, gümrük tarifelerinin Türk hükümetince bağımsız olarak saptanmasını kısıtlayan Lozan Ticaret Anlaşması ile belirlenen sürenin 1929 yılında dolacak olması nedeniyle, yeni gümrük tarifelerini hazırlamak üzere bir komisyon kurulmuş ve 1925 yılından başlayan üç yıllık hazırlık süresi sonucunda, spesifik sistemi esas alan ve dış etkilerden arınmış ilk gümrük tarife kanunu niteliği taşıyan 1499 sayılı “Gümrük Tarifesi Kanunu” 01/10/1929 tarihinde uygulanmaya başlanmış; 1929 öncesi dönemde ortalama olarak mal değeri üzerinden %14,66 olan gümrük vergileri, 1499 sayılı Kanun ile ortalama %40’a kadar yükseltilmiştir.⁶⁵

⁶⁴Sinan Demirbilek, *Tek Parti Döneminde İnhisarlar* (1923-1946), Dokuz Eylül Üniversitesi, Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü/12, (2012), 204.

⁶⁵ Mehmet Ali Aysan, *Ekonomik Görüşüyle Atatürk* (Ankara: Mustafa Kemal Derneği Yayınları, 1984), 32-67.

Dünya üzerindeki tüm devletler gibi yeni kurulmuş olan Türk devletinin de öncelikli hedefi ekonomik bağımsızlığı sağlamak ve devleti yaşatan vergileri düzenli toplamaktı. Ancak cumhuriyetin ilk yıllarında bu pek mümkün olmadı ve farklı inhisarlar kuruldu. 1929 Dünya ekonomik krizinin de etkisi ile önlem almaya çalışan Türkiye Cumhuriyeti Devleti, tasarruf sağlamak, kaçakçılığı engellemek ve dağınık halde olan inhisarları bir araya getirmek amacıyla 21 Aralık 1931’de Gümrük ve İnhisarlar Bakanlığı’nı kurmuştur.

1930’lu ve 1940’lı yıllarda Gümrük ve İnhisarlar Bakanlığının yatırımları çoğunlukla bulunduğu yörenin en önemli, çoğu zaman da tarım dışı ilk ekonomik faaliyeti oldu. Ortaya çıkarttığı yeni istihdam olanaklarının yanında, çalışanlarının tüketim harcamaları, işletmelerin bazı alımlarını bölgede karşılaması ve taşımacılık işleri nedeniyle bulunduğu bölgede ekonomik canlanmanın itici gücü oldu. Ayrıca, ülkenin en uç köşelerine ulaşan ürünleri ile paraya dayalı ticaretin gelişmesi ve kapalı ekonomilerin ülke ekonomisi ile bütünleşmesine ihmal edilemeyecek bir katkıda bulundu. Tekelin fabrikaları ve idari binaları Anadolu’nun pek çok yerleşim yerinde en ihtişamlı yapılar olarak varlığını sürdürdü.⁶⁶

Gümrük ve İnhisarlar Vekaletinin teşkilinden dört yıl sonra, 9 Ekim 1935 tarih ve 2825 sayılı “Gümrük ve İnhisarlar Vekaletinin Teşkilat ve Vazifelerine Dair Kanun” ile vekaletin kurumsal yapısı ve yetkileri belirlenmiştir. Vekaletle bağlı merkez birimleri Gümrükler Umum Müdürlüğü, İnhisarlar Umum Müdürlüğü ve yarı askeri Gümrük Muhafaza Umum Kumandanlığından oluşmaktadır. Vekalet taşrada ise, gümrük ve gümrük koruma kuruluşları şeklinde teşkilatlanmıştır. Gümrük ve İnhisarlar Vekaletinin başına ilk olarak İstanbul Milletvekili Ali Rana Tarhan getirilmiştir.

Ali Rana Tarhan bu görevi kesintisiz olarak 1931- 1939 yılları arasında yaklaşık sekiz yıl devam ettirmiştir. Bu kadar stratejik ve önemli bir görevde böylesine çalkantılı bir dönemde ve daha emekleme aşamasında olan yeni kurulmuş bir devlette bu makamda bu kadar uzun süre kalması ve daha sonra çok daha önemli bir göreve getirilmesi onun çalışma disiplini ve kararlı duruşu ve güvenilirliği ile açıklanabilir.

⁶⁶ Yakup Kepenek, *Türkiye Ekonomisi* (İstanbul: Remzi Yayınları, 2012), 58.

I. BÖLÜM

1. ALİ RANA TARHAN'IN HAYATI VE SİYASİ YAŞAMI

1.1. Ali Rana Tarhan'ın Soyu, Ailesi, Hayatı ve Eğitim Hayatı

Ali Rana Tahran 1883 yılında İstanbul'da dünyaya gelmiştir. Babası Osmanlı aydınlarından Mehmed Zihni Efendi'dir. Mehmed Zihni Efendi: 10 Temmuz 1846'da İstanbul'da doğmuştur. Babası Kaymakam Mehmed Reşid Efendi, annesi Güzide Gülsüm Hanım'dır. 1864 yılında Bâbıâli Meclis-i Vâlâ Mazbata Odası'na mülâzım oldu. Bir süre sonra Matbaa-i Âmire Takvîm-i Vekâyi 'kâtiplik ve musahhihliğine getirildi.

Burada on yıl kadar çalışarak birçok dinî ve edebî eserin hatasız bir şekilde basılmasını sağladı. Bir dönem Mısır' da muallimlik yaptı. Ardından Galatasaray Mekteb-i Sultânîsi ulûm-i Arabiyye ve dîniyye muallimliği (1879), Mekteb-i Mülkiyye usûl-i fıkıh muallimliği (1883), Tedkîk-i Müellefât Komisyonu üyeliği (1891), Meclis-i Kebîr-i Maârif üyeliği (1894), Maarif Nezâreti Encümen-i Teftîş ve Muâyene üyeliği ve başkanlığı (1902) görevlerinde bulundu. 1906 yılında Mekteb-i Mülkiyye'deki müderrislik görevinden istifa ettiyse de Meclis-i Kebîr-i Maârif'teki vazifesi devam etti. 1908'de yaş haddinden emekliye ayrılması gerekirken Meclis-i Vükelâ kararıyla görevini sürdürdü.

Ülke içinde üstün başarı madalyaları ile taltif edilen Mehmed Zihni Efendi, Eylül 1889'da Stockholm'de toplanan Müsteşrikler Kongresi'ne gönderdiği matbu eserlerinin ilmîliği, ayrıca Arap dili ve öğretimine yaptığı hizmetlerden dolayı kongrenin teklifi üzerine birleşik krallık olan İsveç-Norveç hükûmeti tarafından bir altın madalya ile ödüllendirilmiştir. Bu madalya günümüzde Galatasaray Lisesi Müzesi'nde muhafaza edilmektedir. Galatasaray Mekteb-i Sultânîsi'nde ve Mekteb-i Mülkiyye'deki hocalığı sırasında çığır açıcı öğretimi sayesinde birçok değerli talebe yetiştirmiştir. Babanzâde Ahmed Naim, Ali Nazîmâ, Kenan Rifâî, Hanbelîzâde Muhammed Şâkir ve Abdülhak Şinasi Hisar bunlardan bazılarıdır. 16 Aralık 1913 tarihinde İstanbul'da vefat etti ve Küplüce Mezarlığı'ndaki aile kabristanına defnedildi.⁶⁷

Ali Rana Tarhan 1900'de Galatasaray Lisesinden mezun olarak Almanya ve Belçika'da PTT meslek ihtisasını yapmıştır. Fransızca, Almanca, İngilizce öğrenmiştir. Bir süre Mekteb-i Sultânî'de Türkçe Öğretmenliği yaptı. Paket ve Kıymetli Mukaddereli Mektup Kalemî Müdürü, Posta-Telgraf İstanbul Müfettişi, Aydın ili PTT Başmüdürü, İstanbul PTT Başmüdürü, Posta-Telgraf Umuru Müdürü, İaşe Nezareti Muamelât-Nakliye Genel Müdürü, Posta Telgraf

⁶⁷Ahmet Turan Arslan, *Son Devir Osmanlı Âlimlerinden Mehmed Zihni Efendi: Hayatı-Şahsiyeti*(İstanbul: İfav Yayınları, 1999), 113-116.

Memurları ve Sicil Müdürü, Teftiş Heyeti Müdürü, Ali Rana Tarhan Türkiye İş Bankası yönetim kurulu başkanlığı, Kızılay Başkanlığı gibi farklı görevlerde bulunmuştur.⁶⁸

Galatasaray Lisesi döneminde Galatasaray futbol takımında yer alan Ali Rana Tarhan aynı zamanda halter sporu da yaptı ve bu branşta milli olan Ali Rana Tarhan, çeşitli dönemlerde Galatasaray Spor Kulübünün yönetim kurulunda da yer almıştır.

1905 yılında Hatice Şevkiye Hanım ile evlenerek 1911 yılında Abdülhak Tayfur isimli bir oğlu ve 1926 yılında Ferhan Nezahat isimli bir kızı olmuştur. Ali Rana Tarhan 25 Mart 1956'da vefat etmiş ve İstanbul Beylerbeyi'nde Küplüce Camii yanında bulunan aile mezarlığına defnedilmiştir. Ali Rana Tarhan, iradeli görüşleri, kararlı duruşu, güvenilirliği ile ele alınması gereken önemli bir siyasi karakter olarak tarihte yerini almıştır.

1.2.1. Ali Rana Tarhan'ın Siyasi Hayatı Parlamentoya Girişi ve CHP'de aldığı görevler

Ali Rana Tarhan, 2 Eylül 1927 yılında yapılan seçimlerle TBMM'nin 3. Döneminde Samsun milletvekili, 25 Nisan 1931 (4.Dönem), 8 Şubat 1935 (5.Dönem), 26 Mart 1939 (6.Dönem) ve 28 Şubat 1943 (7.Dönem)'de de İstanbul Maliye Encümen Reisi olarak görev yapmıştır. İnönü tarafından kurulmuş olan 7. Hükümet'te 31 Aralık 1931 tarihinde Gümrük ve İnhisarlar Vekili olarak atanmıştır. İnönü'nün kurduğu 8. hükümette Celal Bayar'ın 1 Kasım 1937'de kurduğu 9. Hükümet'te ve 11 Kasım 1938 yılında kurulan hükümette, Refik Saydam'ın 25 Ocak 1939 tarihinde kurduğu 11. hükümette ve 3 Nisan 1939 yılında kurulan 12. hükümette Gümrük ve İnhisarlar Vekili görevini devam ettirmiştir. Bakanlığı 26 Mayıs 1939 tarihine kadar devam etmiştir.

1939-1946 yılları arasında bir muhalefet partisi görevi görmesi için oluşturulan Müstakil Grubun başkan vekilliğini yapmış 1946 yılında aktif siyasetten çekilmiştir.

1.2.2. Ali Rana Tarhan Döneminde Ülkenin Siyasal ve Ekonomik Durumu

1939 yılına gelindiğinde Milli Şef yönetimindeki Türkiye devletinin batılı devletler yanında bulunma isteği iç politikada da yumuşamaya neden olmuştur. Daha önce Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası ve Serbest Cumhuriyet Fırkası ile denenen ancak başarısızlıkla sonuçlanan muhalefet, güdümlü de olsa tekrar gündeme gelmiştir. Tek parti yönetiminin ülke imajını zedelediğini düşünen İnönü yine CHP içerisinden meclis faaliyetlerini denetleyecek ancak bağımsız muhalefetlerin potansiyel sorununu taşımayacak bir denetim organı yaratmıştır. Bu denetim organı Müstakil Grup ismiyle karşımıza çıkmaktadır. Grubun başkanı İsmet İnönü'dür.

⁶⁸ *Milliyet Büyük Larousse Sözlük ve Ansiklopedisi* (İstanbul: Meydan Yayınevi, 1981), 22/98.

Başkan vekilliğine ise Gümrük ve İnhisarlar Bakanlığı görevini büyük bir özveri ile icra eden herkesin takdirini kazanmış kürsü edebiyatına hâkim ve en önemlisi İnönü gibi düşünen ve sorun çıkartmayacak mizaçta olan Ali Rana Tarhan getirilmiştir. Ali Rana Tarhan üstlendiği bu görevi de çok zor zamanlarda bile başarı ile yerine getirmiştir. Ülkede 1945 yılı haziran ayından itibaren yaşanan gelişmeler, çok partili hayata geçiş ve 1946 yılı başında Demokrat Parti'nin kurulmasından sonra Müstakil Grup'un kaldırılmasına karar verilerek görevine son verilmiş ve aktif siyasetten çekilmiştir.

Türkiye'de 1923'den günümüze kadar olan süreçte farklı ekonomi politikaları uygulanmıştır. Atatürk dönemi ekonomi politikalarını dönemsel olarak, 1923'de Cumhuriyetin ilanından 1929 dünya ekonomik buhranına kadar geçen, liberal ekonomi politikalarının uygulandığı dönem, 1930'dan Atatürk'ün 1938'de ölümüne kadar geçen sürede uygulanan devletçi ekonomi politikaları şeklinde sınıflandırabiliriz.

1920'de yeni Türk Devleti kurulduğunda Osmanlı'dan çok kötü bir ekonomik miras devralmıştı. Böyle bir ortam içinde sınırlı kaynaklarla bağımsızlık savaşı verilecekti. Atatürk tam bağımsız bir devlet olabilmek için, öncelikle ekonomik bağımsızlığa vurgu yapmıştır. Bu amaç doğrultusunda bazı iktisadi tedbirlerin alınması ve bir an önce uygulamaya geçilebilmesi için İzmir'de, İktisat Kongresi tertip edildi. Bu kongre Türkiye'de Cumhuriyet döneminde ekonomi alanında düzenlenen ilk kongre olması ve karma ekonomik modelin benimsenmesi açısından önemli bir yere sahiptir. Kongre sonunda, Misak-ı İktisadi adında bir belge yayınlanarak, yerli üretimin geliştirilmesine, lüks ithalattan kaçınılmasına ve ekonomik gelişmeye katkı sağlaması şartıyla yabancı sermayeye izin verilmesi kabul edildi. Ayrıca, çiftçi, tüccar, sanayici ve işçi gruplarınca 281 madden oluşan önemli kararlar alındı. Öte yandan, İzmir İktisat Kongresi kararları ve CHP'nin bildirisinde yer alan ekonomik politikalar, kurulan hükümetlerin programlarında da yer aldı. İş Bankası, Sanayi ve Maden Bankası ve yerel nitelikli bankaların kurulmasıyla kredi imkânları arttırıldı. 1927'de çıkarılan Teşvik-i Sanayi Kanunuyla hem yerli sanayi teşvik ediliyor hem de özel sanayi koruma altına alınıyordu. 1929 yılında önce Amerika'da başlayan sonra tüm dünyayı etkisi altına alan ekonomik kriz Türkiye'yi de etkiledi ve yeni ekonomik tedbirler almayı zorunlu kıldı. Bu doğrultuda Milli İktisat ve Tasarruf Cemiyeti kuruldu. Diğer taraftan Türk Parasının Kıymetini Koruma Kanunu çıkarılarak hükümetin döviz piyasasına müdahalesi mümkün hala getirildi. Bu yasa ile paranın değerini düşürmeye çalışanların ağır bir şekilde cezalandırılmasının önü açıldı. Fakat alınan bu tedbirler istikrarın sağlanmasında yetersiz kaldı. Çünkü ülkede para politikasını kontrol altına alabilecek bir banka yoktu. Bunun için Merkez Bankası Kanunu çıkarıldı ve Merkez Bankası

kurulmuş oldu. Netice itibarıyla incelediğimiz dönemde, yeni bir ekonomik model oluşturularak ekonominin temelleri atılmıştır.⁶⁹

1.2.2.1. Müstakil Grup'un Kurulmasına Doğru

1.2.2.2. İsmet İnönü'nün Cumhurbaşkanlığı

Atatürk ile İnönü arasında baş gösteren ayrılık sonrasında İnönü, 20 Eylül 1937'de icra ettiği başvekillik görevinden ayrılmıştır. Ayrılmasındaki amaç istirahat etmek için bir izine çıkma şeklinde açıklanmıştır. Ancak ayrılmasının üstünden bir hafta geçtiğinde ayrılığının kalıcı olduğu anlaşılmıştır. İnönü yerine Celal Bayar'ın başvekillik görevine getirilmesi ayrılığın daha çok ekonomi politikasında yapılan tercih sorunlarından kaynaklandığını hem iç hem de dış sebeplerle liberallerin güçlendirilmesi siyasetinin devam ettiği gösterilmekteydi.⁷⁰

İnönü, 1930'lu yıllara gelindiğinde Türkiye'nin içinde bulunduğu problemleri çözümleyecek kadar esnek bir yapıda olmadığına farkındaydı. Başbakanlık görevine getirilen ve ilk sivil olan Bayar'ın bürokratik parti ve devlet siteminin tekrar şekillendirilmesi için uygun siyasi nitelikler taşıdığı düşünülmektedir. Bireysel haklar ve güvencelerin güçlendirilmesi, özel sektörün öneminin artırılarak bürokrasiyi zayıflatması beklenmekteydi.

Kısa bir başbakanlık dönemi geçiren Bayar, tüm bunları gerçekleştirememiştir. Bunun nedeni bürokrasinin derinlere kök salmasıdır. Avrupa ülkelerinde giderek artış gösteren buhran, Almanya'nın gittikçe artan güç ve prestiji de liberal eğilimlerin lehinde değildir. İngilizler tarafından alınan karşı tedbirlere rağmen, Almanya'nın ekonomi siyasetindeki uygulamaları Ankara'yı devamlı olarak ülke alanına çekmekte ve siyaset ile ideolojiyi de etkisi altına almaktadır. Atatürk'ün vefat etmesi üzerine Türkiye Büyük Millet Meclisi 348 kişilik tam kadro ittifakı ile Lozan'ın kahramanı olarak anılan İsmet İnönü'yü Cumhurbaşkanı seçmiştir (Cumhuriyet, 1938). Seçim, parti mekanizma gücü ve İnönü'nün meclisin tüm üyelerinin arasında disiplin sağlama gücünün göstergesi şeklinde de değerlendirilmektedir.⁷¹

Atatürk ve etrafında olan bürokratlar ile bir ayrılık sürecine girilmesine rağmen İnönü'nün Cumhurbaşkanı seçilmesi konusunda etki olan gelişmeler vardır. Başvekil Bayar'ın İnönü'nün hasımları ile iş birliği teklifini reddetmesi, İnönü hasımlarının kabul ettikleri bir aday bulamamış olmaları, askeri liderlerin İnönü'ye destekleme kararı ile Genelkurmay Başkanlığı

⁶⁹ Tevfik Çavdar, *Devralınan İktisadi Miras. Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi* (İstanbul: İletişim Yayınları, 1983), 1049.

⁷⁰ Cemil Koçak, *Siyasal Tarih 1923-1950* (İstanbul: Cem Yayınevi, 1989), 116.

⁷¹ Feroz Ahmad, *Modern Türkiye'nin Oluşumu* (İstanbul: Kaynak Yayınları, 2007), 88.

yapan Fevzi Çakmak'ın mecliste büyük destek görebileceği kendisine belirtilmiş olduğu halde aday olmama kararından kaynaklanmaktadır.⁷²

Cumhurbaşkanlığı görevine getirilmiş olan İnönü, hükümet sisteminin tekrar Bayar tarafından kurulmasını talep etmiş ancak bu teklifi Celal Bayar tarafından kabul edilmemiştir. Fakat yeni hükümet sisteminde dikkatten kaçırılmaması gerekli olan birtakım değişikliklere yer verilmiştir. Atatürk dönemindeki daimî hükümet ile Tevfik Rüşdü Aras bizzat İnönü'nün talep etmesi üzerine kurmuş olduğu yeni hükümette yer almamıştır. Bu durumun nedeni Aras'ın İnönü'nün siyasi hayattan çekilmiş olduğu esnada İnönü'ye karşı siyasi girişimler gerçekleştirmekten geri durmamasıdır.

İnönü, siyasi rakiplerini tasfiye etmeye başlamıştır. İçişleri Bakanı olarak görev yapan Şükrü Kaya ise yalnızca bir milletvekili olarak kalmış; Dışişleri Bakanı olan Tevfik Rüşdü Aras bir süreliğine Londra büyükelçiliğine tayin edilmiş ve etkin siyasi yaşamdan uzaklaşmıştır.⁷³ Bu nedenle yeni hükümetin Adalet Bakanlığına Hilmi Uran, Dışişleri Bakanlığına Şükrü Saraçoğlu, İçişleri Bakanlığına da Dr. Refik Saydam getirilmiştir.⁷⁴

1.2.2.3. İç ve Dış Politik Ortam

16 Aralık 1938 tarihinde toplanmış olan olağan üstü kongrede Atatürk parti kurucusu ve ebedi önder ilan edilerek, İnönü, tüzük değişikliği yapılmasının sonucunda partinin değişmez başkanı olarak seçilmiştir. İnönü'ye aynı zamanda milli şef unvanı da verilerek rejim, tek parti, ulus ve tek önder sloganlarıyla betimlenmiş bir hale getirilmiştir. İnönü'ye verilen mutlak şef ve değişmez başkan unvanları iktidardan hiçbir şekilde alınamayacağını göstermektedir. Bu durumda İnönü'nün kimseye karşı bir sorumluluğu bulunmamaktadır.⁷⁵

1939-1945 döneminde ülke yine tek parti rejimiyle yönetilmiş ve bu yönetimde İsmet İnönü, Milli Şef payesi ile tek adam olmuştur. İsmet İnönü döneminde meclis ve hükümetin hukuki varlıkları dışında hiçbir işlevi yoktu ve politika doğrudan İsmet İnönü'nün tekelinde olduğundan Türk dış politikasının tek karar vericisi oydu.⁷⁶

İnönü'ye Milli Şef sıfatı verilmesinin çeşitli sebepleri bulunmaktadır. İlki o tarihlerde dünyada iç ve dış etkisi üst düzeyde olan başarıya sahip tek partili şef sisteminin etkili olmasıdır. İkincisi, iç politikada yaşanan gelişmelerden kaynaklıdır. Atatürk öldükten sonra

⁷² Eric Jan Zürcher, *Modernleşen Türkiye'nin Tarihi* (İstanbul: İletişim Yayınları, 2000), 208.

⁷³ Koçak, *Siyasal Tarih* (1923-1950), *Türkiye Tarihi 4 Çağdaş Türkiye*, 116.

⁷⁴ *Cumhuriyet Ansiklopedisi*, (İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2005), 1/299-300.

⁷⁵ Ahmad, *Modern Türkiye'nin Oluşumu*, 88.

⁷⁶ Faruk Sönmezoğlu, *İki Savaş Sırası ve Arasında Türk Dış Politikası 1914-1945* (İstanbul: Der Yayınları, 2015), 400.

meydana gelen iktidar boşluğu sonrasında hemen ittifak ile seçilen İnönü, mevcut sistemin devam edeceğinin en büyük göstergesi olarak kabul edilmektedir. Fakat bazı değişikliklerin de yapılması beklenmektedir. İnönü'nün iç sistemde uzun süredir bu anı beklediği düşünülen muhalefete karşı gerek sistem devamlılığını sağlayabilmek gerekse kendi fikirlerini uygulayabilmek için bir kuvvete ihtiyacı bulunmaktaydı.⁷⁷

İnönü, öncelikle olağanüstü kongrenin toplanmasından iki gün sonra eski Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası lideri Kazım Karabekir'i Çankaya'da ağırlayarak görüşmüştür.⁷⁸

22 Aralık 1938 tarihinde alınan bir namzet kararı sonrasında İnönü, Kazım Karabekir'i, Hüseyin Cahit Yalçın'ı, Fethi Okyar'ı ve Hasan Rıza Soyak'ı milletvekili adayı yapmıştır.⁷⁹

Bu süre zarfında Atatürk döneminde genel olarak devrimleri benimsemediği için yurt dışına giden kişilerden birkaçı tekrar dönmeye başlamıştır. Atatürk'e karşı öncelikle mandacılık, sonrasında Osmanlıcılığı savunan Halide Edip Adıvar, 1939 yılının başında temelli yerleşmek üzere Türkiye'ye dönmüştür.⁸⁰

İnönü, Milli Şef görevini üstlendikten sonra 25 Ocak 1939 yılında öncesinde Atatürk zamanında başbakanlık görevine atanmış olan Celal Bayar çekilerek yerine Refik Saydam getirilmiştir. Diğer gün de hükümet programı okunup meclis içerisinde güvenoyu alınmıştır. Bu oturum kapsamına seçimin de tekrar edilmesi kararlaştırılmıştır.⁸¹ Milli Şef dönemi başında CHP yapısında da birtakım değişimler gözlemlenmiştir. Öncelikle Refik Saydam, CHP'nin Genel Başkan Vekili olarak atanırken Partinin Genel Sekreterliğine de Erzurum Milletvekili Fikri Tuzer atanmıştır.⁸²

İnönü, içişlerinde yeni politikaların uygulanmasını gerekli görmüştür. Uygulanacak olan politikalar gerginliklerin önemli oranda giderilmesi ya da yumuşatılması doğrultusunda gerçekleştirilmektedir.⁸³ Cumhurbaşkanı seçilmesinin ardından hemen sonra uygulamaya koymuş olduğu muhalifler ile barışma politikasıyla İnönü, eski muhalif olanları rejim ile uzlaştırıp bir taraftan CHP içerisindeki gücü ve etkinliğini çoğaltmayı, diğer yandan da muhtemel muhalefet hareketlerin önlenmesini planlamaktadır. Seçimin öncesinde 4 Mart'ta Dolmabahçe Sarayı'nda düzenlenen çay partisine İstanbul'da görevli olan yüksek memurlar ile

⁷⁷ Koçak, *Siyasal Tarih (1923-1950)*, 116.

⁷⁸ *Cumhuriyet Ansiklopedisi*, 1/299-300.

⁷⁹ Fahir Giritlioğlu, *Türk Siyasi Tarihinde Cumhuriyet Halk Partisinin Mevkii, Cumhuriyet Halk Partisinin Doğuş Safhası* (Ankara: Ayyıldız Matbaası, 1965), 1/240.

⁸⁰ Çetin Yetkin, *Türkiye'de Tek Parti Yönetimi (1930-1945)* (İstanbul: Altın Kitaplar Yayınevi, 1983), 177.

⁸¹ Yetkin, *Türkiye'de Tek Parti Yönetimi (1930-1945)*, 175.

⁸² Yetkin, *Türkiye'de Tek Parti Yönetimi (1930-1945)*, 178.

⁸³ Şevket Süreyya Aydemir, *İkinci Adam, (1938-1950)* (İstanbul: Remzi Kitabevi, 2009), 2/45.

askerî erkanın yanında kendileriyle hala uzlaşmamış muhalif grupların olduğu 1700 kişi katılım göstermiştir.⁸⁴

İnönü tarafından uygulanmaya başlanan uzlaşma politikasının meyveleri seçim için aday listelerinin açıklandığı sıralar kendisini göstermeye başlamıştır. Atatürk zamanında Atatürk'e yakın olup İnönü'ye karşıtlığı ile tanınmış olan pek çok eski milletvekili listenin dışında bırakılıp rejim ile uzlaşanlar aday gösterilmiştir. Gösterilmiş adayların tamamının milletvekili seçilmesi sonrası bir dönem kapanarak yeni bir döneme adım atılmıştır.⁸⁵

Altıncı dönem parti milletvekili adaylarından olan 420 kişilik milletvekili içerisinde 125 tanesi İsmet İnönü'nün uygun gördüğü yeni isimlerdir. Eski meclis döneminde görevini yapan 102 milletvekili bu dönem için aday gösterilmemiştir. Dört şehirden ise müstakil aday çıkartılmasına karar verilmiştir.⁸⁶ Mart'ın sonunda gerçekleştirilen seçimler, meclis bünyesinde dikkat çekecek bir değişiklik yaratmamıştır. Atatürk zamanında 'mutat zevat' şeklinde anılmış olan birkaç kişi aday listesinden çıkartılarak yerlerine Atatürk döneminde yapılan devrimlere karşı gelmekle tanınan birkaç eski mebus listeye alınmıştır. Mebusluğa aday olan kişiler birer birer parti genel başkanının onayına sunulduğu için bu kişilerin aday gösterilmesine anlam yüklemek isteyen kişiler olmuştur. İnönü'yü, Atatürk'ün ölümünden sonra şöhret ve başarı yarışına giren biri bu davranışlarını da rejim sonrasındaki gelişmeler açısından riskli bulanlar olmuştur.⁸⁷

Yeni meclis, Atatürk döneminde birtakım arkadaş kırgınlıkları yaşayan kişileri de içine alan bir nitelik taşıdığı bilinmektedir.⁸⁸ Altıncı dönem TBMM ilk toplantısını 3 Nisan 1939'da gerçekleştirmiştir.⁸⁹ Atatürk'ün yakın çevresinde bulunan ve İnönü'ye karşı tavırları ile bilinen birçok isim meclisin dışında bırakılmıştır.⁹⁰ Bir genel seçimin daha ardından İsmet İnönü parti ve hükümet sonrasında mecliste de otoritesini kurarak tüm üyelerin onayından geçmiştir. Gelişmelerin sadece kırgınlıkların giderilmesi amaçlı meydana geldiğini söylemek mümkün değildir. Buna benzer kişilerin tekrar baş üstüne getirilirken Atatürk'ün bakanlarından sayılan Şükrü Kaya, Tevfik Rüştü Aras ve yine ona yakın olan Kılıç Ali mebusluk görevine getirilmemiştir. Böylece de yeni kırgınlıklara sebebiyet verilmiştir. Bu süreçte İnönü'nün

⁸⁴ *Cumhuriyet Ansiklopedisi*, 1/322.

⁸⁵ *Cumhuriyet Ansiklopedisi*, 1/322.

⁸⁶ *Akşam*, 25 Mart 1939.

⁸⁷ Nadir Nadi, *Perde Aralığından* (İstanbul: Cumhuriyet Yayınları, 1964), 19.

⁸⁸ Goloğlu, *Millî Mücadele Tarihi III-Üçüncü Meşrutiyet Birinci Büyük Millet Meclisi*, 11.

⁸⁹ *Yetkin, Türkiye'de Tek Parti Yönetimi* (1930-1945), 176.

⁹⁰ *Cumhuriyet Ansiklopedisi*, 1/327.

Cumhurbaşkanı olmasından önce işlenmiş olan bazı yolsuzlukların da birden meydana çıkması ilginç karşılanmıştır.⁹¹

İnönü'nün Cumhurbaşkanı olmasından sonra yeni mebusların meclise girmesi, Atatürk'e yakınlığı bulunan milletvekillerinin tasfiyeleri, başbakanın değişmiş olması gibi uygulamalar İnönü'nün şahsi tercihleriyle birlikte değerlendirmelidir. Bu süreçte Türkiye'deki yönetim şekli Güneydoğu Avrupa'nın neredeyse tamamında meydana gelen otoriter yönetme tarzlarına kısmen benzetilmektedir. Ancak Türkiye'deki yönetim şeklinin kültür ve din açısından muhafazakâr olmadığı tam aksine muhafazakâr biçimde dindarlığı bulunan bir toplumda geniş kapsamlı kültürel bir devrime girildiğinin değerlendirilmesi yapılmıştır.⁹²

Türkiye bu dönemde Batı ülkeleri ile iyi ilişkiler geliştirme çabasına girmiştir. İngiltere, ABD, Almanya ile ticaret sözleşmeleri imzalanmıştır. Türkiye Franco iktidarını hukuki anlamda tanıırken, Hitler'in doğum günü kutlaması için bir heyet Almanya'ya doğru yola çıkartılmıştır. İnönü, ABD'ye hitaben yayınlamış olduğu bir İngilizce radyo mesajında "Türkler, büyük Amerika milletini içten bir şekilde selamlamaktadır." denilmektedir.⁹³ Fakat II. Dünya Savaşı arifesinde Türkiye'nin bir türlü uzlaşma sağlayamadığı devlet İtalya'dır. Bu ülke ilke bir dostluk anlaşmasına imza atılmasına rağmen Türkiye, İtalya'ya güven duyamamıştır. Aynı zamanda İtalya'nın Habeşistan'ı işgal etmesi, Mussolini'nin Asya'yı hedef alarak İtalya'nın emperyalist emellerinden bahsetmesi Türkiye'nin dış politikasını yönlendiren ciddi bir etkidir.

Yine bu dönemde Türkiye ile İngiltere arasındaki ilişkiler gayet sağlam bir zemin üzerinde ilerlemeye başlamıştır. Türkiye açısından İngiltere ile dostluk Sovyetler Birliği ile olan ilişkilerde bir değişiklik meydana getirmeyecektir. Sovyetler Birliği, Almanya ve Japon baskısında Batı'ya kaydığı için Türkiye açısından her iki dostluğu da bağdaştırmak oldukça kolaydır. Türkiye, İtalyan ve Alman tehlikesine karşı İngiltere ve Sovyetler Birliğine dayanmayı istemektedir. Esas olarak Türkiye, Almanya'nın da 1939 yılı mart ayına kadar bir millet bir devlet politikasına destek vermiştir. Fakat 15 Mart 1939 tarihinde Almanya'nın Çekoslovakya'yı ilhak etmesi sonucunda hayat sahası politikasına başlamış olması Türkiye'nin endişelenmesine neden olmuş ve Batı ile anlaşmaya taşıyan bir etken olmuştur. İtalya 1939 yılı nisan ayında Arnavutluk'u işgal etmesiyle bu durum Türkiye'de büyük bir kaygıya neden olmuştur. İtalya bu şekilde Türkiye'nin güvenlik sahasına ayak basmıştır.⁹⁴

⁹¹ Yetkin, *Türkiye'de Tek Parti Yönetimi (1930-1945)*, 177.

⁹² Zürcher, *Modernleşen Türkiye'nin Tarihi*, 270.

⁹³ Zürcher, *Modernleşen Türkiye'nin Tarihi*, 271.

⁹⁴ Ahmet Şükrü, Oral Sander, *Olaylarla Türk Dış Politikası* (Ankara: Siyasal Kitabevi, 1996), 137.

Türkiye ile İngiltere arasında bu ortamda gerçekleşen görüşmeler sonucunda 12 Mayıs 1939 tarihinde Ankara’da imzalanmış olan Türk-İngiliz deklarasyonu tüm dünyaya ilan edilmiştir. Fransa ile Hatay sorununun çözülmesinin ardından 23 Haziran 1939’da aynı deklarasyon Fransa ile de imzalanmıştır.

Sonrasında Türk-İngiliz-Fransız İttifakı da 19 Ekim 1939 tarihinde imzalanmıştır.⁹⁵ Ekim 1939 İttifakını Atatürk’ün dış politikasının doğal bir neticesi şeklinde değerlendirmek mümkündür. Türkiye’nin bu süreç içerisinde Batı politikasının özü İngiltere ve Fransa ile yaklaşması ve bu gruba Sovyet Birliğini de katmasıyla şekillenmiştir.⁹⁶

1.2.2.4. Müstakil Grup’un Kurulma Planı

İç ve dış ortamda yaşanan bu gelişmeler sırasında Cumhurbaşkanı İnönü, CHP beşinci kurultayı toplanmadan iki ay öncesinde İstanbul Üniversitesi’nin balkonundan üniversitelilere yönelik bir konuşma yapmıştır. İnönü’nün 6 Mart 1939 tarihinde buradaki rejime denk gelen sözleriyle çok partili hayata doğru, yeni teşebbüsler ve tasavvurların ilk adımları atılmak istenmiştir. Buradaki konuşma ve taahhütler beşinci kurultayın düşünce kaynağına ilham olacaktır. İnönü, Batı devletlerinin tüm hususlarını ilerleyen yıllar içinde memlekete tatbik edileceğine güven duyduğunu belirterek yakın bir zaman diliminde gerçek halk idaresi ve murakabesinin ülkemizde de tahakkuk edeceğini belirtmiştir.⁹⁷

Toker’e göre Türkiye’nin aydını, Türkiye’nin yükseköğrenim gençliği dört ay öncesine kadar devam etmiş olan bir idarenin tarzından sonra Atatürk halefinden yeni bir idare tarzı devrinin açılmasını ve bir değişikliğin yapılmasını beklemekteydi. İnönü’yü de bu hareketi başlatacak kişi olarak görmekteydi ve Cumhurbaşkanı’nın 6 Mart 1939 tarihinde söylemiş olduğu sözler de onun da aynı fikirde olduğunu kanıtlamıştır.⁹⁸ İnönü’ye göre; *‘Halkçı bir idareye ait tüm yüksek ve ileri tekamüller siyasi yaşantımızda sürekli olarak devam edecektir. Halkın murakabesi üstünde gerçek ve eylemsel olmadığı sürece ve bu duruma millet tarafından çoğunluk fikri sağlanmadıkça halkın idaresi mevcuttur denilemez’*.⁹⁹ Bu söylem; demokratik bir idarenin tarzına, serbest seçimlere gidilmesi niyetinin o günler için net bir ifadesi şeklinde değerlendirilmiştir.

⁹⁵ Baskın Oran, *Türk Dış Politikası* (İstanbul: İletişim Yayınları, 2008), 1/275.

⁹⁶ Oran, *Türk Dış Politikası*, 1/255.

⁹⁷ Giritlioğlu, *Türk Siyasi Tarihinde Cumhuriyet Halk Partisinin Mevkii, Cumhuriyet Halk Partisinin Doğuş Safhası*, 1/150.

⁹⁸ Metin Toker, *Tek Partiden Çok Partiye* (İstanbul: Milliyet Yayınları, 1970), 16.

⁹⁹ Toker, *Tek Partiden Çok Partiye*, 17.

Hem Cumhuriyet Halk Partisi içinde hem de devlet kurumları içinde tek otorite mevkiine sahip olan İnönü yukarıda belirtmiş olduğumuz düşünceleriyle kendi ideallerini ortaya koymuştur. Düşünce alanında bile kendisini bu şekilde bir davranış sergilemeye zorlayan kişilerin olmadığına ve Atatürk devrinin yetkileri ve olanaklarının hepsi kendisinde olduğu gibi geçtiğine göre İnönü'nün konuşmalarında bir idealizm aramanın gerekli olduğunu savunanlar bulunmaktadır.¹⁰⁰

1.2.2.5.Beşinci Büyük Kurultayın Toplanması

İnönü'nün üniversite balkonunda yaptığı konuşmalardan sonra gerçekleşen kurultayda fikirlere biraz daha ilgi gösterilmeye başlanmıştır. Yenilenmesi beklenen seçim zamanlarında hak temsilcilerinin devlet işleyişini kontrol etmeleri prensibi pek çok kişinin kolay bir şekilde açıklayamadığı bir konu olmuştur.¹⁰¹ Türkiye'nin Batı ile daha fazla bütünleşme çabası sarf ettiği bir dönemde ve savaş öncesinde toplanmış olan CHP beşinci kurultayının ülke ve parti tarihi bakımından yeri oldukça önemlidir ve çok dikkatle incelenmelidir.

Uluslararası seviyede devlet yerinin belirlenmesi yönünde yapılan değişiklikler, ilk defa bu kurultay içerisinde belgelenip kurumlaştırılacaktır. Batı'ya yaklaşmak için gereken demokrasiye geçmek veya demokrasiyi kemale erdirmek gibi sloganlar ilk defa bu kurultay içinde meydana gelecek ve yine parti-devlet kaynaşmasının çözülmesi yolunda ilk adımlar atılacaktır.¹⁰² Nitekim Milli Şef'in Parti kurultayını açarken yapmış olduğu hükümetin iç ve dış siyasetini kapsayan nutuk Avrupa'da da büyük bir ilgiye rastlamıştır.¹⁰³

29 Mayıs 1939 tarihinde CHP beşinci büyük kurultayında değişmez genel başkan İnönü'nün irat ettiği nutuk kapsamında şu açıklamayı yapmıştır;¹⁰⁴

...Siyasette deneyim kazanmış adamlar olarak memleketin ihtiyacı ve bünyesine göre en uygun olan halk idaresi usulünü sonuca ulaştırmak niyetindeyiz... İyi bir halk idaresinin siyasal idaredeki esas prensipleri seçimlere halkın samimi bir şekilde katılmasıyla, hükümetin ve Büyük Millet Meclisinin faaliyetlerinde gerçek bir milli murakabe şüphe götürmemektedir. Hükümet işleri milletvekillerinin ciddi bir murakabesi altında olduğu için tüm çabalar, cumhuriyet hükümetinin itibar ve muvaffakiyetini çoğaltma yoluna gidecektir. Halkın seçimlere olan ilgisi ve Meclis'te millet haklarının açık murakabesi idealleriyle nifak ve anarşilere fırsat vermeme çabalarının birlikte başarılabilceğine inanıyoruz...

¹⁰⁰ Giritlioğlu, *Türk Siyasi Tarihinde Cumhuriyet Halk Partisinin Mevkii, Cumhuriyet Halk Partisinin Doğuş Safhası*, 1/150.

¹⁰¹ Giritlioğlu, *Türk Siyasi Tarihinde Cumhuriyet Halk Partisinin Mevkii, Cumhuriyet Halk Partisinin Doğuş Safhası*, 1/152.

¹⁰² Bila, *Cumhuriyet Halk Partisi Tarihi*, 156.

¹⁰³ *Cumhuriyet Gazetesi*, 30 Mayıs 1939.

¹⁰⁴ *Büyük Kurultayın Tetkikine Sunulan Nizamname Projesi*, Ankara, 29.05.1939

CHP'nin beşinci büyük kurultayı, daha önceki senelerde gerçekleşen kurultaylara nazaran ciddi bir zihniyet farkını ortaya koymaktadır. Esas olarak 29 Mayıs 1939'dan başlayarak ve 3 Haziran 1939' tarihine kadar süren çalışmalarda parti yönetimine dair bazı değişiklikler 1939'a kadar yapılması istendiği düşüncesi hâkimdir. 1935 kurultayında tek parti rejiminin sağlamlaştırılmak istenmesi ve sonrasında bu fikrin uygulandığı halde 1939 kurultayında çok partili hayata doğru yönelmenin göstergeleriyle karşılaşmıştır.

Milli Şef İnönü'nün söyleviyle açılan kurultayda ilk olarak partinin ve devlet birliğinin gerçekleştirilmesi için üç sene önce alınan karardan geri dönülerek kararın başkanlık divanı tarafından 7 Haziran 1939 tarihinde uygulanmaya konulması sağlanmıştır. Bu yeni karar ile valilerle parti iş birliklerinin sona erildiği düşünülmemelidir.¹⁰⁵

Kurultay tarafından kabul edilen tüzükte, parti genel başkan vekilinin değişmez genel başkan tarafından, parti milletvekilleri arasından atanacağı, görevlerinin ve yükümlülüklerin aynı kişi tarafından belirleneceği hükme bağlanmıştır. Bu ilk bakışta muhalefet partisi ya da denetim mekanizması görünümü vermese de dönemin reel politiğinin iyi analiz edilmesi bakımından önemlidir.

Bu yenilik ile başbakanın aynı zamanda parti genel başkan vekili olması uygulamasının da önüne geçilmiştir. Yeni tüzüğün getirdiği diğer bir yenilik de içişleri bakanının aynı zamanda parti genel sekreteri olması uygulamasına son vermesi ve hükümet üyelerinden bir tanesinin parti genel sekreteri olmasına olanak verilmesidir.¹⁰⁶ Esas olarak tüm bunlara rağmen 1939 seçimleri ve seçim sonrasında toplanan CHP Kurultayı Atatürk döneminde uygulanan anlayışların ve uygulamaların yeni süreçte de köklü bir değişim görmeden devam edeceğini göstermektedir.

1939 tarihinde yapılan seçimlerde eski milletvekillerinin dörtte üçünün tekrar milletvekili yapılması ve parti tarafından yeni benimsenen programda ciddi bir değişiklik yapılmaması bu durumun en önemli göstergelerinden biridir. Aynı zamanda partinin yeni değişmez genel başkanı olan İnönü gerek seçimlerde gerekse kurultayda benimsenmiş olan yeni tüzük sayesinde parti üstündeki şahsi gücünü ve siyasal otoritesini tartışmasız şekilde arttırmıştır.¹⁰⁷

Böyle bir ortamda Ali Rıza Tarhan'ın ifade şekliyle İnönü tek parti murakabesini yeterli görmeyerek esaslı büyük farklardan doğmayacak olan siyasal partilerin şahsiyetleştirilerek memleketin bünyesini sarsacak olmasından endişe edilmiştir.

¹⁰⁵ Yetkin, *Türkiye'de Tek Parti Yönetimi* (1930-1945), 178.

¹⁰⁶ *Cumhuriyet Ansiklopedisi*, 1/328.

¹⁰⁷ *Cumhuriyet Ansiklopedisi*, 1/328.

Bu nedenle partinin içerisinde kendisine kontrol edilmesini geçici bir önlem olarak ileri sürmüşlerdir. Bu şekilde büyük kurultayın tasvip etmesiyle müstakil grup milli murakabenin inkişafına hizmet etme emelinden doğacaktır.¹⁰⁸

1.2.2.6. Müstakil Grup'un Kuruluşu

Bu grubun kurulmasına giden süreçte CHP'nin Beşinci Büyük Kurultayına sunulmuş olan nizamname projesinde parti teşkilatına Türkiye Büyük Millet Meclisi Parti Müstakil Grubu'nun eklenmesi teklif edilmiştir.¹⁰⁹ Kurultayda sunulmuş olan farklı bir raporda Değişmez genel başkanın açılış nutkunda tebarüz ettirildiği gibi partinin meclis grubunda somutlaştırılmak istenen müstakil hüviyetli teşekküller ile parti ve meclis hareketlerinde halkın idaresinin gerçek davranışlarına daha nazik yaklaşılmasını vaat edecek bir adım atılmış olduğuna bu durumdan da memleket için sadece yarar sağlanacağına inanıldığından bahsedilmiştir.¹¹⁰

Serbest Fırka denemesinden farklı bir şekilde kurulacak olan murakabe organlarının parti içerisinde ve parti denetimlerinde tutulmasına karar verilmiştir. Mayıs 1930 yılında yaşanan durumun aksi olarak uluslararası gelişeler ve Türkiye'deki etkileri bu kontrollü muhalefet düşüncesinin ilerleyen zamanlarda gerçek bir muhalefet halini almasına neden olacaktır.¹¹¹ CHP'nin 29 Mayıs 1939 yılında Ankara'da gerçekleştirmiş olduğu Beşinci Büyük Kurultay'ın açılış konuşmasında İnönü, yapılacak değişiklikler ile ilgili şunları söylemiştir;¹¹²

... Büyük kurultaya sunmuş olduğumuz nizamname projesinde, Mecliste, CHP'nin bir de müstakil grubunu ele aldık. Büyük kurultay tarafından görevlendirilmiş ve Parti Genel Başkanlığından farksız olan başkanlıkta çalışacak olan, inzibat ve intizam içerisinde, aklı başında ve çalışkan bir müstakil grubun icra mevkiinde olan milletvekillerinin özelliklerine ve hükümetine dayanan bir yardım temin edilirken büyük millerimize de kendi işleri için yeni teminat hazırlayacaklarını umuyoruz.

Müstakil Grup'un kurulmasında beşinci kurultayda farklı düşünceler ileri sürülerek tartışmalar yaşanmıştır. Bu kişilerden Manisa Milletvekili Yusuf Hikmet Bayur, partinin Müstakil Grup'unda bulunacak bireylerin müzakerelere katılmamalarını, kararların alındığında etkili olmayacaklarının eleştirisini yaparak 21 arkadaş arasından bu hakların vermiş olduğu

¹⁰⁸ CHP Beşinci Kurultayına Sunulan Nizamname Layihası Hakkında Program Nizamname Encümeni Raporu (Ankara: Ulus Basımevi, 1939), 329.

¹⁰⁹ Büyük Kurultayın Tetkikine Sunulan Nizamname Projesi, Ankara, 29.05.1939.

¹¹⁰ CHP Beşinci Kurultayına Sunulan Nizamname Layihası Hakkında Program Nizamname Encümeni Raporu, 360.

¹¹¹ Taner Timur, *Türkiye'de Çok Partili Hayata Geçiş* (İstanbul: İletişim Yayınları, 1991), 10.

¹¹² Kadri Kemal Kop, *Millî Şef İnönü'nün Hitabe, Beyanat ve Mesajları* (Ankara: Recep Ulusoglu Basımevi, 1941), 38.

kararlardan nezderek bu kişileri kararlarda etkili olma haklarından mahrum bırakıp bırakamayacaklarını sormuştur.¹¹³

Manisa Delegesi Haşim Gür, müstakil grup üyelerinin mecliste oy haklarını kullanamayacak olması nedeniyle grubun çalışma şeklini ve grup içerisindeki vekillerin bazı haklarının elinden alındığını gerekçe göstererek bu durumu eleştirmiştir. Bu sebeple eğer grup içinde oy kullanacak olurlarsa belki önemli bir fikir o an farklı bir kararın alınmasına engel olacaktır. Bu durumu orada söylemeyip meclis ortamında dile getirmiş olmaları parti kararının dışına çıkmayacak olan arkadaşları yine kendi isteklerine göre karar vermeye itekleyeceği için hiçbir amaca hizmet durumu bulunmamaktadır. Ayrıca bu kişilerin seçme yetkilerini kendilerinde bulamadıklarını ve zaten millet tarafından denetlendikleri ve bu durumun sonuçlarını aldıklarını açıklamıştır¹¹⁴

Yozgat Milletvekili Sırrı İçöz ise benzer olarak müstakil grup üyelerinin grup müzakerelerine katılmamalarını ve oy kullanmamalarını eleştirerek grup içinde müzakerelere katılmaları ancak oy kullanmamalarını eleştirip, grup içinde müzakerelere katılmaları ancak oy kullanmamaları, meclis içinde serbest olmaları şeklinde bir düzenleme yapılması teklifini de sunmuşlardır.¹¹⁵ Sayman ise müstakil gruba ayrılacak olan parti grup arkadaşlarının aynı aile fertlerinden olacaklarını ve sadece apartmanlarda kat değiştirecekleri anlamında olduğunu söylemişlerdir. Bundan dolayı kabineye hangi sebeple dahil olmadıklarını anlayamadıklarını açıklamıştır. Bu maddenin konulmasından önce de eğer adet olarak gerekliyse yine de vakit bulunabileceğini açıklamıştır. Uygulamada da istenildiğinde liyakatini kanıtlamış olan bir gruptan yararlanılıp kabineye dahil edilebileceğini ve böylelikle kendilerini rencide edecek bu şekilde bir maddenin neden konulduğunu anlamadığını belirtmiştir.¹¹⁶

Ankara Milletvekili Mümtaz Ökmen, grup üyelerinin parti içerisinde oldukları ve parti üyelerinden hiçbir ayrıcalık göstermediklerini, partiye de cehren girilmediğini hatırlayarak Hikmet Bayur'a karşı çıkmıştır. Ancak bunu gerçekleştirirken de Müstakil Grup'un parti teşkilatından ayrı bir uzuv olmadığını, direkt olarak parti içerisinde bir teşkilatlanma olduğunu doğrulamışlardır.¹¹⁷

Sivas Milletvekili Abdurrahman Naci Demirdağ'a göre ise; Müstakil Grup'a üye olan kişilerin parti müzakerelerine katılarak fikirlerini belirtip oy kullanmamaları normal bir durumdur. Bunun sebebi ona göre eleştiri amacıyla kurulmuş bir grubun oy kullanımına

¹¹³ 8 Kasım 1939 TBMM Zabıt Ceridesi (6.Dönem),Cilt:VI, s.16-17.

¹¹⁴ 15 Nisan 1940 TBMM Zabıt Ceridesi (6. Dönem),Cilt:I, s.73-164.

¹¹⁵ 23 Mayıs 1941 TBMM Zabıt Ceridesi (7.Dönem),Cilt:XIX, s.138.

¹¹⁶ 18 Ekim 1939 TBMM Zabıt Ceridesi (6. Dönem),Cilt:V, s.4.

¹¹⁷23 Mayıs 1941 TBMM Zabıt Ceridesi (6. Dönem),Cilt:XVIII, s.128.

katılması tabiatıyla sonradan heyet-i umumiye 'de tenkit yapamayacaklarını destekliyor olmasıdır. Ancak ona göre oylarını açığa vurmak hangi durumda olursa olsun gereklidir.¹¹⁸

Genel Başkan'ın işaret etmesi üzerine çalışmalara başlamış olan kurultayın parti tüzüğünde gerekli değişikliklerin yapılarak parti bünyesinde Müstakil Grup teşkilatının eklenmesine onay verilmiştir.¹¹⁹

Müstakil Grup'un bir araya getirilmesi sebebiyle Büyük Millet Meclisi Parti Gurubuna ve grupta Haysiyet Divanı ile parti divanına denk gelen hükümlere Müstakil Grup'u da kapsayacak biçimde şekillendirilmesi mecburi görülüp maddeler içerisinde ona uygun eklemeler yapılarak aynı partiye ait iki organa faaliyetler arasında birbirlerini tamamlayan ve birlikteliklerini güçlendirici uyum yakalanmıştır. Encümenler, oluşturulmuş olan Müstakil Grup'un, parti etkinliklerinin sürekli denetlemelerle daha sağlam bir biçimde yol kat etmesine ve Büyük Millet Meclis mesaisinin ülke problemlerini iki cepheden tetkik altında bulunduracak biçimde gelişmesine sebep olacağı düşüncesine varılmıştır.¹²⁰

Müstakil Grup, İnönü tarafından daha önce yapılmış siyasi konuşmalar göz önüne alındığında hükümet üzerindeki siyasal denetlemelerin arttırılması nedeniyle oluşturulmuştur. Hedef, hükümetin yapmış olduğu icraat karşısında meclis denetimlerine daha fazla önem verebilmektir.¹²¹ İnönü, bu gelişmelerin yaşandığı günlerde mevcut rejim için planlanan gelişmelerin geleneksel demokrasi tarafında olduğunu gösteren beyanat vermiştir. İsmet İnönü Daily Gazetesi'ne ülke durumunun geliştikçe yapılacak rejimleri yeni durumlara ve koşullara uygun haline getirme olanağı olduğunu, yapılan değişikliklerden dolayı halkın tedricen idarede daha vasi bir iştirak hissesi kazandığını beyan etmiştir.¹²²

1.2.2.7. Müstakil Grup'un Yapısı

Bu noktaya kadar açıklanmış olan gelişmeler doğrultusunda kurulmuş olan Müstakil Grup'unun başkanı, partinin değişmeyecek olan genel başkanı konumundadır. Başkan vekilliği yapan müstakil bakanlar arasından o kişinin atadığı kişi seçilmektedir.¹²³

Bu nedenle müstakil gruba dair en büyük zaatlardan bir tanesinin başkanlık konusuna ait olduğu kesindir.

¹¹⁸ 25 Kasım 1941 TBMM Zabıt Ceridesi (6. Dönem), Cilt: XVIII, s.40.

¹¹⁹ Giritlioğlu, *Millî Mücadele Tarihi III-Üçüncü Meşrutiyet Birinci Millet Meclisi*, 148.

¹²⁰ *CHP Beşinci Kurultayına Sunulan Nizamname Layihası Hakkında Program Nizamname Encümeni Raporu*, 1939.

¹²¹ Koçak, *Siyasal Tarih (1923-1950)*, 78.

¹²² Aydemir, *İkinci Adam (1938-1950)*, 2/51.

¹²³ *Cumhuriyet*, "Parti Kurultayının Dünkü Celsesi Çok Hareketli Oldu" (1 Haziran 1939), 1.

Beşinci Kurultay toplanmadan öncesinde Gümrük ve Tekel Bakanlığı yapan Ali Rana Tarhan bakanlık görevinden istifa ettirilip, Müstakil Grup'u kurmak için memur tayin edilmiştir.¹²⁴

Tarhan gerek yüksek faziletinden gerekse dürüst karakterinden dolayı grubun başına getirilecek gerçek bir teminat olarak görülmüştür. Partiye ait en güzel ve en önemli hususları seçip İnönü'nün takdiriyle onları kendi grubuna almıştır.¹²⁵

Müstakil Grubun ilk üyeleri şunlardır;

Atıf Akgüç (Bursa)
 Hüsamettin Kural (Ağrı)
 Fazlı Güleç (Bursa)
 Zeki Mesut Alsan (Diyarbakır)
 Aziz Akyürek (Erzurum)
 Emin Aslan Tokat (Denizli)
 Nakiye Elgün (Erzurum)
 İzzet Arukan (Eskişehir)
 Ahmet Şükrü Esmer (İstanbul)
 Ziya Karamürsel (İstanbul)
 Şehime Yunus (İzmir)
 Ali Rana Tarhan (Başkan Vekili-İstanbul)
 Sadri Ertem (Kütahya)
 Emrullah Barkan (Malatya)
 Hüsnü Kitapçı (Muğla)
 Fuat Sirmen (Rize)
 Kemalettin Kâmil (Rize)
 Rıdvan Nafiz Edgüer (Manisa)
 Abdurrahman Naci Demirağ, (Sivas)
 Nazım Poroy (Tokat).¹²⁶

Altıncı Büyük Kurultay toplandığında farklı devlet kolları ile meclis encümen çalışmalarının daha yakından takip edilmesi için üye sayısının 21'den 35'e çıkartılmasına karar verilmiştir.

¹²⁴ Giritlioğlu, *Millî Mücadele Tarihi III-Üçüncü Meşrutiyet Birinci Millet Meclisi*, 304.

¹²⁵ Hilmi Uran, *Hatıralarım* (Ankara: Ayyıldız Matbaası, 1959), 344.

¹²⁶ 11 Kasım 1939, TBMM Zabıt Ceridesi(6.Dönem),Cilt:VI, s.16-17.

Kurultayda kabul edilen yeni üyeler şunlardır;

Hıfzı Oğuz Bekata (Ankara)
Rıfkı Refik Pasin (Ağrı)
Tahsin Banguoğlu (Bingöl)
Ziya Yörük (Ankara)
Muhtar Ertan (Bitlis)
Şekip Engineri (Burdur)
Hıfzırrahman Raşit Öymen (Bolu)
Şükrü Sökmensüer (Erzincan)
Zeki Soydemir (Erzurum)
Kazım Aydar (Isparta)
Necmi Osten (Giresun)
Hayrullah Diker (Kastamonu)
Vehbi Sarıdal (İstanbul)
Tezer Taşkiran (Kastamonu)
Münir Bilsel (İzmir)
Muhittin Taner (Aydın)
Fuat Çobanoğlu (Kırşehir)
Şevket Turgut (Kırşehir)
Refik Fenmen (Kocaeli)
Ali Muzaffer Göker (Konya)
Nasuhi Baydar (Malatya)
Haldun Sarhan (Manisa)
Feyzullah Uslu (Manisa)
Kemali Beyazıt (Maraş)
Lütfi Ülkümen (Mardin)
Sabiha Gökçül (Balıkesir)
Süreyya Anamur (Mersin)
Esat Tekeli (Urfa)
Suut Kemal Yetkin (Urfa)
Yusuf Duygu Karşlıoğlu (Yozgat)
Şinasi Devrin (Zonguldak) ve

Hamit Pekcan (Kütahya)¹²⁷

Nizamnamede bulunan 125.madde kapsamınca parti mebusları tarafından seçilmiş olan kurultay umumi heyetinden 21 arkadaş mecliste şahsi bir hüviyete sahiplerdir. Bu kişiler grup toplantılarında hazır bir halde beklerler. Ancak mütalaa için beyanda ve rey kullanmak için teşebbüste bulunmazlar. Buna karşılık meclise ait umumi heyetlerde mütalaayı kendi gruplarına ait kararlara göre beyan ederek oylarını kullanırlar.¹²⁸

Bu madde doğrultusunda; Müstakil Grup'un başkanvekili müzakerelerin idare edilmesi için kendisine bir vekil tayin edebilir. Müstakil Grup üyeleri kendi azaları arasında umum toplantılar gerçekleştirerek kararlar verilmesini sağlar. Müzakere usulü meclis grubu hükümlerine tabi tutulmuştur.

Müstakil Grup'a ait millet meclisinin her içtima yılının başlarında seçilmiş olan üç üyeden meydana gelen bir idari heyeti bulunmaktadır. 127. Madde gereğince Müstakil Grup Heyet Umumiyesi parti üyesi olmayan başkan müzakerelerine dinleyici şeklinde katılabilmektedir. 128. maddede parti Müstakil Grup görevleri şu şekilde açıklanmıştır;

Devlet işlerinin iyi yönde ilerlemesini parti düzenleri ve programlarının Büyük Kurultay Kararlarının en iyi irdelendiği meclis grubu kararlarına bağlı olmadan murakabe etmektir. Bu grup dört yıllık faaliyetler hakkında bir sonraki kurultaylara rapor sunmaktadır.

Müstakil Grup, umumi heyet kararı ile İcra Vekillerine soru sorabilir ve istizah edebilir. Aynı zamanda İcra Vekillerinden meclis içerisinde güvenoyu talep edebilir. Aynı şekilde devletten herhangi bir durumun meclis içerisinde direkt olarak müzakereye konulmasını isteyebilir.

Müstakil Grup başkan vekili parti hükümetinin sağlam kalmasına yardımcı olmaya, nifak durumlarına, ihtirasa ve şahsiyetlere engel olamaya özellikle dikkat etmektedir.

Görev tanımı gereğince Müstakil Grup Başkan Vekili parti hükümet başarısına hizmet vermekle görevlidir.

129. madde gereğince Müstakil Grup azaları sıfatları üstünde olduğu müddetçe parti hükümeti için aza seçemezler. 130. maddeye göre Müstakil Grup'un başkan vekili devlet ve partinin resmi ve özel tüm girişimlerinde meclis grup başkan vekilleri ile aynı haklara sahiptir. Uran'ın hatıralarında belirtildiği üzere Müstakil Grup'un azası orada aza olduğu süre boyunca kabineye giriş yapamazdı. CHP grup toplantılarında Müstakil Grup'a üye olan kişiler de

¹²⁷ Osman Akandere, "TBMM'de Bir Denetleme ve Kontrol Organı Olarak Müstakil Grubun Yapısı ve İşlevi", SDÜ Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi, /3, (1998), 70-71.

¹²⁸ 20 Kasım 1942 TBMM Zabıt Ceridesi(6.Dönem),Cilt:VI, s. 16-17.

mevcuttur ancak müzakerelere katılım göstermezler yalnızca konuşulan konuları dinlerlerdi. Müstakil Grup toplantılarında o grup üyesi olan kişilerin dışında başkaları olmazdı.¹²⁹

Yani Müstakil Grup'un kurulması ile beraber mecliste bir çeşit muhalefet teşkilatının kurulması sağlanmıştır. Bu hareket CHP'ye karşı, meclis içerisinde muhalefet yapılmasını isteyen zihniyetlerin bir ifadesi şeklinde görülebilir.¹³⁰

1.2.2.8. Müstakil Grup'un Çalışmaları (1939-1943)

CHP'nin Altıncı Büyük Kurultayı, 8 Haziran 1943 yılında, Ankara Üniversitesi Dil-Tarih ve Coğrafya Fakültesinde toplanarak bir hafta boyunca devam etmiştir.¹³¹

Kurultay esnasında CHP Müstakil Grup'un 1939-1943 yılları arası dönemde yaptığı çalışmaları barındıran raporlar sunulmuştur. Müstakil Grup kuruluşundan 6. Büyük Kurultaya dek devam eden dört senelik süreçte 136 toplantı gerçekleştirilmiştir. İnönü, kurultayın açılış konuşmasında Müstakil Grup'a dair şunları söylemiştir.¹³²

... Parti'nin Müstakil Grup'unun ilk deneyimi olarak dört yıllık çalışması, verimli ve iyi sonuçlu kabul edilmektedir. Kurultayın devrettiği görevi yerine getirirken meclis havasını koruyan, devlete millet karşısında düşüncelerini belirtirken, memlekette iyi geçinmeyi ve devlete yardımcı olmayı göz önünde bulunduran Müstakil Grup'un üyelerine teşekkürü borç bilirim. Bu yeni teşekkülün iyi bir geleceği olduğuna, tek bir parti içerisinde yeni bir murakabe teminat sayılacağına inanmaktayız...

Müstakil Grup raporunun parti nizamnamesinin 128. maddesi gereğince kurultaya sunulan ve burada okunan beyana göre Beşinci Büyük Kurultay'ın parti Müstakil Grup'una seçmiş olduğu 21 kişiden Bursa Bakanı Fazlı Güleç, valiliğe tayin edilmesi üzerine görevinden istifasını talep ederek gruptan ayrılmış ve yerine genel başkanlık eden düzenlemenin 33. maddesi uyarınca Bolu Mebusu Celal Sait Siren seçilmiştir. TBMM'nin seçim yenileme kararı alması üstüne gerçekleşen genel seçimlerde Zeki Mesut Alsan seçilmemiş ve yeni seçim dolayısıyla hükümet teşkilatında Başbakanın yararlanacağı alanı genişletmeyi gerekli gören Genel Başkanlık Divanı, nizamnamenin 31. maddesi gereğince Bolu Mebusu Celal Sait Siren, Konya Bakanı Ali Rıza Türen ve Rize Bakanı Fuat Sirmen'i Parti Grubuna nakletmiştir. Yapılan teşebbüs sonrasında Müstakil Grup, Altıncı Büyük Kurultay huzuruna 17 kişi ile çıkmıştır. Müstakil Grup tarafından yapılmış olan denetleme ve kontrol görevi kurultaya sunulmuş olan raporlarda, grup çalışmaları ve meclis çalışmaları şeklinde iki bölümde incelenmiştir.¹³³

¹²⁹ Uran, *Hatıralarım*, 344.

¹³⁰ Giritlioğlu, *Milli Mücadele Tarihi III-Üçüncü Meşrutiyet Birinci Millet Meclisi*, 149.

¹³¹ Koçak, *Siyasal Tarih (1923-1950)*, 304.

¹³² Koçak, *Siyasal Tarih (1923-1950)*, 307.

¹³³ 12 Temmuz 1940 TBMM Zabıt Ceridesi(6. Dönem),Cilt: XIII, s. 60.

1.2.2.9. Müstakil Grup'un Kendi İçindeki Çalışmaları

Yayınlanan raporda devlete ait olan iş kolları ve meclis encümenleriyle karşılıklı bir şekilde Müstakil Grup üyeleri arasında ihtisasa dayalı olan bir iş bölümü yapılarak önemli işlerin grup müzakereleri öncesinde üç ya da beş kişiden oluşan tali komiteler tarafından tetkik edilmesi usul tutulmuştur. Müstakil Grup'un haftalık olarak düzenli yapılan toplantılarından farklı gereklere ve gereksinimlere göre toplantılar yapılmış; büyük grup toplantıları tüm Müstakil Grup üyeleri tarafından gerekli görülen kişiler müzakere ve münakaşa edilmiştir. Gereklikçe Başbakan'ın ve bakanların huzurunda gerçekleşen müzakerelerde hükümetten yeni ve tamamlayan izahat alınarak, Müstakil Grup üyelerinin aydınlatılması ve buna karşın müspet ve yapıcı eleştirilere ve temennilere devletin haberi olması sağlamıştır.

Müstakil Grup içinde tali komisyonlara denettirilerek üstünde önemli bir biçimde durulan konular arasında; bakanların teşrii masuniyet, mali yılın takvim yılı ile birleştirilmesi, arzuhal encümen kararlarının sınırlı bir hale getirilmesi, cephe gerisinde pasif bir biçimde korunma, savaş mali durumu, maarif işleri, nesebi gayri sahih çocuklar, ticaret odaları ve meslek teşkilatı, yaşamın pahalı olması, sağlık durumları ve toplumsal yardımlar gibi konular oldukça önemlidir

1.2.2.10. Müstakil Grup'un TBMM İçindeki Çalışmaları

Müstakil Grubun çalışma şekline göre, meclis çalışmaları grupta hazırlanmaktadır ve encümenlerde başlamaktadır. Grup üyeleri tarafından yapılan etkin faaliyetler, kanun layihalarının daha encümenlerdeyken takibini olanaklı bir hale getirerek grubun meclis çalışmalarındaki hazırlıklarına hız kazandırmıştır. Hem kanun layihalarının encümenlerden tekemmül ederek çıkması, hem de önemli konular üzerinde gruba davet edilmiş olan bakanlar ile öncesinde fikir önerisi ve kararlaştırma çalışması, mecliste grup adına sıkça müdahale yapılmasına gerek bırakmamıştır.

Yapılan müdahalelerin doğru zamanda olmasına ve gruba dair ortak görüşleri taşımasına özellikle dikkat edilmiştir. Hükümete ait programlar ve beyannameler, bütçe müzakereleri, konu dışı olan siyasal anlaşmalar, memurların baremi, milli koruma kanunu, varlık vergisi, teknik öğretimler gibi önemli konularda grupların ortak görüşleri TBMM'de ifade edilmiştir.

Avrupa ülkeleri, dış siyasetimize dair Dışişleri Bakanı'ndan, dış ticaret ve yaşam pahalılığına yönelik, Ticaret Bakanı'ndan pazarlık yapılmadan satış mecburiyetine dair kanun tatbikatıyla ilgili, okul kitaplarından ve ders saatleriyle programlarda istikrarlar üzerine Maarif

Bakan'na sorular yöneltmiştir. Müstakil Grup, meclis içindeki müdahalelere konu teşkil eden önemli konulardan ikisine dair fikir ve yorumlarını da büyük kurultaya sunmuştur.

Buna göre; Müstakil Grup devlet memurlarının maaşlarında birliğin ve denkliğin kanun esaslarına bağlanmasını uygun bulmakla birlikte, bu esnada müstesna liyakat ve kabiliyet gösteren kişilere hızlı bir şekilde yükselme olanağı verilmesi suretiyle memurlar arasında teşebbüs etme düşüncesinin gelişimini sağlamak, devlet kurumlarında çalışan kişilerin maaşa geçirilmesi ve böylelikle tüm memurlarda göreve bağlı olma ve geleceğe emniyet duygularını sağlamlaştırmak, fazla çocuğu olan memurların terfi ettirilmesi için mahsus hükümler koymak amacını açıklayarak savunmuşlardır.

Müstakil Grup, milli korunma kanununu ülkenin tehlikeli dönemlerinde halkın tüm güçlerini ve milletin tüm ekonomik hareketlerini umumi selamet hedefine tevcih için devlete yeni görev ve istisnai salahiyetler vermesi açısından oldukça yerinde görmüştür.

Fakat hem bu kanun ve eklerin müzakerelerinde hem de bütçeler aracılığıyla tüm ekonomi etkinlik sahalarına birbirlerini tamamlayan önlemler alan savaş iktisadının tespit edilmesi ve denetlenmesi, devlet şubelerinde sıkıca yapılacak işbirliklerinin temin edilmesi, bütçe tanzimlerine savaş zamanına uygun olan bir tasarruf düşüncesinin hâkim olması, devlet satın alma gücünün olabildiğince birleştirilmesi ile satın alma ve harcama işlerinin müessir bir kontrole tabi tutulması maaş ve teşkilat bahislerinde kemiyet yerine keyfiyet gözetilmesi gerektiği konusunu her durumda belirtmişlerdir.¹³⁴

Müstakil Grup'a Yapılan Yeni Atamalar

CHP Müstakil Grup'una üye olan kişi sayısı, CHP Müstakil Grup raporunda istenildiği gibi 21'den 35'e yükseltilmiştir. Grup üyeleri de aynı şekilde İnönü tarafından hazırlanmış olan aday listesinin kurultaya sunulması ve ittifak ile kabul edilmesi üzerinde seçilmişlerdir. Yeni üyeler şu şekildedir;

Hıfzı Oğuz Bekata (Ankara)

Rıfkı Refik Pasin (Ağrı)

Ziya Yörük (Ankara)

Tahsin Banguoğlu (Bingöl)

Muhtar Ertan (Bitlis)

Bülent Osman (Bitlis)

Şükrü Sökmensüer (Erzincan)

¹³⁴ 11 Kasım 1942 TBMM Zabıt Ceridesi(7. Dönem), Cilt: XXVIII, s.22.

Hıfzırrahman Raşit Öymen (Bolu)

Şekip Engineri (Burdur)

Selahattin Batu (Çanakkale)

Zeki Soydemir (Erzurum)

Necmi Osten (Giresun)

Kazım Aydar (Isparta)

Hayrullah Diker (İstanbul)

Vehbi Sarıdal (İstanbul)

Ali Rana Tarhan (İstanbul)

Münir Birsell (İzmir)

Tezer Taşkıran (Kastamonu)

Muhittin Taner (Kayseri)

Fuat Çobanoğlu (Kırşehir)

Şevket Turgut (Kırşehir)

Refik Fenmen (Kocaeli)

Feyzullah Uslu (Manisa)

Kemali Beyazıt (Maraş)

Lütfü Ülkümen (Mardin)

Sabiha Gökçül (Samsun)

Süreyya Anamur (Trabzon)

Esat Tekeli (Urfa)

Suut Kemal Yetkin (Urfa)

Yusuf Duygu Karşlıoğlu (Yozgat)

Şinasi Devrin (Zonguldak)

Hamit Pekcan (Kütahya).¹³⁵

İnönü, Ali Rana Tarhan'ı Müstakil Grup Başkan Vekilliği'ne tekrar atamıştır. Kurultay sonrasında idare heyeti seçilmiştir ve buna göre Müstakil Grup'un idari heyeti şu şekildedir;

Müstakil Grup Başkanı	İsmet İnönü
Müstakil Grup Başkan Vekili	Ali Rana Tarhan
İdare Heyeti	Münir Birsell
İdare Heyeti	Ali Muzaffer Göker

¹³⁵ Cemil Koçak, *Siyasi Tarih (1923-1950)*, Sina Akşin (ed.), *Çağdaş Türkiye (1908-1980)* (İstanbul: Cem Yayınevi, 2008), 78.

İdare Heyeti	Süreyya Anamur
İdare Heyeti	Şinasi Devrim

Tablo 2.1. Müstakil Grup İdari Heyeti

1.2.2.11. Müstakil Grup'un Çalışmaları (1943-1946)

Genel Başkan İnönü'nün çağrısı üzerine toplanmış olan büyük kurultayın ülkede yeni partiler kurulması karşısında CHP Müstakil Grup'unun durumunu da görüşme ve karar konusu yapılacağı düşünülüp Müstakil Grup tarafından kurultaya sunulması için bir rapor hazırlanarak sunulmuştur. Müstakil Grup'un 6. Büyük Kurultayından sonra gerçekleştirdiği çalışmaları içeren bu rapordan anlaşılmaktadır ki buna göre;

Devlet ile parti işlerinin ele alınması gereken konuları ile günün gereksinimlerini meydana çıkardığı işlerin çalışma konusu olan yapılanmaları ve görüşmelerde bütün kişisel fikirlerin üstünde bilgi ve ihtisasa dayalı inceleme ile müspet ve yapıcı neticelere ulaşılmasını sağlamak için önceden bir çalışma programı belirlenmiştir. Bu konuda Müstakil Grup'un geçmiş deneyimlerinden faydalanılmıştır.

Grup üyelerinin ihtisaslarına, ilgilerine ve isteklerine göre dönemin başında bir iş bölümü programı hazırlanarak ve iş bölümüne dayalı çalışmaların göz önünde tutulmasına dayalı esaslar belirlenmiştir.

Bakanlık ve farklı bütçeleri olan daire ve genel müdürlükler işlerini toplu bir şekilde bir sıra dâhilinde görüşme ve inceleme konusu yapmıştır.

Gündemde, idare kurulu tarafından konulmuş olan işlerin dışında dış politika işlerinin ve üyelerinin gruba bildirilmesi ya da gündeme getirilmesini teklif etmek isteyecekleri işlerin de görüşülmesini sağlayacak olan yer ayrılmıştır.

Farklı bir incelemeye gerek görülmeyecek kadar basit işlerin dışında tüm konuların görüşülmesi işlerine başlanırken iş bölümü programlarına göre konuyla ilgili bir ya da birden fazla üyenin sözcü şeklinde ayrılması gerekirse hükümet temsilcisi hazır olduğu halde diğer bir konuşma gerçekleştirilerek bir karara ulaşılması usul şeklinde kabul edilmiştir.¹³⁶

1.2.2.12. Müstakil Grup'un Kendi İçindeki Çalışmaları (1943-1946)

Müstakil Grup tarafından yayımlanan rapora göre; müstakil grup, geçmiş dönemlerde gerçekleştirdiği ilk toplantıda 16.06.1943 yılından CHP'nin 1946 yılında gerçekleşen olağanüstü kurultayına dek toplamda 108 toplantı gerçekleştirmiştir. Bunların bazılarında

¹³⁶ 17 Mayıs 1945 TBMM Zabıt Ceridesi(7. Dönem), Cilt:XVII, s.136.

Başbakan ya da ilgili bakanlar hazır halde bulunmuş ve hükümet adına aydınlatan açıklamalar ve demeçler vermişlerdir.

Yapılan toplantılarda görüşülen konulardan, sözcü seçilmesine gerek görülen işler üzerine, sözcüler tarafından hazırlanan 49 raporun 45 tanesi bastırılıp dağıtılarak, raporların konuşulması üzerine ulaşılan sonuçları gösteren açıklamalarla beraber olağanüstü kurultaya sunulmuştur. Bahsi geçen raporlar; Müstakil Grup çalışmalarının büyük bir kısmının sonuçları ile beraber gösterilmektedir. Müstakil Grup'un özellikle üstünde durduğu konuların bazıları şöyledir;

Geçtiğimiz dönemlerde Müstakil Grup'un üstünde ortak bir düşünce birliğine varıldığı ekonomik yılın takvim yılı ile birleştirilmesi bu dönem içerisinde Parti Grup'u tarafından yapılan incelemeler doğrultusunda Müstakil Grup'un düşüncelerine uygun olarak kanun haline getirilmiştir.

Olağanüstü masraf ödeneklerinin yıllık bütçeye aktarılmasının usul haline getirilmesi ile ilgili Müstakil Grup düşüncelerine hükümet de katılarak 1944 mali yılı itibariyle bütçelerin bu şekilde düzenlenmesi sağlanmıştır.

Memur statüleri, dereceleri ve kadroları Müstakil Grup'un önceden beri üstünde durduğu konulardan bir tanesidir. Ücretli memurların aylıklı kadro sistemine geçirilmesi hakkındaki kanunu, Müstakil Grup'un geçmiş döneminden beri ortak görüşlerine uygun bir şekilde düzenlenmesi sağlanmıştır.¹³⁷

1.2.2.13. Müstakil Grup'un TBMM İçindeki Çalışmaları (1943-1946)

Müstakil Grup üyeleri, yapılan iş bölümleri programlarında ayrılmış oldukları iş grupları ve ihtisasları ile alakalı Meclis komisyonlarına, Müstakil Grup İdari Kurulu tarafından aday gösterilip seçilmişlerdir ve hepsi ayrılmış oldukları komisyonlarda gerekli işlerde Müstakil Grup'un ortak düşüncelerine uygun müdahalelerde ve çalışmalarda bulunmuşlardır. Grup tarafından ortak bir şekilde ele alınacak görüşlerde ve düşünce birliğine varılacak olan işlerde meclis içerisinde yapılması gerekli olan çalışmalar grup kararlarının dairesinde gerçekleştirilmiştir.

Her yıl mecliste bütçe konuşmaları esnasında Müstakil Grup adına gerçekleştirilen demeçlerde grup bütçelerinde ve ciddi devlet işlerinde ortak görüşler ve düşünceleri detaylı bir

¹³⁷ CHP Altıncı Büyük Kurultay 'a Sunulan CHP Müstakil Grubun Raporu, Ankara, 8 Haziran 1943, 6. Ayrıca; CHP 6. Büyük Kurultaya Sunulan Nizamname Projesi, Ankara, 8 Haziran 1943.

biçimde belirterek bundan farklı olarak depremlerde alınması gerekli olan tedbirler ile sıtma hastalığı ile mücadele konuları üzerine farklı sorular mecliste muhataplarına sorulmuştur.

İkinci Dünya Savaşı'nın sonlarına doğru yaklaşırken, Tarım Bakanlığı tarafından hazırlanan çiftçiye toprak dağıtılması ve çiftçi ocakları kurulması hakkında kanun tasarısı 19 Ocak 1945 tarihinde ziraat, dâhiliye, adliye, maliye, bütçe encümenlerine havale edilmiştir. Bu amaçla, bu encümenlerden seçilecek dörder kişiden oluşan geçici bir komisyon kurulmuştur. Yasa tasarısına ilk ve en önemli tepkiler büyük toprak sahiplerinden geldi. Bunlar arasında Adnan Menderes (Aydın), Cavit Oral (Seyhan), Emin Sazak (Eskişehir), Damar Arıkoğlu (Seyhan), Refik Koraltan (Konya) baş sırayı almışlardı. Tarım Bakanı'nın izahatlarından sonra Müstakil Grup adına Ali Rana Tarhan bu tasarının Meclis'e sunulması dolayısıyla grup arkadaşlarının sevincini belirtmiştir. Tarhan, *"Kamutay bugün günlük olayların üstünde Türkiye Cumhuriyeti'nin kurucusu bir inkılap savaşı içindedir... Bu tasarımı incelerken gözlerimizin önünde kendi tarlasını kendi emeği ile ve ileri araçla işleyerek çeşitli ziraatlar yapan, hali vakti yerinde aydın neşeli yurttaşların kesif kütleleri canlandıracak ve hep beraber ülkü yolunda ilerleyeceğiz."*¹³⁸

Bu ifadelerden sonra Emin Sazak ve Cavit Oral'ın eleştirilerine yanıt vermiştir. Emin Sazak da Tarhan için Meclis görüşmelerinde şunları söylemiştir:

*...Arkadaşlar, memleket için ne çıkarırsanız inşallah hayırlı olacaktır. Temennim budur. Yalnız şunu tekrar rica edeceğim: Meselâ bizim devletimizin siyasi bünyesinde mühim bir mevki alan ve en genç ve iyi arkadaşlarımızı dahi içinde bulunduran Müstakil Grup'un Şefi Ali Rana Bey dahi bu iş şöyle olsa dedi. Biz Ali Rana Bey'den ikaz yapsın isterdik. Bu Meclis-i Âli'nin dikkatini gevşetecek şekilde, hakkı arayacak işlerde böyle müdahaleleri memleket için hayırlı mıdır? Hakikaten uzak bir yerde değiliz. Şuradan kalktık mı, nerededir bu zarar veren adamlar, nerededir vücudunu kaldırmak istediğimiz mendeburlar, sağda mıdır, solda mıdır, istediğimiz zaman görürüz"*¹³⁹

Sazak, aslında Müstakil Grup'un işlevini yerine getiremediğini, Hükümetin uygulamalarını eleştirmekten çok desteklediğini zımni olarak ifade etmiştir.¹⁴⁰

1.2.2.14. Müstakil Grup'un Kaldırılması

1946 yılında toplanan Olağanüstü Kurultay'ın 11 Mayıs 1946 toplantısında almış oldukları bir karar ile Müstakil Grup lağvedilmiştir.¹⁴¹ Bu karar verilmesine neden olan düşünce muhalefet partisi olan Demokrat Parti'nin kurulacak olmasıdır. Olağanüstü Büyük Kurultay'da

¹³⁸ Cumhuriyet, "Meclis, Toprak Kanunu Yasasını Tetkike Başladı." (15 Mayıs 1945), 1.

¹³⁹ 17 Mayıs 1945 TBMM Zabıt Ceridesi (7.Dönem.), Cilt: XVII, s.136.

¹⁴⁰ Toker, *Demokrasimizin İsmet Paşalı Yılları (1944-1950)*, 58-59.

¹⁴¹ Tunaya, *Türkiye'de Siyasi Partiler 1859-1952*, 563.

Müstakil Grup'un Başkan Vekilliğini yapan Ali Rana Tarhan'ın konuşmasında grubun lağvedilmesi şu sözlerle dile getirilmiştir;

... Sevgili arkadaşlarım, Büyük kurultay tarafından şu an alınan bir kararla CHP'nin Müstakil Grup'u tarihe karışmış durumdadır. Bu grup, milli murakabenin inkişafına hizmet etme amacından meydana gelmiştir... Şefimiz, tek partinin murakabesini yeterli görmemiştir ancak esaslı ve büyük farklardan doğmayacak olan siyasal partilerin sadece kişiselleştirilerek memleket bünyesini sarsacağı için ciddi endişe duymaktadırlar.

Bu nedenle partimizi, içerisinden kendisine kontrol ettirmeyi geçici bir önlem şeklinde ileri süren ve büyük kurultayın onaylamasıyla Müstakil Grup hayata geçirilmiştir. Şimdi ise farklı bir siyasal partinin kurulmasından dolayı bu grubun rolü bitmiştir...

1.2.2.15. Müstakil Grup Faaliyetleri ve İşlevleri

Goloğlu'na göre İnönü'nün CHP içerisinde kurulmuş olan Müstakil Grup'u, memlekette yerleşmesini arzuladığı çok partili siyasi düzenin bir basamağı ve denetim örgütü olarak kurdurmuş olduğunu fakat çok partili düzene bir aşama olması için kendi emrinde olan Tek Parti içerisinde yine kendi emrinde olarak kurdurmuş olduğu Müstakil Grup isimli örgüt özelliğinin, Halk İdaresi, Ulusal Egemenlik, Demokrat Rejim, Çok Partili Sistem ideallerini gerçekleştirmeye uygun olmadığını ve bu hedeflere karşıt durumda olduğunu da yorumlamıştır.¹⁴²

Uran, bu grubun kuruluş amacını şu şekilde açıklamıştır.¹⁴³ Müstakil grup, kendisinden bekleneni yani çok partili rejime alıştırma faydasını sağlayamamıştır. Bunun nedeni kendi grup toplantılarında belki çok iyi hazırlanmış olan grup azası tarafından kabine azası hakkında müstakil grup birçok kez esaslı eleştiriler geliştirmiş ve hükümet üyeleri arada sırada sıkıştırılmıştır. Ancak bu kadarı esas olarak CHP ana grup toplantılarında gerçekleştirilmekte ve daha sert ve saygısız bir biçimde yapılmaktadır. Ancak tüm bu eleştiriler parti içerisinde kalıp dışarıya aktarılmamakta ve bakanı gerekirse yerinden etme gibi bir etkiye sahip olmamaktaydı.

Koçak'a göre bu grubun kuruluşu bir dış politika konusu şeklide değerlendirilebilir olduğunu, Türkiye'nin 12 Mayıs 1939 tarihinde İngiltere ile deklarasyon ilanının gündemde olduğu bir esnada Batı demokrasileriyle aynı askeri ittifaka girme yolunda iyi bir mesafe katıldığı bir zamanda Türk yöneticilerinin kendilerini demokratik eğilimlerde bir yönetim olarak göstermek istediklerini ifade ederek bu tutumun gerek Batı ülke yöneticilerine gerekse kamuoyuna karşın siyasal bir gösterge olarak da yorumlanabileceğini belirtmektedir.¹⁴⁴

¹⁴² Goloğlu, *Millî Mücadele Tarihi III-Üçüncü Meşrutiyet Birinci Büyük Millet Meclisi*, 18.

¹⁴³ Uran, *Hatıralarım*, 344.

¹⁴⁴ Cemil Koçak, *Türkiye'de Milli Şef Dönemi (1938-1945)* (İstanbul: İletişim Yayınları, 2003), 2/82.

Tunaya, Müstakil Grup'un hiçbir zaman muhalefet gösteremediğini ve çok partili rejime geçiş aşamasında epey bir silik kaldığını belirtmiştir.¹⁴⁵ Yetkin'e göre ise bu grup hükümetin neredeyse bütün uygulamalarına başarı temennisinde bulunarak alkışlamak dışında bir iş yapmamıştır.¹⁴⁶ Karpaz ise müstakil grubun çiftçiye topraklandırma kanununda bir denetleme yapmadığını ifade etmiştir.¹⁴⁷

Milli Şef zamanında basının dahi tek parti yönetimini eleştirmesi pek mümkün değilken Müstakil Grup'un Meclis'te iyi bir denetim ve kontrol organı haline gelmesi beklenmemektedir.¹⁴⁸ Grubun üyeleri, CHP'nin parti grup toplantılarına katılarak hiçbir fikir bildirmemektedirler.

Yalnızca dinleyici pozisyonundadırlar. Buna karşın grubun üyeleri Meclis Genel Kurul toplantılarında düşüncelerini beyan etme hakkına sahiplerdir. Fakat bu toplantılarda beyan edilen fikirlerin ve gerçekleştirilen eleştirilerin hiçbir hükmü bulunmamaktadır. Bunun nedeni mecliste değerlendirilecek konuların öncelikle parti meclis grubu içerisinde ele alınması ve görüşülerek karara bağlanmasıdır.

Karara bağlanmış olan bir konu üzerine TBMM Genel Kurulu'nda parti üyeliği olan bakanların aleyhte konuşmaları ve belirtilmiş esaslar dâhilinde hareket etmemeleri olanaksızdır. Bunun nedeni: CHP nizamnamesinin 112.maddesi partiye üye olan bakanların parti grupları tarafından alınan kararlara uymalarını mecbur kılmaktadır. Bu noktadan değerlendirildiğinde Parti Müstakil Grup'unun Parti ile Meclis içinde etkin olması, parti ve hükümeti denetlemesi olanaksızdır.¹⁴⁹ Görüldüğü üzere Müstakil Grup'un görevi üzerine yapılmış olan değerlendirmeler genel olarak olumsuzdur. Göz ardı edilmiş olan nokta Müstakil Grup'un bir muhalefet partisi olmamasıdır. Tek Parti Dönemi koşullarında parti içinde bir denetim ve kontrol organı olarak yer almasıdır.

Demokratik idarelerde kurulabilecek muhalefet partisinden beklenen sonucun bu grup üzerinden alınacağını beklemek doğru bir yaklaşım değildir. Grubun üyeleri de grubun kuruluş yapısından kaynaklı sorunların çözülmesinden yanadır. Müstakil Grup kendi kurulma yapısından kaynaklı sorunları ve bu sorunların düzeltilmesini 1946 Olağanüstü Büyük Kurultaya sunulmuş olan raporda belirtilmiştir. Grubun üyeleri parti tüzük hükümleri dairesinde konuşmalara katılmadan hazır oldukları parti grup toplantılarında ciddi yurt

¹⁴⁵ Tunaya, *Türkiye'de Siyasi Partiler (1859-1952)*, 563.

¹⁴⁶ Çetin Yetkin, *Türkiye'de Tek Parti Yönetimi (1930-1945)* (İstanbul: Altın Kitaplar Yayınevi, 1983), 181.

¹⁴⁷ Kemal Karpaz, *Türk Demokrasi Tarihi*, 107.

¹⁴⁸ Volkan Payaşı, "Tek Parti İktidarından Doğmuş Bir Denetim Organı: Müstakil Grup (1939-1946)". *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi* /14, sayı. 28 (Haziran 2014), 175-97.

¹⁴⁹ Akandere, "TBMM'de Bir Denetleme ve Kontrol Organı Olarak Müstakil Grubun Yapısı ve İşlevi", 89.

sorunlarını konuşurlarken fikir ve görüşlerini belirtememekten oldukça üzüntü duyduklarını dile getirmişlerdir.

Mecliste soru şekline ait olan Meclis iç tüzük hükümlerinin meclis denetim işlerinden daha ziyade parti genel toplantılarına katılmalarında etkili olacağını bildirmişlerdir. Meclis çerisinde iç tüzük hükümleri gereğince sorulara karşı hükümet adına verilmiş olan yanıtlardan sonra sadece soru sorulan bakan için belirli bir zaman diliminde beyanda bulunma hakkı tanınmaktadır. Sorunun konusu üzerine fikrini belirtmek ya da daha fazla aydınlatıcı bilgi edinmek amacı olan Müstakil Grup üyelerini bu yöntem tatmin etmemektedir. Grubun, çok partili siyasete geçmesinin gündemde olduğu ve tartışıldığı zamanda bir nebze daha işlevsizleştiğine şahit olunmuştur. Bu zaman diliminde grup üyelerinin eleştiri dozunu biraz arttırdıkları, halkın arzu ve dileklerini daha net bir biçimde dile getirmeye başladıkları görülmüştür. 1944, 1945, 1946 yıllarında gerçekleşen bütçe görüşme konuşmaları buna örnektir.

Müstakil Grup nedir ya da ne değildir sorularını o dönemde dünyanın ve ülkenin içinde bulunduğu reel politiği bilerek sormak gerekir. Emekleme aşamasında olan bir demokrasi rejimi ve dünyanın içinde bulunduğu savaş koşullarını iyi analiz etmek gerekir. Müstakil Grup'tan tam manada bir muhalefet partisi görevi beklemek haksızlık olur. Daha önceki muhalefet denemelerini de göz önünde bulundurmak gerekir. Ancak grubun kuruluş aşamasındaki mantık ve faaliyetleri analiz edildiğinde demokrasimizde daha sonra oluşacak olan muhalefet partileri için bir mihenk taşı ve laboratuvar görevi üstlendiği de unutulmamalıdır.

II. BÖLÜM

2. ALİ RANA TARHAN'IN MECLİS VE BAKANLIK FAALİYETLERİ İLE MECLİS KONUŞMALARI

2.1. Oylamalardaki Tutumu

Ali Rana Tarhan'ın meclis toplantı ve oylamalarındaki tutumu açık bir şekilde devlet ve millet yararına olmuştur. 2. Dünya savaşının çetin günlerinde devletin ekonomik olarak kötü gidişatını engellemek için konulan Toprak Mahsulleri Vergisi hakkında mecliste yapılan oylamadan önce şunları söylemiştir.

Arkadaşlar, bu vergi nispetinin sekize indirilmesini teklif eden arkadaşlarımızın hemen hepsi şu noktayı tekrar buyurdular; ihtiyaç olunca köylü vermeğe hazırdır. Ben de şunu soruyorum; acaba ihtiyaç var mıdır, yok mudur? Muhterem Maliye Vekili bütçe muvazenesinden bahsettiler. Bütçenin varidat kısmında 35 milyon liralık bir istikraz kalemi vardır. Yani teklif edilen bütçenin mütevazın olabilmesi için 35 milyon lira istikraz etmek mecburiyeti' vardır. Bu vergiyi %8 e indirdiğimiz takdirde Muhterem Maliye Vekilinin tahminlerine göre bütçeye 24 milyon liralık bir açık ilâve edeceğiz. Mümkün ise Bütçe Encümeni bizi tenvir buyursun, bu açığı telâfiye imkân görüyor mu? Bu meselede tehevür etmeden indirme kararı alırsak bütçenin selâmeti noktasından iyi bir şey olmaz, bunu tebarüz ettirmek istiyorum. Kürsüye çıkmışken bir şey daha arz edeyim; benden evvel söz alan muhterem hatibin sözleri içinde, köylüden almayalım, şehirliden alalım yolunda bir ifade var gibiydi. Varlık vergisinin tasfiyesi üzerinden çok. bir zaman geçmiş değildir. Fazla kazanç erbabından vergi almak için belki kendilerinin bir teklifleri vardır, ondan müstağni değiliz. Buna da muhtacız, ona. da.¹⁵⁰

Yine Türkiye Cumhuriyeti Devletinin Alman Hükümetiyle iktisadi ve siyasi münasebetlerimizin kesilmesine dair Başvekil Şükrü Saracoğlu'nun beyanatı münasebetiyle meclisteki konuşması üzerine şunları söylemiştir:

...Muhterem arkadaşlar; haricî münasebetlerimizin bu yeni; safhâsı ile durumdaki' ciddiliğin artacağını kabul etmek lâzımdır. Hükümetimizin Yurdun her köşesinde ve bütün işlerinde, durumun ciddiliği ile rnütenasip tedbirler alması bu tedbirlere, bütün kalbi ile bütün hareketleriyle, müzahir olması hayati bir-zarurettir. Türkiye Büyük Millet Meclisi hiçbir zaman sergüzeşt siyaseti yapmamıştır. Bu günkü kararını verirken de, tek hedefi', aziz yurdumuzun selâmetidir.¹⁵¹

Ayrıca toplumun sağlığını ilgilendiren konular ile ilgili oturumlarda söz almış ve toplum yararına birçok beyanat vermiştir.

Alkolün mazarratı, alkolden nasıl kurtulunur bunlar hakkında söz söylemek bendenize düşmez. Müsaade buyurursanız yalnız vekâlete taallük eden kısma arzı cevap edeyim. Yüksek Meclisçe malûmdur. Hükümetin programında yüksek alkollü içkilere karşı mücadele edileceği yazılıdır. Buna uyarak İnhisarlar vekâleti de tedkikatta bulundu ve şöyle bir program çizdi ve bunu da Heyeti Vekileye arz etti program şudur: Biranın ve

¹⁵⁰ 22 Nisan 1944 TBMM Zabıt Ceridesi (7. Dönem), Cilt:IX, s.179.

¹⁵¹ 02 Ağustos 1944 TBMM Zabıt Ceridesi(7. Dönem), Cilt:XIII, s.6.

*şarabın resimlerini indirmek bunların satışını mümkün olduğu kadar kolaylaştırmak, rakı satışını kolaylaştırmamak ve şimdilik 40 derecelik bir rakı yaparak piyasaya çıkarmaktır. Bu program tabii bir başlangıçtır. Hükümetin arzusu yüksek derecedeki alkolleri mümkün olduğu kadar ortadan kaldırmağa çalışmaktır...*¹⁵²

Ancak Müstakil Grubun başkan vekili olduğu dönemde (1939-1946) grubun kurulma amacı olan muhalefet görevini yeterince icra edememiştir. Bunda grubun başkanının İsmet İnönü olması, CHP içerisinden çıkan bir grup olması ve yine CHP'yi eleştirme mantığı ile kurulmuş olması, daha önce yaşanan ve büyük hüsrarla sona eren muhalefet partisi deneyimleri ve yeni kurulmuş olan ve birçok devrim gerçekleştiren kadroların muhalefet olgusu ile uğraşmak istememeleri etkili olmuştur.

*Bu grup, milletin tam ve genel isteğiyle iktidar partisinin karşısına çıkamıyordu ve bu grup iktidar partisiyle eşit haklara sahip değildi. Siyasi denetleme işini güçlü bir şekilde başarmaktan yoksundu. Bu deneme gerekli demokratik idare sistemini uygulayamadı Müstakil Grubun adamları iktidar partisinin adamlarıydı. Ve bunlar iktidar partisini ne kadar denetleyebilirlerdi?*¹⁵³

Ali Rana Tarhan'da Müstakil Grubun bu durumunu kabul etmiş ve bu konuda şunları söylemiştir:

*Yeni siyasi partiler esaslı program farkları mı doğurmuştur. Yoksa aradan yıllar geçmiş olmasına rağmen, endişeye yer verecek ve milletin bünyesini sarsacak mahiyette ihtiras partileri midirler? Bunun için hüküm vermekte acele etmeyelim.” diyerek Grupla ilgili bir savunma yapmaktadır.*¹⁵⁴

2.2. Takrirleri

Arapça karâr kökünden türeyen takrîr sözlükte “yerleştirmek, kararlaştırmak” anlamına gelir. Diploması terimi olarak bir işi veya konuyu yazılı şekilde ilgili mercilere bildiren belge türünü ifade eder. Son devir kitabet kurallarına dair bir eserde takrir “*Bir memuriyet, bir rütbe ve maaş verilmesine, kalem ve daire teşkiline dair resmî daire âmirlerince elkâbsız olarak tezkire gibi yazılan ve mühürlenlen belge*” şeklinde açıklanır.¹⁵⁵

Takrir kelimesinin günümüz diplomasısındaki adı ise önerge dir. Ali Rana Tarhan gerek milletvekilliği döneminde gerek bakanlığı döneminde gerekse müstakil grup başkanvekilliği döneminde birçok takrir vermiştir.

Bunlardan bazıları: İstanbul mebusu Ali Rana Beyin, tütün ve tütün inhisarı hakkındaki kanun lâyihasının Adliye, İktisat, Maliye ve Ziraat encümenlerinden mürekkep Muhtelit bir encümünde müzakeresine dair takriri.

¹⁵² 10 Mayıs 1939 TBMM Zabıt Ceridesi(6. Dönem), Cilt:II, s.49.

¹⁵³ F.H. Tökin, *Türk Tarihinde Siyasi Partiler ve Siyasi Düşüncenin Gelişmesi*, 76.

¹⁵⁴ Ayın Tarihi /1, Sayı:150, 81946), 14.

¹⁵⁵ Mehmed Tevfik, *Usul-İ İnşa ve Kitabet*, (İstanbul: Kitapçı Arakel, 1309), 424.

*Yüksek Reisliğe (Tütün ve tütün inhisarı) kanun lâyihasını Gümrük ve inhisarlar encümeni tetkik ve müzakere etti. Lâyiha; Adliye, İktisat, Maliye ve Ziraat encümenlerine de muhavveldir. Vakit kazanmak için, bu dört encümenden bir Muhtelit encümen seçilmesini Umumi Heyetin yüksek tasvibine arz ederim efendim.*¹⁵⁶

İkinci Dünya savaşının devam ettiği sırada 4 -11 Şubat 1945 tarihinde Kırım yarımadasının Yalta şehrinde Roosevelt, Churchill ve Stalin arasında yapılan toplantıda alınan karar gereği 1 Mart 1945 tarihine kadar Almanya ve Japonya'ya savaş ilan eden ülkeler Amerika'nın San Francisco şehrinde toplanan konferansa davet edilecek ve Birleşmiş Milletler Teşkilatına kurucu üye sıfatı ile dahil edilecektir. Türkiye Cumhuriyeti Devleti de hem Rus tehdidinden korunmak hem de batılı devletler safındaki yerini belli etmek amacı ile bu karara uymuş ve kararı meclise oylamaya sunmuştur. İşte bu oylama takririni verenlerden biri de Ali Rana Tarhan olmuştur.

ALİ RANA TARHAN (İSTANBUL): Ve Üç Arkadaşı Almanya ile Japonya'ya harp ilânına ve 1 Ocak 1942 tarihinde Birleşik Milletler Beyannamesine Türkiye'nin katılmasına dair

*Yüksek Başkanlığa: Başbakanın ve Hariciye Bakanının verdiği izahata teşekkür ederek, yerinde bulduğumuz ve tasvip ettiğimiz Cumhuriyet Hükümetinin teklifi veçhile Almanya ve Japonya'ya harp ilânına ve aynı zamanda 1 Ocak 1942 tarihli Birleşmiş Milletler Beyannamesine Türkiye'nin iltihak etmesine karar verilmesini Büyük Millet Meclisinden dileriz.*¹⁵⁷

Meclise verdiği başka bir taktirde ise Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin insan hayatına verdiği önemi ve savaşlardan dolayı duyduğu derin üzüntüyü görmekteyiz.

ALİ RANA TARHAN (İSTANBUL): Ve Üç Arkadaşı Japonların da teslim olmaları üzerine harbin sona ermesinden dolayı, harpte ölenlere karşı takdir duygularının ve geride kalan ailelerinin elemelerinin paylaşıldığının, Çin, Birleşik Krallık, Birleşik Amerika ve Sovyet Sosyalist Cumhuriyetleri Millî Meclislerine iblağına dair.

A. R. TARHAN (İstanbul)

*Sayın arkadaşlarım, dün gecedan beri insanlar, bütün milletler için devamlı olmasını temenni ettiğimiz, barış havasını teneffüs etmektedir. Bu münasebetle hepinizin duygularına tercüman olduğumuza inanarak üç arkadaşla beraber Yüksek Başkanlığa bir önerge sunduk, kabul buyurmanızı rica ediyorum. Japonların da kayıtsız şartsız teslim olmaları üzerine yıllardan beri dünyayı kasıp kavuran, milyonlarca insan hayatına mal olan savaşın, artık sona erdiği haberinin sevinci içindeyiz. Saldırganlara karşı hayatlarını kahramanca feda edenler için derin takdir duymakta ve geride bıraktıkları ailelerinin büyük elemelerini samimi olarak paylaşmaktayız. Bu sonucu elde etmek için, türlü faaliyet sahalarında beşer kuvvetinin şaheser numunelerini göstermiş olanlara karşı hayranlığımız ölçsüzdür. Bu duygularımızın Çin, Birleşik Krallık, Birleşik Amerika ve Sovyetler Sosyalist Cumhuriyetleri Millî Meclislerine bildirilmesini teklif ederiz.*¹⁵⁸

¹⁵⁶ 16 Nisan 1934 TBMM Zabıt Ceridesi (4. Dönem), Cilt:XXI, s.78.

¹⁵⁷ 23 Şubat 1945 TBMM Zabıt Ceridesi (7. Dönem), Cilt:XV, s.131.

¹⁵⁸ 08 Mayıs 1945 TBMM Zabıt Ceridesi (7.Dönem), Cilt:X, s.176.

2.3. Soru Önergeleri

Ali Rana Tarhan'ın meclis faaliyetlerinin soru önergesi kısmı genellikle Müstakil Grup'un başında olduğu 1939-1946 yılları arasındadır. Çünkü grubun kurulma amacı muhalefet yapmak üzerinedir.

ALÎ RANA TARHAN (İstanbul)

Muhterem arkadaşlar, tehlike zamanlarında milletin bütün kuvvetlerini ve yurdun bütün iktisadî hareketlerini umumî selâmet hedefine tevcih için ve bütün bu kuvvetlerden ve hareketlerden milletin nefine azamî istifade temin eden, Hükümete yeni vazifeler ve istisnâî selâhiyetler veren millî korunma kanununun kabulünü CHP Müstakil Grubu da iltizam etmektedir. Grubumuzun kararını bu suretle beyan ettikten sonra bazı noktalar hakkında görüşlerini ifade buyurmalarını Hükümetten rica etmek istiyorum:

1. *Bu kanunun tatbikine ne vakit başlamağı düşünüyorlar?*
2. *Bu kanunun tatbikinde takip edecekleri plân ve bu kanunun tatbikinde hâkim olacak zihniyet hakkında Meclisi tenvir buyururlar mı?*
3. *Hususî teşebbüsleri alâkadar edecek esaslı kararlar ittihazından evvel iş muhitlerinin mütalealarını münasib surette sormak usulünü ittihazı taraftar mıdır?*

İstanbul mebusu Ali Bana Tarhan'ın, pazarlıksız satış mecburiyetine mütedair kanunun tatbik sureti hakkında sual takrirı ve Dâhiliye vekili Faik Öztrak ile Ticaret vekili Nazmi Topçoğlunun şifahî cevabı

T. B. M. M. Yüksek Reisliğine

Şu noktaların Büyük Millet Meclisi kürsüsünden tenvir buyurmalarım, muhterem Dahiliye ve Ticaret vekillerinden rica ederim:

- 1 — *1 Eylül 1938 tarihinde meriyete girmiş olan pazarlıksız satış mecburiyetine dair kanun, şimdiye kadar nerelerde ve hangi maddeler üzerinde tatbik edilmiştir?*
- 2 — *Bu kanunun yedinci maddesi mucibince, belediyeler ve Ticaret vekâleti tarafından nerelerde ve ne kadar memur tavzif edilmiştir.*
- 3 — *Bu kanunun hükümlerini tatbik ile tavzif edilmiş olan memurların piyasa işlerinde*
İhtisasları kâfi derecede midir?
- 4 — *Bu kanunun tahmil ettiği vazifeleri ifa edenler, tetkiklerini ne gibi vesikalar ve kayıtlar üzerinde yapmaktadırlar ve ihtiyaca salih malûmat bulmakta müşkülâta uğruyorlar mı?*
- 5 — *Bu kanunun tatbiki yüzünden pahalılık vücuda geldiği doğru mudur? Doğru ise, önüne geçilmek için ne gibi tedbirler alınmıştır.*
- 6 — *Bu kanunun tatbikinden şimdiye kadar ne neticeler alınmıştır? Alınan neticelere göre ilerisi için ne düşünülmüyor?*

DAHİLİYE V. FAİK ÖZTRAK (Tekirdağ)

Memleket halkını yakından alâkadar eden bir mevzuun huzurunuzda müzakeresine vesile verdiğinden dolayı muhterem arkadaşım Ali Rana Tarhana bilhassa teşekkür ederim. Filhakika bu kanunun tatbik edildiği yerlerde mevcut vaziyeti ve alınan neticeleri umumî bir surette mütalaa etmek faydalı olacaktır. Pazarlıksız satış kanunu belediyelere birtakım vazifeler vermiştir. Fakat bu kanunun yedinci maddesi bu vazifelerin kontrolünün iktisadi ve kâletine, şimdiki teşkilâtımıza göre, Ticaret vekâletine tevdi

etmiştir. Böyle olmakla beraber arkadaşımızın takririnde Ticaret vekâleti ile beraber Dahiliye vekâleti de muhatap tutulmuştur. Diğer taraftan umumî alâkası dolayısı ile Dahiliye vekâleti de bu iş hakkında bazı malumatı edinmiştir...”

ALİ RANA TARHAN (İstanbul)

Muhterem Dahiliye ve Ticaret vekillerine, lütfettikleri cevaplarından dolayı arzı teşekkür ederim.

*Muhterem vekillerin izahları ile de pazarlıksız satış kanunundaki zayıf noktalar tamamıyla tebarüz etmiş oluyor. Bu zayıf noktalara karşı muhterem Ticaret vekili esaslı teşkilâta ve kanunda tadilât icrasına lüzum görüyorlar. Bunları derhal, niçin teklif etmediklerini de izah ettiler. Bu işi, dolayısı ile halledecek bir lâyiha'nın Meclise takdim edilmek üzere olduğunu beyan buyuruyorlar. Şu hâlde yakında, takdimini Hükümetin de arzu ettiğini söyledikleri bu lâyiha'yı beklemek lâzım geliyor. O zamana kadar bu günkü mevzuatla yani pazarlıksız satış kanunun bu günkü hükümleri ile ve bu günkü imkânla alınacak tedbirlerden de büyük bir fayda ummanın doğru olmadığını da muhterem vekilin ifadelerinden anlamış bulunuyoruz.*¹⁵⁹

İstanbul mebusu Ali Rana Tarhan'ın, yeni ders saatleri ve müzakere zamanları, mektep kitaplarındaki yanlışlıklar ve ders programlarındaki istikrar üzerinde vâkı tenkitler hakkındaki sualine Maarif vekili Hasan Âli Yücel'e soru önergesi vermiştir.¹⁶⁰

İstanbul mebusu Ali Rana Tarhan'ın Hükümetin harici siyaseti hakkında suali ve Başvekil Dr. Refik Saydamın şifahî cevabı

TBMM Yüce Reisliğine

“Son siyasî hâdiseler üzerine, Hükümetimizin haricî siyaseti hakkında T. B. M. Meclisini tenvir buyurmalarını Muhterem Başvekiliden rica ederim. “

BAŞVEKİL Dr. REFİK SAYDAM (İstanbul)

Muhterem arkadaşlarım; sayın arkadaşım Rana Tarhan Hükümetin siyaseti hakkında malûmat istiyor. Kendilerine şu cevabı veriyorum: İtalya'm harbe girmesi üzerine hadis olan vaziyeti Cumhuriyet Hükümeti etraf ile tetkik etmiş ve üçlü muahedenin cüzü mütemmimi olan iki numaralı protokol hükmünü tatbika karar vererek icap eden tebligatı yapmıştır. Buna nazaran Türkiye hali hazırdaki gayri muhariplik vaziyetini muhafaza etmektedir. Memleketimizin emniyeti ve müdafaası için bir taraftan askerî hazırlıklarımıza devam etmekle beraber diğer taraftan her zamankinden fazla uyanık durmak mecburiyetindeyiz.

Her türlü tahrikten içtinap eden bu dikkatli vaziyetimizin memleketimiz için olduğu kadar etrafımız için de sulhun muhafazasına hadim olacağını ümit etmekteyiz.

ALİ RANA TARHAN (İstanbul) *“Muvafık ve emniyetbahş cevaplarından dolayı muhterem Başvekile teşekkürlerimi arz ederim.”*¹⁶¹

İstanbul Milletvekili Ali Rana Tarhan'ın, Türkiye'den Mihver memleketlerine yapılan krom ihracatı hakkında İngiltere ve Amerika'da yapılan neşriyata ve mezkûr Hükümetler tarafından

¹⁵⁹ 13 Aralık 1939 TBMM Zabıt Ceridesi (6. Dönem), Cilt:VI,s. 47-50.

¹⁶⁰ 01 Aralık 1939 TBMM Zabıt Ceridesi (6. Dönem), Cilt: VII,s.30-32.

¹⁶¹ 26 Haziran 1940 TBMM Zabıt Ceridesi (6. Dönem),Cilt:II, s.163.

verilen notalara karşı Hükümetimizin nokta-i nazarının bildirilmesine dair suali ve Hariciye Vekili Numan Menemencioğlu'nun şifahi cevabı.

Türkiye Büyük Millet Meclisi Yüksek Reisliğine:

İngiltere ve Amerika'da, Türkiye'den Mihver memleketlerine yapılan krom ihracatı hakkında birçok neşriyat oluyor. Başta krom olmak üzere, bazı ticari malların Mihver memleketlerine gönderilmesi mevzuu üzerinde, İngiltere ve Amerika Hükümetleri tarafından Hükümetimize birer nota verildiğini de öğrendik. Bu meselede Hükümetimizin görüşünün ve almış olduğu notalara verdiği cevapların mealini bildirerek, Büyük Millet Meclisini tenvir buyurmalarını Sayın Hariciye Vekilinden rica ederim.

Arkadaşlar; bu itibarla Hükümetimiz krom meselesi hakkında bu sabahki son kararı ile yarın akşam saat yediden itibaren Türkiye'den Almanya'ya veya Mihver Devletlerine krom ihracatının menedilmesine karar vermiştir. Bu hareketiyle Hükümet daima tasvibinize iktiran etmiş olan harici siyasetinin icapları dâhilinde bulunduğu emin ve kendisi 1939'dan beri sadakatle tatbik ettiği bu siyasete sadık olduğuna kani olmak itibarıyla vicdanen müsterihtir. Sizin de tasvip edeceğinize- emin bulunuyoruz.

A. R. TARHAN (İstanbul) — “Verdikleri izahlardan dolayı Sayın Hariciye Vekiline teşekkür ederim.”¹⁶²

Ali Rana Tarhan'ın TBMM'de verdiği soru önergeleri incelendiğinde muhataplarından bilgi istediği konuların çeşitliliği dikkat çekmektedir. Bu onun çok yönlü kişiliğini, ülke sorunlar ile yakından ilgilendiğini ve Müstakil Grubun başında bulunduğu dönemde muhalefet görevini ifa etmeye çalıştığını gösterir. Ayrıca vekillerin birbirlerine hitap cümleleri de saygı içeren ifadeler ve sorulan sorulara verilen detaylı cevaplar ile takdire şayandır.

2.3. Ali Rana Tarhan'ın TBMM Faaliyetleri ve Konuşmaları

Ali Rana Tarhan, TBMM'nin 2 Eylül 1927 tarihinde yapılan seçimlerinde 3. Dönem Samsun Milletvekili olarak seçilmiştir. Meclis'teki ilk konuşmasını 22 Mayıs 1930 tarihinde tapu harçları konusunda Maliye Encümeni reisi sıfatı ile yapmıştır. Ali Rana Tarhan, TBMM 4. Dönem 'de 25 Nisan 1931 tarihinde İstanbul'dan milletvekili seçilmiştir. Ali Rana Tarhan 5.6.ve 7. Dönemlerde de yine İstanbul'dan milletvekili seçilmiştir.

2.4. Ali Rana Tarhan'ın Ekonomi Hakkında Konuşmaları

Samsun milletvekilliği süresince bir kez söz alan Tarhan, Tapu Harçları Kanununa müzeyyel kanun tekliflerinin ruznameye alınması hakkındaki kanun münasebetiyle fikir bildirmiştir.¹⁶³

¹⁶² 20 Nisan 1944 TBMM Zabıt Ceridesi (7.Dönem), Cilt:IX, s.96-98.

¹⁶³ 22 Mayıs 1930 TBMM Zabıt Ceridesi (3.Dönem), Cilt:XVII, s.163-164.

Mili İktisadiyatı Koruma Vergisine dair kanun layihası hakkında belirtilen rakamların arasından değerlendirme yaparak uygun bir rakam belirtmiş ve bu rakam mecliste kabul edilmiştir.¹⁶⁴

24.07.1931 tarihinde 1841 numaralı kanuna müzeyyel kanun hakkında kanunun müstaceliyetle müzakeresini rica etmiştir. Bu teklifi oylamaya sunularak kabul edilmiştir.¹⁶⁵

Ali Rana Tarhan, Tuz İnhisarı Umum Müdürlüğünü 1931 mali senesi bütçesinde ulaştırmaların titizlikle yapılması ile ilgili fikir beyan etmiştir.¹⁶⁶

Tütün İnhisarı İdaresi'ne ait 1931 bütçesinden 55.000 liralık aktarım yapılması ile ilgili söz alan Tarhan, Refik Şevket Bey'in ağustos ayında tatbik edilmiş kadrolar ile yeni usulü muhasebeden doğan masrafın izah edilmesini istemesi üzerine geçen seneye ait bütçenin ağustos ayı itibariyle tatbik edildiğini, yeni usulü muhasebeden dolayı masraflara dair teferruatları bir sonraki celsede açıklayacağını bildirmiştir.¹⁶⁷ Tütün inhisarı idaresi tarafından 1931 yılı bütçesinde 55.000 liralık ulaştırmanın yapılmasında 1/315 numaralı kanun layihası ve Bütçe encümen mazbatası hakkında söz almıştır.¹⁶⁸

Ali Rana Tarhan 26 Mayıs 1931 tarihinde Tütün İnhisarı İdaresinin 1932 yılı Bütçe Kanunu ile ilgili söz almıştır.¹⁶⁹

Barut ve Mevaddi İnfilakiye idaresinin 1932 yılına ait bütçe kanunu ile alakalı söz alan Ali Rana Tarhan, teşkilatın yapılanması, kadroların durumu ve barutun pahalı olmasından bahsetmiştir. Küçük Yozgat fabrikasında imal edilecek baruttan söz eden Tarhan, barut fiyatlarının maliye vekâleti ile kararlaştırılacağını da belirtmiştir.¹⁷⁰

Ali Rana Tarhan, İspirto ve İspirtolu İçkiler İnhisarı Umum Müdürlüğünün 1932 senesine ait bütçe kanununu değerlendirmiştir. İdarenin kurulmasından bu zamana kadar alınan sonuçlar doğrultusunda umumi bir sual irat buyurmuştur. Mümkün olabildiğince içkilerin kendileri tarafından üretilmesini ve üretilme aşamasında yalnızca sağlığın göz önünde bulundurulmasını belirtmiştir.¹⁷¹

Ali Rana Tarhan, Tuz İnhisarı Umum Müdürlüğüne dair 1932 yılı bütçesi hakkında söz hakkı almış ve tuz için mevcut olan inhisarın mevzuatına göre çalıştığını belirtmiştir. Tuzun

¹⁶⁴ 30 Kasım 1932 TBMM Zabıt Ceridesi (4.Dönem), Cilt:IV, s.87.

¹⁶⁵ 7 Ocak 1932 TBMM Zabıt Ceridesi (4.Dönem), Cilt:V s.174.

¹⁶⁶ 19 Mayıs 1932 TBMM Zabıt Ceridesi (4.Dönem), Cilt:VIII s.172.

¹⁶⁷ 19 Mayıs 1932 TBMM Zabıt Ceridesi (4.Dönem), Cilt:VIII s.171.

¹⁶⁸ 21 Mayıs 1932 TBMM Zabıt Ceridesi (4.Dönem), Cilt:VIII s.190.

¹⁶⁹ 26 Mayıs 1932 TBMM Zabıt Ceridesi (4.Dönem), Cilt:VIII s.268-270.

¹⁷⁰ 28 Mayıs 1932 TBMM Zabıt Ceridesi (4.Dönem), Cilt:VIII s.300-307.

¹⁷¹ 28 Mayıs 1932 TBMM Zabıt Ceridesi (4.Dönem), Cilt: VIII, s.316-318.

gizli olarak kaçak bir şekilde ucuz satılmasına dair hükümetten salahiyet verildiğini sözlerine eklemiştir. Aynı zamanda hangi ilde ne kadara satıldığını meclise açıklamıştır.¹⁷²

Ali Rana Tarhan, tuz satışı ve tuz fiyatlarına dair 1518 numaralı kanunun 4.maddesinin tadil edilmesi ile ilgili söz hakkı almıştır. Burada yapılan tuzlamaların ihraç edenler lehine olmasından bahsederek layihanın müstacelen müzakeresinin kabul edilmesini rica etmiştir.¹⁷³

İnhisarlar İdaresinin 1933 yılına ait bütçe toplantısına Ali Rana Tarhan da katılmıştır. Tuz fiyatlarına ucuzluk yapılması için geliştirilecek tekliflerin 1933 yılı içerisinde yapılacağını belirtmiştir. Aynı zamanda 1932 yılına ait ekonomi ile alakalı değerlendirmeler yapmıştır.¹⁷⁴

1933 yılı bütçesinin heyeti umumiyesin den dolayı söz hakkı alan Tarhan, gümrük tarifelerinin memurlar tarafından farklı suretlerde tatbik edildiği duyumunu aldığını belirtmiştir. Buna istinaden yapılan tatbikler sonucunda duyumların doğru olduğunu söylemiştir. Aynı zamanda gerekli düzenlemelerin yapılmasının ardından memur ve iş sahiplerinin tarifeleri daha kolayca anlayarak uygulayacaklarını ve ayrılık fikirlerinden uzaklaşacaklarını belirtmiştir.¹⁷⁵

Ali Rana Tarhan, Berlin’de açılan Tütün İnhisarı Fabrikasına dair bilgi arzı yapmıştır.¹⁷⁶

Yabancı ülkelerde tütün satılabilmesi ve ihracatının sağlanabilmesi için bir limitet firmasının kurulması ile ilgili Tarhan, Fransa, İngiltere, İsviçre ve Hollanda ile sözleşmeler olduğunu belirterek bu sözleşmelerin bu ülkelerde tütün ürünlerinin satılabilmesi için bir süreliğine taahhüt edildiğini söylemiştir. Aynı zamanda bu konunun İnhisarlar İdaresi tarafından yeni kurulan firmaya devredilmesi halinde şirketin mukavele ahkâmına riayetle mükellef olacağını belirtmiştir.¹⁷⁷

İnhisar Umum Müdürlüğünün 1934 yılına ait bütçesi ile ilgili söz alan Tarhan; tütünün envanteri bilançosunun vekalet tarafından yapıldığını, Maliye ve Divan-ı Muhasebat tarafından atanmış olan heyetlerce kontrol edildiğini vurgulamıştır. Tütün fiyatlarıyla ilgili kendisine yöneltilen soruları örneklerle cevaplayarak gerekli denetimlerin yapıldığını ifade etmiştir. Aynı zamanda barut ithalatının bulundukları sene içerisinde yapılacağını, tasfiyelerinin bittiğini ve askeri fabrikalara devredildiğini açıklamıştır. Aynı zamanda bir teklif arz etmiştir.¹⁷⁸

¹⁷² 28 Mayıs 1932 TBMM Zabıt Ceridesi(4.Dönem),Cilt:VIII s.310-312.

¹⁷³ 14 Ocak 1933 TBMM Zabıt Ceridesi(4.Dönem), Cilt:XII s.93.

¹⁷⁴ 29 Nisan 1933 TBMM Zabıt Ceridesi(4.Dönem),Cilt:XIV, s.122-123-127.

¹⁷⁵ 16 Mayıs 1933 TBMM Zabıt Ceridesi(4.Dönem) ,Cilt:XV s.107.

¹⁷⁶ 25 Aralık 1933 TBMM Zabıt Ceridesi(4.Dönem), Cilt:XIX s.140.

¹⁷⁷ 18 Aralık 1933 TBMM Zabıt Ceridesi(4.Dönem),Cilt:XIX s.74.

¹⁷⁸ 26 Mayıs 1934 TBMM Zabıt Ceridesi (4.Dönem),Cilt:XXII, s.250-251.

Tütün İnhisarı Kanunu 33. maddesinin son kısmına bir fıkranın daha eklenmesine dair söz hakkı alan Tarhan, belirtilen miktarların eşit olması gerektiğinden bahsetmiştir.¹⁷⁹

Kaçakçılığın menedilmesine dair kanunun bazı maddelerinin değiştirilmesi ve 52.maddeye bir fıkra daha eklenmesine dair kanun hakkında söz alan Tarhan, oyun kağıtları inhisarının zaten Hilal-i Ahmer tarafından idare edildiğini belirterek Hilal-i Ahmer'in kendisinin damgalı bir şekilde oyun kâğıdı yaptığını ve sattığını belirtmiştir. Hilal-i Ahmer tarafından yaptırılmayan oyun kâğıtlarının satılması konusunda başarı yakalanamadığı için bu maddenin sabit şekilde kalmasının gerekli olduğunu belirtmiştir.¹⁸⁰

Teşvik-i Sanayi Kanununa müzeyyel 2261 sayılı kanunun muvakkat maddesinin tefsirine dair eleştiri yapmıştır. 1055 sayılı Teşvik-i Sanayi Kanununa ait 9.maddede yazılı eşyanın ve malzemelerin gümrük resmi ile muamele vergisinden muaf tutulmasına dair olan hükümler kaldırıldığı halde önceki kanunlarda tahsil edilmiş olan vergilerin iadesini belirten kanun ile ilgili değerlendirme yapmıştır.¹⁸¹

İnhisarlar koruma sandığı ile ilgili 2469 sayılı kanuna ek kanun layihasına dair söz hakkı alan Tarhan, vergilerden sandıkla alakalı olanların kesilmesinin lazım olduğunu ifade etmiştir. Vergilerin memur maaşlarından kesildiğini ifade ederek öneri arz etmiştir. Sandık için kesilecek olan %5'lik kısmın memurun hayatına bir istikbal temin ettiğini belirterek bu oranın indirilmesi halinde sandıktan kendisine olan gelirin de indirilmesi gerektiğini belirtmiştir.¹⁸² Aynı zamanda kanunu değerlendiren Tarhan kanun içeriğinden bahsetmiştir.¹⁸³

İnhisarlar İdaresinin 1935 yılı bütçesi ile ilgili söz alan Ali Rana Tarhan, hurdalar konusuna da değinmiştir. Limitet şirketinin gidişatı hakkında bilgi vermiş milli bankalar arasından yalnızca Ziraat Bankasının konuya ilgi gösterdiğini belirtmiştir. Aynı zamanda piyasadaki fiyatların ucuzluklarını değerlendirmiştir.¹⁸⁴

Barut ve patlayıcı maddelerin inhisarını işletme hakkını hükümete veren 672 numaralı kanun hakkında konuşan Ali Rana Tarhan, bu kanunun içeriği hakkında bilgi vermiştir. Kanuna dair hükümetin salahiyyeti alındıktan sonra ilk olarak şirketler ile itilaf yapılmasının tercih edildiğini ve bu durum için teşekkül eden şirketlerin bir tarife tanzim ettiğini belirtmiştir. Kendilerine olan beyiye ve prim verme hakkını da meclisten o kanunlar ile aldığı salahiyyete istinaden verildiğini söylemiştir.¹⁸⁵

¹⁷⁹ 19 Ekim 1933 TBMM Zabıt Ceridesi (4.Dönem), Cilt:XVII s.36.

¹⁸⁰ 5 Haziran 1933 TBMM Zabıt Ceridesi (4.Dönem), Cilt:XVI,s.64.

¹⁸¹ 29 Nisan 1935 TBMM Zabıt Ceridesi (5.Dönem), Cilt:II,s.143.

¹⁸² 2 Mayıs 1935 TBMM Zabıt Ceridesi (5.Dönem), Cilt:III,s.12.

¹⁸³ 2 Mayıs 1935 TBMM Zabıt Ceridesi (5.Dönem), Cilt:III,s.14-15.

¹⁸⁴ 4 Mayıs 1935 TBMM Zabıt Ceridesi (5.Dönem), Cilt:III,s.43-44.

¹⁸⁵ 20 Mayıs 1935 TBMM Zabıt Ceridesi(5.Dönem), Cilt:III,s.149-150.

Tuz hakkında çıkartılan kanun ile ilgili söz hakkı alan Ali Rana Tarhan, fikirlerini belirterek eleştirilere gereken cevapları vermiştir. Tuzun imal edilmesi, ihraç edilmesi, fiyatının belirlenmesi, masraflar ile ilgili açıklamalar yapan Ali Rana Tarhan satışı ve himaye edilmesi konusunda da yapılan faaliyetleri sıralamıştır.^{186 187 188 189 190}

İzmir ve İstanbul limanının sureti idaresi ile ilgili okunan kanun maddelerindeki yazım hatalarının düzeltilmesi konusunda söz hakkı alarak gereken düzeltmeleri yapmıştır.¹⁹¹

İnhisarlar Umum Müdürlüğünün 1937 yılına ait bütçesi hakkında söz alan Tarhan, yapılan eleştirilere cevap vermiştir. İnhisar masraflarının yüzde nispetlerini söyleyerek fazla olmasından bahseden kişiler için durumu izah etmiştir.¹⁹² Çanakkale Milletvekili Ziya Gevher ve diğer mebuslar tarafından sıhhi ispirtonun ücretinin tenzil edilmesi konusunda yapmış oldukları uyarılardan dolayı kendilerine teşekkürlerini ileten Ali Rana Tarhan, örnekler üzerinden açıklama yaparak konu üzerinde duracağını arz etmiştir.¹⁹³ Ayrıca şark bölgesindeki tuz konusu ile ilgili beyanın bütçe encümenliği tarafından yapıldığını hatırlatarak tekrar açıklama yapmıştır. Tuz satışına dair inhisarlık idaresinin yeteri kadar hatta daha fazla satışa yer açabileceklerini söylemiştir. İçel Milletvekili Fikri Mutlu tarafından idarenin kullanmış olduğu şişelerin fiyatı sorusu yöneltildiği üzerine Ali Rana Tarhan, tekrar kullanılan şişelerin tekrar toplatıldığını söylese de eleştirilere maruz kalmıştır.¹⁹⁴

İnhisarlar Umum Müdürlüğünün 1938 yılına ait bütçesi hakkında söz alan Ali Rana Tarhan, tarafına yöneltilen eleştirilere cevap vermiştir. Yaptığı açıklamalarda limitet şirketinin faaliyetlerinden, bilanço giderlerinden, şarapçılık ve rakı hakkında yapılan faaliyetlerden bahsederek masarifi umumiyenin seyrinden bahsetmiştir.¹⁹⁵ Mebuslar tarafından irdelenen şarap konusunda fabrikanın kurulması için İzmir intihabı murakabe şekliyle alakalı değildir cevabını vererek bunun intihap meselesi olduğunu belirtmiştir.¹⁹⁶

İnhisar Umum Müdürlüğünün 1938 mali yılı bütçesinde 150 bin liralık münakale yapılması hakkında söz alan Ali Rana Tarhan, mebusların sorularını yanıtlamıştır. İsviçre’de

¹⁸⁶ 2 Aralık 1936 TBMM Zabıt Ceridesi (5.Dönem), Cilt:XIV s.4.

¹⁸⁷ 9 Aralık 1936 TBMM Zabıt Ceridesi (5.Dönem), Cilt:XIV s. 40.

¹⁸⁸ 9 Aralık 1936 TBMM Zabıt Ceridesi (5.Dönem), Cilt:XIV s.43.

¹⁸⁹ 9 Aralık 1936 TBMM Zabıt Ceridesi (5.Dönem), Cilt:XIV s.46.

¹⁹⁰ 9 Aralık 1936 TBMM Zabıt Ceridesi (5.Dönem), Cilt:XIV s.48.

¹⁹¹ 10 Haziran 1936 TBMM Zabıt Ceridesi (5.Dönem), Cilt:XII,s.166-167.

¹⁹² 20 Mayıs 1937 TBMM Zabıt Ceridesi (5.Dönem), Cilt:XVIII,s.143-144.

¹⁹³ 20 Mayıs 1937 TBMM Zabıt Ceridesi (5.Dönem), Cilt:XVIII s.146.

¹⁹⁴ 20 Mayıs 1937 TBMM Zabıt Ceridesi (5.Dönem), Cilt:XVIII,s.148-149.

¹⁹⁵ 11 Mayıs 1937 TBMM Zabıt Ceridesi (5.Dönem), Cilt:XVIII,s.30-32.

¹⁹⁶ 11 Mayıs 1937 TBMM Zabıt Ceridesi (5.Dönem), Cilt:XXV s.34-35, 38-41.

satılan sigaralar ile Türkiye’de satılan sigaraların aynı olmadıklarını ifade eden Ali Rana Tarhan, ihracat aşamasının ne şekilde zuhur ettiğini açıklamıştır.¹⁹⁷

1939 yılı Gümrük ve İnhisarlar Vekâletinin bütçesini değerlendiren Tarhan, kaçak bir şekilde tutularak yapılan değerlendirmeler sonucunda satılmasına karar verilen motorlerin alıcıları tarafından memleket dışına çıkarılması halinde tabii gümrük vergisinin alınmadığını belirtmiştir. Ayrıca almış oldukları tedbirlerden bahsetmiştir.¹⁹⁸

Devlet Denizyolları İşletme Umum Müdürlüğü’nün 1939 yılı hakkında yapmış olduğu değerlendirmede bütçe encümenliğine bir ricada bulunmuştur. Ruznamede yer alan iki bütçenin tetkikinden dolayı Denizbank ve onu yerine kaim olan dairelerin tahsisat ve kadroları arasında yapılan mukayesenin sonucunu öğrenmek istemiştir.¹⁹⁹

1940 yılına ait mali yılı muvazene-i umumiye kanununu değerlendiren Ali Rana Tarhan, bütçe heyeti umumiyesi hakkında grubun görüşlerini sunmuştur.²⁰⁰

Beden Terbiyesi Genel Müdürlüğünün 1940 yılının mali bütçe kanunu hakkında söz alan Ali Rana Tarhan, yeni heyeti vekile kararı ile ilgili çeşitli sorular sormuştur.²⁰¹

1941 yılının mali yılı muvazene-i umumiye kanunu ile ilgili değerlendirme yapan Ali Rana Tarhan, grup tarafından alınan kararların arz edilmesi görevini üstlenmiştir. Grup tarafından bütçe encümeni raportörlerinin vekâletlerde yapmış oldukları tetkikat sonucunda tanzim ederek raporların bastırılıp Umumi Heyetin istifadesine sunmuşlardır böylelikle bütçelere ulaşabilmek için kolaylık sağlanmıştır. Bunun yanı sıra bütçede yer alan ödemeleri izah etmiştir.²⁰²

1941 yılına ait Beden Terbiyesi Umum Müdürlüğü Bütçe Kanunu hakkında söz hakkı alan Ali Rana Tarhan, yapılacak tatbikatlarla alakalı Milli Eğitim Bakanına eleştirel sorular yönelmiştir.²⁰³ Sorularına karşılık yapılan izahatı yeterli bularak kurulacak olan yeni kurumla ilgili ümitli olunması gerektiğini belirtmiş ve Meclise güvendiğini dile getirmiştir.²⁰⁴ Ayrıca bütçe münasebetiyle kürsüde söylenmekte olan bazı sözlerden sporcuların etkilenme ihtimali bulunduğunu dile getirmiştir. Gerçek sporcuların görevlerine bağlı çalışkan insanlar olduğunu önemle belirtmiştir.²⁰⁵

¹⁹⁷ 9 Ocak 1939 TBMM Zabıt Ceridesi(5.Dönem),Cilt:XXVIII,s.31.

¹⁹⁸ 23 Mayıs 1939 TBMM Zabıt Ceridesi(6.Dönem),Cilt:II, s.199.

¹⁹⁹ 23 Haziran 1939 TBMM Zabıt Ceridesi(6.Dönem),Cilt:III,s.301.

²⁰⁰ 27 Mayıs 1940 TBMM Zabıt Ceridesi(6.Dönem),Cilt:XII,s.278-279.

²⁰¹ 1 Haziran 1940 TBMM Zabıt Ceridesi(6.Dönem),Cilt:XII s.8-9.

²⁰² 26 Mayıs 1940 TBMM Zabıt Ceridesi(6.Dönem),Cilt:VXIII,s.155.

²⁰³ 30 Mayıs 1941 TBMM Zabıt Ceridesi(6.Dönem),Cilt:VXIII,s.358.

²⁰⁴ 31 Mayıs 1941 TBMM Zabıt Ceridesi(6.Dönem),Cilt:VXIII,s.370.

²⁰⁵ 30 Mayıs 1941 TBMM Zabıt Ceridesi(6.Dönem),Cilt:VXIII, s.373.

1942 yılına ait mali değerlendirmeyi yapmak için söz hakkı alan Ali Rana Tarhan, sene içerisinde çıkan borçların fazla olmasının kabul edilebilir olmadığını dile getirerek sözlerine başlamıştır. Masraf fazlalığının hayat pahalılığı ile alakalı olduğuna vurgu yapan Tarhan, bu konudan ziyade kurulacak yeni teşkilat ile alakalı görüşlerini arz etmiştir.²⁰⁶

Bazı vergilere ve resimlere zaman icrası ve bazı maddelerin mükellefiyet mevzusuna alınması ile ilgili kanun layihısından dolayı 472, 2395, 2731 sayılı kanunların tadiline ve muamele vergilerine dair kanun layihaları hakkındaki değerlendirmelerde her encümenin kendi bünyesindeki çalışmalarından yarar sağlayabileceğini belirtmiştir.²⁰⁷

Başbakan Şükrü Saraçoğlu'nun bütçe ile yakından ilgilendiğini, bütçelerin tetkikatı konusunda titiz davrandığını belirtmiştir.²⁰⁸

1943 mali yılı yuh muvazene-i umumiye kanunu ile ilgili konuşma yapan Ali Rana Tarhan, son üç seneki bütçelerin meclis umumi heyetinde müzakere edildiği esnada müstakil grup tarafından ifade edilen temennileri ile getirmiştir. Bu temennilerden ilki harp ekonomisine uymaktır. Sisteme dayalı olan ilk önlemlerden biri olan tasarrufun devlet bütçesi dahilinde tatbik edilmesi gerektiğini bu yıl da gerçekleştirilemediğini beyan etmiştir. Ayrıca arzların geçen seneye oranla 92 milyon arttığını belirterek bunun karşılanması için vergi verimindeki inkişafların yetersiz geldiğini belirtmiştir. Çalışan işçilerin çalışma süreci boyunca tüketmesi gereken kalorileri hesaplayan Ali Rana Tarhan, kişi başı için gerekli olan ücreti de arz etmiştir.²⁰⁹

1944 mali yılı bütçesini değerlendiren Ali Rana Tarhan sözlerine Bütçe Encümenliği ve Maliye Vekilliğine teşekkür ederek başlamıştır. 1944 yılı bütçesinin kendi nazarında iyi bir bütçe olduğunu ifade eden Tarhan, bu durumun tüm masrafların aynı yerde toplanmasından kaynaklı olduğunu ileri sürmüştür. Grup tarafından Sıhhat Vekilliğine aydınlatılmasını rica ettiği bazı sorular yöneltmiştir. Aynı zamanda memurlara yardım edilmesi gerektiği konusunu da grup tarafından incelendiğini beyan ederek hükümete gerekli izahatın yapıldığını duyurmuştur. Hayat pahalılığı hakkında konuşan Tarhan, fiyatlar konusunda alınan tedbirlerin hükümet tarafından izah edilmesini rica etmiştir. Aynı zamanda savaş ekonomisinin yurdu nasıl etkilediği ile alakalı bilgi araştırması yaptıklarını belirtmiştir.²¹⁰

Umum, muvazeneden ve umumi muvazeneye dahil olan dairelere bağlı müessese ve teşekküllerden maaşların, ücretlerin ve tahsilatların dağıtıldığı kişilere birer aylık istihkakların

²⁰⁶ 25 Mayıs 1942 TBMM Zabıt Ceridesi(6.Dönem),Cilt:XXV s.261-262.

²⁰⁷ 22 Mart 1940 TBMM Zabıt Ceridesi(6.Dönem),Cilt:IX, s.27.

²⁰⁸ 17 Mart 1943 TBMM Zabıt Ceridesi(7.Dönem),Cilt:I, s.26-27.

²⁰⁹ 24 Mayıs 1943 TBMM Zabıt Ceridesi(7.Dönem),Cilt:II, s.162-163.

²¹⁰ 22 Mayıs 1944 TBMM Zabıt Ceridesi (7.Dönem),Cilt:X, s.139-141.

verilmesi konusundaki kanun hakkında konuşan Tarhan, ekonomik sıkıntı sebebiyle fazla sıkıntı çekildiğinin farkında olduklarını belirterek söze başlamıştır. Aynı zamanda koruyucu teşebbüslerde bulunmalarından dolayı hükümete teşekkürlerini iletmıştır. Hükümetin gıda yardımı yaptığını ekleyerek sözlerine devam eden Tarhan, Müstakil Grup'un aynı konuya dair temennilerinin olduğunu belirtmiştir.²¹¹

Ali Rana Tarhan, 1945 yılına ait yedi aylık Bütçe Kanunu değerlendirmesi hakkında söz alarak detaylı bilgilendirmeler yapmıştır. Sözlerine Maliye Bakanı'nın mali işleri ekonomist bir düşünce yapısıyla ele alan demecini yakından dinlediklerini ifade ederek başlamıştır. Müstakil Grup'un istekleri sonucunda birleştirilmiş olan yedi aylık bütçenin değerlendirildiğini ifade eden Tarhan, savaşın yaratmış olduğu izlenimlerin değerlendirmesini yapmıştır. 1944 yılından önceki bütçelerin olağanüstü kısımları toplu görüşmelere imkân vermeyecek seviyede dağınık olmasını belirterek yaptıkları incelemelerin sonuçlarından bahsetmiştir. Memurlar ve devlet kadroları için gereken düzenlemelerin gözden geçirildiğini beyan etmiştir. Gıda yağlarında yaşanan sıkıntıları ve sebeplerini araştırarak bu konuda alınacak olan tedbirleri izah etmiştir. Konuşmasını Saraçoğlu hükümetine itimatlarını ifade ederek teşekkür ile bitirmiştir.²¹²

Kürsüde milletvekilliği süresi boyunca son defa söz alan Tarhan, 1946 yılına ait bütçenin değerlendirmesini yapmıştır. Sözlerine takvim yılı ile mali yılın birleşmesinin sonucunda kısalan zamanın doldurulması için gayretli bir çaba sarf eden komisyonun faaliyetlerinden başlamıştır.

1946 yılında övülmeye layık olarak Ekonomi, Ticaret ve Ulaştırma Bakanlıklarının işlerini birleştirmesi olduğunu vurgulayan Tarhan, dünyada devam eden huzursuzluğa rağmen savaş sonrasındaki görüşlerle hazırlanan bütçenin uygulanması temennilerini sunmuştur.

Bütçe tasarısının en önemli özelliğinin toprak ürünleri vergisinin kaldırılması olduğunu belirten Tarhan, ülkenin selameti için Türk köylüsü için hükümetin elinden geleni yapacağını belirtmiştir. Devlet memurları, Çeltik Kanunu, bayındırlık işleri ve faaliyetleri, tarım örgütlerinin durumunu izah eden Tarhan, Saraçoğlu hükümetine iyi dileklerini arz ederek konuşmasını sonlandırmıştır.²¹³

Çiftçilerin topraklandırılması ile ilgili kanun hakkında söz hakkı alan Tarhan konuşmasına her Türk çiftçinin yeterli toprak sahibi olmasını amaç edindiklerini grup arkadaşları adına duyurmak için kürsüye çıktığını belirterek başlamıştır.²¹⁴

²¹¹ 17 Eylül 1943 TBMM Zabıt Ceridesi (7.Dönem),Cilt:V, s.42.

²¹² 21 Mayıs 1945 TBMM Zabıt Ceridesi (7.Dönem),Cilt:XVII, s.201-204.

²¹³ 17 Aralık 1945 TBMM Zabıt Ceridesi(7.Dönem),Cilt:XX, s.88-90.

²¹⁴ 14 Mayıs 1945 TBMM Zabıt Ceridesi(7.Dönem),Cilt:XVII, s.63.

Devamında kendisinden önce konuşma yapan arkadaşlarını eleştirerek sözlerine devam etmiştir. Kendisinin de imza atmış olduğu takririnin konuşulmayan bir tehdit ya da takyit edilecek biçimde takrir imzalandığını ifade etmiştir.

Aynı zamanda kürsüde konuşma özgürlüğünün oldukça geniş bir zaman içerisinde gerçekleştirildiğini ve 320 kişinin sabırla dinlenildiğini de ifade etmiştir. Tarhan kürsüde düşünme ve danışma özgürlüğüne verilen önemden bahsederek kimsenin bu özgürlüğü kayıt altına alma hakkı olmadığından bahsetmiştir.²¹⁵

2.5. Ali Rana Tarhan'ın İdari İşler Hakkında Konuşmaları

Aynı zamanda Sırrı Bey ve diğer mebuslardan gelen eleştirilere yanıt veren Ali Rana Tarhan, İnhisar Vekilliği'nin faaliyetleri ve idari yapısı hakkında bilgiler vermiştir.²¹⁶

Ali Rana Tarhan ekicilerden tütün alma kanunu ile ilgili söz hakkı almıştır. Konuşmasında kanun içerisinde İnhisarlık encümenliği tarafından kabul edilen bir tabir bulunmadığını dile getirerek özellikle ilk maddenin çıkartılmasını teklif etmiştir. Aynı zamanda devletin teklifinde satılacak tütünleri izah etmiştir.²¹⁷

Umumi gereksinimler için haricen getirilecek olan madeni su borularıyla aksam ve teferruatlarından gümrük resmi alınmamasına yönelik kanun hakkında söz hakkı alan Tarhan; bütçe encümenliğinde akalliyet oyunun mevcut duruma itiraz ettiğinden bahsetmiştir. Aynı zamanda vekaletin de bu fıkra ile ilgili tayinini rica etmiştir.²¹⁸

1934 yılına ait Muvazene-i Umumiye Kanunu hakkında söz alan Tarhan, kanunun esasını açıklayarak rüşvet şeklinde adı geçen durumun kanuni olarak memnun edilebilecek şekilde halledilemediğini belirtmiştir. Aynı zamanda birtakım kişiler tarafından bu durumun gerekli görüldüğü yönünde savunmalar yaptıklarını söylemiştir. Bu hatayı yapan kişilerin mahkemelerce cezalandırıldığının altını çizmiştir.²¹⁹

Tütün ile tütün inhisarına dair gerçekleştirilen kanun layihasının Adliye, İktisat Maliye ve Ziraat Encümenlerinden mürekkeke olan muhelit bir encümende müzakere hakkında söz alan Tahran bir takrir sunmuştur.²²⁰

²¹⁵ 1 Mayıs 1945 TBMM Zabıt Ceridesi(7.Dönem),Cilt:XVIII, s.41-42.

²¹⁶ 26 Mayıs 1945 TBMM Zabıt Ceridesi(7.Dönem),Cilt:XXII, s.252-255.

²¹⁷ 11 Haziran 1934 TBMM Zabıt Ceridesi(4.Dönem),Cilt:XXIII, s.128.

²¹⁸ 3 Haziran 1933 TBMM Zabıt Ceridesi(4.Dönem),Cilt:XVI, s.6-8.

²¹⁹ 28 Mayıs 1934 TBMM Zabıt Ceridesi(4.Dönem), Cilt:XXIII, s.83.

²²⁰ 16 Haziran 1934 TBMM Zabıt Ceridesi(4.Dönem),Cilt:V, s.78.

Gümrük ve inhisarlar vekâleti görev ve kurum kanunu ile ilgili söz hakkı alan Tarhan, Bakanlık kelimesinin kullanılmasına dair eleştirisini dile getirmiştir. Vekillik yerine bakanlık kelimesinin kullanılması neticesinde bir sorun kalmayacağını belirtmiştir.²²¹

Gümrük ve inhisarlar vekilliği memurlar kanunu ile ilgili kısımların okunduğu esnada Tarhan, eleştirilerini dile getirmiştir. İlk olarak yedinci maddenin B fıkrasına nazaran 34. Sayfanın 1 numaralı listesinin 4 numaralı fıkrasına başmüdürlük kelimesinin eklenmesi gerektiğine dikkat çekmiştir.²²² Devamında maddelerde yer alan müfettişlikten çıkarılma konusu ile ilgili farklı bir anlam meydana geldiğini ve bunun düzeltilmesi gerektiğini belirtmiştir. Ehliyet sınavından geçemeyen kişilerin müfettişlikten atılacaklarını belirten Tarhan, bu konuda kesin konuşmuştur.^{223 224}

İnhisarlar memurlarının tekaüt sandığına dair kanunla alakalı söz hakkı alan Tarhan, teklif edildiğinde kesin bir ifade kullanılmadığını belirterek tecrübeler sonucunda bir kanıya varılacağını belirtmiştir. Layihanın kendileri tarafından teklif edildiğinde gelirle tediyeleri karşılayabilecek biçimde kanunu takdim ettiklerini belirtmiştir. Aynı zamanda sözlerinin yanlış anlaşılıp anlaşılmadığını teyit etmek istemiştir.²²⁵

İnhisarlar Umum Müdürlüğünün 1936 mali yılına ait bütçesi hakkında söz alan Tarhan yaptıkları faaliyetlerden bahsetmiştir. Konuşmalarında satış masraflarının fazla olmasından, tütün piyasasının durumundan, ihraç yapılan ülkeler ile olan ilişkilerden, Ege bölgelerindeki çiftçilerden bahsetmiştir. Aynı zamanda inhisarlarda yabancı esnafın şarap, likör ve suni fermantasyonlar için kimya mütehassısı bulunduğunu belirtmiştir.²²⁶

Ali Rana Tarhan, tuz inhisar idaresinin 1931 yılı hesap katkısı hakkında söz almıştır. Bu konu hakkında muhtelif olan inhisar bilançolarının eski yıllarda bazı taahhütleri olduğunu ve son birkaç senedir tamamen önünün alındığını belirtmiştir. En son bilançonun da kanun tarafından belirtilen süre içerisinde itmam edildiğini söylemiş ve zamanında vaki olmuş tehhürlerin şu anda kesin olarak mevcut olmadığını altını çizmiştir.²²⁷

Maddenin G fıkrasında 2159 sayılı kanundan bahsedildiğini belirterek mecliste kanunu okumuştur.²²⁸

²²¹ 4 Ekim 1935 TBMM Zabıt Ceridesi(5.Dönem),Cilt:V, s.11.

²²² 9 Aralık 1935 TBMM Zabıt Ceridesi(5.Dönem),Cilt:V, s.44.

²²³ 9 Aralık 1935 TBMM Zabıt Ceridesi(5.Dönem),Cilt:VII, s.46.

²²⁴ 9 Aralık 1935 TBMM Zabıt Ceridesi(5.Dönem),Cilt:VII, s.52-53.

²²⁵ 6 Şubat 1936 TBMM Zabıt Ceridesi(5.Dönem),Cilt:VII, s.254-255.

²²⁶ 27 Nisan 1936 TBMM Zabıt Ceridesi(5.Dönem),Cilt:X, s.135-137.

²²⁷ 6 Mayıs 1936 TBMM Zabıt Ceridesi(5.Dönem),Cilt:XI, s.16.

²²⁸ 4 Mayıs 1936 TBMM Zabıt Ceridesi (5.Dönem),Cilt:V, s.51.

İnhisarlar Umum Müdürlüğü'nün 1939 yılı değerlendirilirken diğer mebuslar tarafından alkol kullanılması ile ilgili verilen tavsiyeler karşısında bu vazifenin kendisine düşmediğini ve yalnızca vekaleti ilgilendiren kısımlar ile ilgili açıklamalar yapacağını belirtmiştir.²²⁹

Devlet Deniz Yolları ve Devlet Limanları İşletme Umum Müdürlüklerinin teşkilat ve görevlerine yönelik kanun hakkında söz alan Ali Rana Tarhan, encümenenden müstaceliyetin esbabının izahını rica etmiştir.²³⁰

Devlet memurlar aylıklarının tevhit ve teadül edilmesine yönelik kanun hakkında söz hakkı alan Tarhan, memurlara yapılan tasarruf miktarı ve layiha tanziminin esas sebeplerinin yanıtlanmasını rica etmiştir. Bütçe Encümenliği Reisi Faik Baysal'a maaşlarda yapılan esaslı zam durumunu sormuştur.²³¹

Resmi dairelere nakledilme aracılıklarına dair yayımlanan kanuna ek kanun layihası hakkında söz alan Tarhan, ticaret işlerinin Gümrük ve İnhisarlar Vekaleti tarafından yapılmadığı için sağlıklı bir bilgi veremeyeceğini belirtmiştir. Kanunun yakın zamanda meclise gireceğini ve o süreçte vekilleri ilgilendireceğini söylemiştir.²³²

Milli Koruma Kanunu ile ilgili değerlendirmelerin yapıldığı esnada söz alan Tarhan, güvenliğe çokça ihtiyaç duyulan zamanlarda milletin nefine azami şekilde istifade temin eden ve hükümete yeni görevler ile istisnai salâhiyetler sağlayan milli korunma kanunun kabul edilmesini CHP Müstakil Grup'unun iltizam ettiğini belirtmiştir.

Gruba ait kararları beyan etmesinin ardından birtakım konular ile ilgili hükümetin görüşlerine soru yöneltmiştir. Bu sorular: Kanun tatbikine ne zaman başlanacağı, tatbikinde takip edilecek olan plan ve hâkim olacak zihniyet, özel girişimleri ilgilendirecek esaslı kararların uygunluğudur.²³³

Devlet Limanları İşletme Umum Müdürlüğü'nün 1939 yılına ait mali yılı bütçe kanununu değerlendiren Ali Rana Tarhan, Trabzon limanının inşasının hangi aşamada olduğunu Nafia Vekilinden öğrenmek istediğini dile getirmiştir. Bu konuşmasında üstün körü Nafia vekilliğini de eleştirmiştir.²³⁴

²²⁹ 10 Mayıs 1939 TBMM Zabıt Ceridesi (6.Dönem),Cilt:II, s.49-51.

²³⁰ 7 Haziran 1939 TBMM Zabıt Ceridesi (6.Dönem),Cilt:III, s.44.

²³¹ 12 Haziran 1939 TBMM Zabıt Ceridesi (6.Dönem),Cilt:III, s.102.

²³² 17 Mayıs 1939 TBMM Zabıt Ceridesi (6.Dönem),Cilt:II, s.111.

²³³ 18 Ocak 1940 TBMM Zabıt Ceridesi (6.Dönem),Cilt:VIII, s.139.

²³⁴ 23 Haziran 1939 TBMM Zabıt Ceridesi (6.Dönem),Cilt:III, s.110.

2.6. Ali Rana Tarhan'ın Gümrük İşleri Hakkında Konuşmaları

Gümrük ve İnhisarlar Vekalet bütçesi ile ilgili söz hakkı alan Tarhan, bahsi geçen fasılda adı geçen kişilerin yabancı karşılıkları sadece gümrükte çalışan müşavirlerden ibaret olduğunu, bu müşavirlerin bir sene boyunca celp edildiğini belirtmiştir. Vekâlet tarafından atanan müşavirlerin de olduğunu ve onların heyetten meydana geldiğini de belirtmektedir.²³⁵

Gümrük kanununa muayyel olan 36. Maddenin değiştirilmesi ile ilgili söz hakkı alan Tarhan, resim verecek olan tüm maddelere dair kanunun hükmünün cari olduğunu belirtmiştir. Bu maddenin konulma sebebinin tereddüdünün mucip olmasıdır yoksa şüphesiz olarak kanun ahkâmının cereyan etmeye başlamasından sonra yeni ürünler yeni kanun hükümlerine göre yayınlanacaktır açıklamasında bulunmuştur.²³⁶

Muhacirlerin ve mültecilerin gümrük vergilerinden muaf tutulmasına dair kanun hakkında söz alan Tarhan, muhacirlerin faydalandığı muafiyetin gerek gümrük gerekse diğer resimlerden ibaret olduğunu. Farklı kişilere iki katı verginin uygulanabileceğini belirtmiştir. Eğer bu konu ile ilgili kabul onaylanırsa iki kat ücretin alınacağını kesinleşeceğini belirtmiştir.²³⁷

Gümrük tarifesi kanununa müzeyyel olan 1605 sayılı kanunun ilk maddesinin değiştirilmesi ile ilgili söz hakkı alan Tarhan konuşmasında diğer mebusların eleştirilerine cevap vermiştir.

Kanun maddesinde;

MADDE 1-Gümrük tarifesi kanununa müzeyyel 1605 sayılı kanunun birinci maddesi aşağıdaki gibi değiştirilmiştir: 1499 numaralı gümrük tarifesi kanununun beşinci maddesinin 14 üncü fıkrası mucibince memlekete muafet ithali caiz nakil vasıtaları meyanında kara seyyahlarına ve yolcularına ait olanlardan nakit ve senet teminatı yerine uluslar arası turizm birliğine mensup Türkiye Turing ve Otomobil Kulübünün triptiği veya gümrük geçiş karnesi, ve hava seyyahlarına ve yolcularına ait olanlar için de uluslar arası hava federasyonuna mensup Türk Tayyare Cemiyetinin triptiği veya gümrük geçiş karnesi kabul olunur.”

Şeklinde belirtilen ifadelerden triptik kelimesinin ne olduğu ile ilgili sorular yöneltmiştir.²³⁸

²³⁵ 17 Mayıs 1933 TBMM Zabıt Ceridesi (4.Dönem),Cilt:XV, s.125-126.

²³⁶ 28 Aralık 1933 TBMM Zabıt Ceridesi (4.Dönem),Cilt:XIX, s.174.

²³⁷ 22 Mart 1934 TBMM Zabıt Ceridesi (4.Dönem),Cilt:XX, s.149.

²³⁸ 13 Aralık 1934 TBMM Zabıt Ceridesi (4.Dönem),Cilt:XXV, s.141-142.

2.7. Ali Rana Tarhan'ın Siyasi İşler Hakkında Konuşmaları

Türkiye ile Fransa arasında belirtilen müşterek beyanname hakkında şu sözleri söylemiştir.²³⁹

*Türkiye ile Fransa arasında bir Suriye arazisine ait münakit mukavelenin tasdik edilmesi ile ilgili konuşan Tarhan, yıllardır ayrı kalmış olan vatan parçasının yeniden dahil edildiği müjdesini kürsüden vermiştir. Hatay'ın yeniden vatana kavuşturulmasını şerefine kürsüden İsmet İnönü'ye teşekkür etmiştir.*²⁴⁰

Türkiye, İngiltere ve Fransa arasında imzalanmış olan üç taraftan yardım mukavelesinin tasdik edilmesine dair konuşma yapan Tarhan, arz edilen muahedenin esas karakteristik özelliklerini sıralamıştır. Aynı zamanda imzalanan anlaşma ile alakalı iyi dileklerini arz etmiştir.²⁴¹

Milli Korunma Kanunu'nda yer alan bazı maddelerin değiştirilmesi hakkında yapılan toplantıda söz alan Ali Rana Tarhan, arkadaşı Fuad Sirmen'in grup adına kastetmiş olduğu anlam ile arada bir fark bulunmadığını beyan etmiştir. Ayrıca amaçlarının milli koruma kanunun tatbik edilmesine memlekette gösterilen alakayı meclis kürsüsünde aksettirmek olduğunu vurgulamıştır.²⁴²

Türkiye Cumhuriyeti ile Alman Reichi arasında 18 Haziran 1941 tarihinde imzalanmış muahedenin tasdikine dair kanun hakkında söz hakkı alan Tarhan, grubun onay vererek bu durumu karşıladığını belirtmiştir. Bu anlaşmanın Alman ve Türk milletleri arasında samimi bir biçimde karşılanacağını vaat etmiştir.²⁴³

Başvekâlete bağlı olan Matbuat Umum Müdürlüğü teşkili ve görevlerine yönelik kanunun değerlendirmesinde söz alan Tarhan, bu kanuna taraftarlığını belirtmiştir. Aynı zamanda görev dağılımı ile ilgili eleştirel bir dilde konuşma gerçekleştirmiştir.²⁴⁴

Başbakan Şükrü Saraçoğlu tarafından teşkil edilen İcra Vekilleri Heyetinin siyasetine dair görüşlerini bildirmek üzere söz hakkı alan Ali Rana Tarhan, konuşmasına kendisine teşekkür ederek ve Refik Saydam'ı yad ederek başlamıştır. Devamında dış politika ile ilgili kendisinin yapmış olduğu siyaseti övmüştür. Açık bir dil ile yaptığı işlerin yerindeliğinden bahseden Tarhan, milletin ve yurdun selametine göre hareket etmesinden dolayı kendilerine

²³⁹ 23 Haziran 1939 TBMM Zabıt Ceridesi (6.Dönem),Cilt:III, s.321.

²⁴⁰ 30 Haziran 1939 TBMM Zabıt Ceridesi (6.Dönem),Cilt:III, s.435-436.

²⁴¹ 11 Kasım 1939 TBMM Zabıt Ceridesi (6.Dönem),Cilt:VI, s.20.

²⁴² 25 Aralık 1940 TBMM Zabıt Ceridesi (6.Dönem),Cilt:XV, s.178-179.

²⁴³ 26 Haziran 1941 TBMM Zabıt Ceridesi (6.Dönem),Cilt:XIX, s.166.

²⁴⁴ 22 Mayıs 1940 TBMM Zabıt Ceridesi (6.Dönem),Cilt:XVII, s.185-186.

övgü dolu sözler söylemiştir.²⁴⁵ Aynı zamanda Şükrü Saraçoğlu'nun beyanatlarına yönelik de söz almıştır.²⁴⁶

Türkiye'den Mihver memleketlerine gerçekleştirilen krom ihracatına dair İngiltere ve Amerika'da yapılan neşriyata ve mezkûr hükümetler tarafından verilmekte olan notalara karşı hükümetin nokta-i nazarının bildirilmesine yönelik Dışişleri Bakanlığın tarafından sorulan soruya karşın Ali Rana Tarhan, yapılan izahat sonucuna hariciye vekilliğine teşekkürlerini bildirmiştir.²⁴⁷

Toprak Mahsulleri Vergisi hakkında söz hakkı alan Tarhan, mebuslar tarafından yöneltile eleştirilere karşılık vermiştir. Aynı zamanda varlık vergisinin köylüden değil şehirliden alınması konusunda teklif veren fikir için her ikisine de muhtaç olduğunu belirtmiştir.²⁴⁸

Alman hükümetiyle ekonomik ve siyasal ilişkilerin bitirilmesi ile ilgili Başvekil Şükrü Saraçoğlu'nun beyanlarının değerlendirmek için söz hakkı alan Tarhan konuşmasına dünya savaşının Türkiye millî mücadelesi sonucu çizmiş olduğu sınırlarda kendini imar ve telakki hamlelerine vermiş olduğunu belirterek başlamıştır. Müstakil Grup adına harici ilişkilerde ciddiyetin artacağına kabul edilmesi gerektiğini belirtmiştir. Aynı zamanda TBMM'nin hiçbir zaman sergüzeşt siyaset yapmadığını karar verilirken de aziz yurdun selametinin geçerli olduğunu söylemiştir.²⁴⁹

Washington Büyükelçisi Münir Ertegün'ün vefat etmesi üzerine söz hakkı alan Tarhan, sözlerine taziye mesajı ile başlamıştır. Yapmış olduğu faaliyetlerden dolayı kendisinin huzuruna şükranlarını bildirmiştir.²⁵⁰

Japonya ile siyasal ve ekonomik ilişkilerin kesilmesi gerektiğine dair fikir belirten Dışişleri Bakanı Hasan Saka'nın sözlerine cevap vermek için kürsüye gelen Tarhan, bu teşebbüse Müstakil Grup adına onay verildiğini belirterek iyi dileklerini bildirmiştir.²⁵¹

Almanya ile Japonya'ya savaş ilan edilmesine ve 1 Ocak 1942 tarihli Birleşik Milletler Beyannamesi'ne Türkiye'nin katılmasına ilişkin Ali Rana Tarhan ve üç arkadaşı takdir sunmuştur. Tarhan'a Balıkesir Milletvekili Kazım Özalp, Tekirdağ Milletvekili Faik Öztrak, Bilecik Milletvekili Memduh Şevket Esendal eşlik etmiştir.²⁵²

²⁴⁵ 5 Ağustos 1942 TBMM Zabıt Ceridesi(6.Dönem),Cilt:XXVII, s.25-26.

²⁴⁶ 11 Kasım 1942 TBMM Zabıt Ceridesi(6.Dönem),Cilt:XXVIII, s.22.

²⁴⁷ 20 Nisan 1944 TBMM Zabıt Ceridesi(7.Dönem),Cilt:I, s. 97/98.

²⁴⁸ 22 Nisan 1944 TBMM Zabıt Ceridesi(7.Dönem),Cilt:IX, s.179.

²⁴⁹ 2 Ağustos 1944 TBMM Zabıt Ceridesi(7.Dönem),Cilt:XIII, s.76.

²⁵⁰ 15 Kasım 1944 TBMM Zabıt Ceridesi(7.Dönem),Cilt:XIV, s.22.

²⁵¹ 3 Ocak 1945 TBMM Zabıt Ceridesi(7.Dönem),Cilt:VII, s.9.

²⁵² 23 Şubat 1945 TBMM Zabıt Ceridesi(7.Dönem),Cilt:XV, s.131.

Dışişleri Bakanı Hasan Saka'nın Almanya ile Japonya savaş ilanına ve 1 Ocak 1942 tarihinde yayınlanan Birleşik Milletler Beyannamesi'ne Türkiye'nin de katılmasına dair yaptığı konuşma hakkında Tarhan da söz almıştır. Sulh için harbi çıkaran devletlerin teslim olması gerektiğine vurgu yapan Tarhan, savaşın bitmesi için bir an önce elden gelen her şeyin yapılması gerektiğine dikkat çekmiştir.²⁵³

Ali Rana Tarhan ve üç arkadaşının Japonların da teslim olmaları üzerine savaşın sona ermesinden dolayı savaşta ölenlere karşı takdir duygularının ve geride kalan ailelerinin üzüntülerinin paylaşıldığının Çin, Birleşik Krallık, Birleşik Amerika ve Sovyet Sosyalist Cumhuriyetleri Milli Meclislerine iblağına dair önergesi hakkında söz alan Tarhan, tüm milletler için devamlı olmasını temenni ettikleri barış havasından bahsetmiştir. Bu olay sonucunda üç arkadaşı ve kendisi adına Yüksek Başkanlığa sundukları önergenin kabul edilmesini rica etmiştir.²⁵⁴

2.8. Ali Rana Tarhan'ın Eğitim Faaliyetleri Hakkında Konuşmaları

İstanbul Yüksek Mühendis Okulu ile teknik okulun maarif vekilliğine devredilmesi hakkında söz hakkı alan Ali Rana Tarhan, hükümetin teknik öğretim işinde epey bir ilerleme kaydettiğini söyleyerek sözlerine başlamıştır. Ancak bu konu hakkında yine de ülkede oldukça fazla ve derin boşluklar olduğunu belirten Ali Rana Tarhan, mevcut kurumları düzenleyerek ve mevcut olmayan müesseseleri kurarak bu boşlukları doldurmak istediğini dile getirmiştir.²⁵⁵

İstanbul mebusu Ali Rana Tarhan'ın, yeni ders saatleri ve müzakere zamanları, mektep kitaplarındaki yanlışlıklar ve ders programlarındaki istikrar üzerinde vâkı tenkitler hakkındaki sualine Maarif vekili Hasan Âli Yücel'e soru önergesi vermiştir.

2.9. Ali Rana Tarhan'ın Gümrük ve İnhisarlar Bakanlığı Dönemi Faaliyetleri

Yeni Türkiye Cumhuriyeti'nin ele aldığı önemli konulardan biri de gümrükler olmuştur. Kocaeli Milletvekili Sırrı Bey'in önerisi Meclisteki tartışmalar sonucunda gümrük ve devlet inhisarları işleri ile (posta, telgraf ve telefon hariç) meşgul olmak üzere Gümrük ve İnhisarlar Vekaleti teşkil edilmesine dair kanun kabul edilmiş ve 30.12.1931 tarihinde resmî gazetede yayınlanarak yürürlüğe girmiştir. Gümrük ve İnhisarlar Vekâletinin başına İstanbul Milletvekili Ali Rana Tarhan atanmıştır.²⁵⁶

²⁵³ 23 Şubat 1945 TBMM Zabıt Ceridesi(7.Dönem),Cilt:XV, s.127.

²⁵⁴ 15 Şubat 1945 TBMM Zabıt Ceridesi(7.Dönem),Cilt:XIX, s.176-177.

²⁵⁵ 22 Eylül 1941 TBMM Zabıt Ceridesi(6.Dönem),Cilt:XX, s.191.

²⁵⁶ Gümrük ve İnhisarlar Vekâleti Kanun Teşkiline Dair (GİVTDK), Resmî Gazete,1989 (30.12.1931), Kanun No.1909, md.1/3.

1932 yılının ilk düzenlemesi Gümrük ve İnhisarlar Vekâletinde çalışan memurların maaşları ile alakalıdır. Buna göre bu memurların maaşları gümrük vergisi gelirlerine bağlanmıştır.²⁵⁷

1932 yılının düzenlemeleri büyük oranda kaçakçılık ile ilgili olmuştur. 7 Ocak 1932 yılındaki meclis oturumunda, gümrük sınırları içerisinde devletin izni olmadan ithalat yapmak, ithal edilen ürünler ile üretim yapmak ve ülke sınırları içerisinde nakletmenin kaçakçılık sayılması kabul edilmiştir. Ayrıca kaçak getirilen ham maddeden üretilen ürünleri satmak da suç sayılmıştır. Kaçakçılıktaki bir diğer konu ise askerler tarafından, askere mahsus silah ve mühimmatta yapılan usulsüzlüktür. Bu tür suçları işleyen kişilerin askeri mahkemede yargılanması kararlaştırılmıştır.²⁵⁸

Ayrıca kaçak getirilen ham maddeden üretilen ürünleri satmak da suç sayılmıştır. Kaçakçılıktaki bir diğer konu ise askerler tarafından, askere mahsus silah ve mühimmatta yapılan usulsüzlüktür. Bu tür suçları işleyen kişilerin askeri mahkemede yargılanması kararlaştırılmıştır.²⁵⁹

Kaçakçılığı önleme konusunda; devletin, mahallî idarenin, belediyelerin ve bunlara ait müesseselerin memurları, köy muhtarları, ihtiyar heyeti azaları, mahalle, kır ve orman bekçileri, köy korucuları görevlendirilmiştir.

Ayrıca her bölgenin en büyük mülki memurları, gümrük memurları, polis müdürleri, jandarma kumandanları, gümrük muhafaza kıta zabitleri kaçakçılığı engellemek ve denetlemekle görevlendirilmiştir.²⁶⁰

Bu düzenlemeler ile gümrükleri korumak ve kaçak malların ülkeye girişini engelleyerek gümrüklerin korunması sağlanmaya çalışılmıştır. Bu denetimlerdeki amaç gümrük gelirlerinin yükseltilmesidir.

31 Ağustos 1933 tarihinde çıkarılan bir kanun ile kaçakçılığın engellenmesi ve işlenecek herhangi bir suçta diğer devletin kısıtları ile yardımlaşma içinde olunması kararlaştırılmıştır. Bu amaçla valiler ve hudut kumandanları, kendilerine ait vazifeden dolayı karşı tarafın hudut komiseri, mülkî ve askerî memurları ile iletişim içerisinde olabilecektir. Bu memurlarla icra

²⁵⁷Gümrük ve İnhisarlar Vekaletince Yapılan Tayin Hakkında Kararname (GİVYTHK), Resmî Gazete, 2008 (21.01.1932), Kanun No.1097-1098, md.1/3.

²⁵⁸ 19 Mayıs 1932 TBMM Zabıt Ceridesi (4.Dönem),Cilt:XXII, s.177-178

²⁵⁹ 22 Ağustos 1932 TBMM Zabıt Ceridesi(4.Dönem),Cilt:XXIII, s. 45/102

²⁶⁰ Gümrük ve İnhisarlar Vekaletince Tayin Hakkında Kararname (GİVTHK), Resmî Gazete, 2213, (29.09.1932), Kanun No.1103.md. 690/3-4.

edilecek haberleşmenin resmî tarzda ve nazikâne bir dilde yapılmasına dikkat edilmesi istenmiştir.²⁶¹

1934 yılı düzenlemesinde ise ilk olarak memleket haricinde mamul tütün ve sigara satışı için bir limitet şirketi kurulacak ve bu şirket yaprak tütün ticareti ile de ilgilenecektir.²⁶² Bu kanun ile tütün mamullerinin ithalat ve ihracatının tamamı bu şirkete bırakılmıştır. Aynı zamanda ülke içindeki tütün kullanımı ve tütün satışındaki kontrol de bu şirkete verilmiştir. Böylece tütün inhisarı kurulmuştur.

Gümrüklerde yaşanan önemli sıkıntılardan birisi de memurların rüşvet alması meselesidir. 2350 sayılı Tasfiye ve Bahşış Kanunu ile bu durumun önüne geçilmeye çalışılmıştır. 1934 yılına gelindiğinde rüşvet meselesinin mecliste yeniden gündeme geldiği görülmektedir. Bu nedenle 1934 yılı içerisinde 2350 sayılı kanunun uygulanması hususunda bir hatırlatma kanunu yayınlanmıştır. Bu hatırlatma ile memurların harçlık adı altında rüşvet alması ve görevini kötüye kullanmasının suç sayıldığı belirtilmiştir. Yolsuzluğun engellenmesi ve bütün gümrük memurlarının kendi şerefleri ve hükümetin birliği için hassasiyet göstermesi kanunda ayrıca belirtilmiştir.²⁶³

1936 yılına gelindiğinde mecliste gümrüklerin deniz ve kara olarak ayrılması meselesi gündeme gelmiştir. Gümrüklerin idaresini kolaylaştırmayı ve kaçakçılığı en aza indirmeyi hedefleyen kanun 15 Haziran 1936 tarihinde yayınlanarak yürürlüğe girmiştir.²⁶⁴

1937 yılının ilk düzenlemesi ise jandarma, gümrük memur ve subaylarının üniformaları, kaput ve çizmelerinin devlet tarafından karşılanması ile alakalıdır. 1935 yılında meclis görüşmelerine konu olan memurların kıyafet meselesi 1937 tarihinde çıkarılan kanun ile çözüme kavuşturulmuştur.²⁶⁵ Kanun uygulanmasında Dahiliye, Gümrük ve İnhisarlar Vekaleti sorumludur.

Yine 1937 yılında Marmara Denizi dışında ve yalnız Türk limanları arasında taşınacak yerli veya gümrük vergisi ödenmiş yabancı eşyasına ait talimatname yayınlanmıştır.

²⁶¹ Gümrük ve Hudut Kıtalarının Vazifelerine ve Valiler ile Münasebetlerine Dair Gümrük ve İnhisarlar Vekilligince Hazırlanıp Şûrayı Devlet Reisliğinin 8/8/1933 Tarih ve 203/194 Numaralı Tezkeresi ile Tevdi Olunan Nizamnamenin Mer'iyete Konulması Hakkında Kararname Resmî Gazete, (31.08.1933), Kanun No.2491, md. 3028/3038.

²⁶² Kadrodan Çıkarılan Vesaiti Nakliye ve Eşyanın Satılması Hakkında (KÇVNESHK), Resmî Gazete, 2667(04.04.1934), Kanun No.222md. 3620/53.

²⁶³ Valilerin Kaçakçılığın Meni Hususundaki Vazifeleri ve Gümrük Muhafaza Teşkilatı ile Vazife Münasebetleri (VKMHVGMTVM), Resmî Gazete, 2350, (31.08.1933), Kanun No: 1934, md.3395/3396.

²⁶⁴ Gümrük Muhafaza Genel Komutanlığı Emrindeki Deniz Teşkilâtının Askerileştirilmesi Hakkında Kanun (GMGKEDTAHK) 2795 (09.06.1936), Resmî Gazete, Kanun No.3015, md. 6641/6642.

²⁶⁵ 01 Şubat 1937 TBMM Zabıt Ceridesi(7.Dönem),Cilt:VI, s.90.

Buna göre; geminin çıkış noktasında eşya sahibi tarafından gümrükte vergisi ödenmiş eşyanın kontrolü yaptırılacak ve beyanname alınacaktır. Beyannamenin bir asıl ve bir kopyasını eşya sahibinin üzerinde bulunduracaktır.

Beyannamelerde eşyanın cinsi, miktarı, saf ağırlığı, kıymeti (alış ve satış), kapların çeşidi, markası, numarası ve miktarı, göndericinin ve alıcının adresleri, çıkış ve varış gümrüğünün isimleri, nakil vasıtasının ismi ve seferi ve mensup olduğu daire veya kumpanyası ve sahibi ve hacmi gösterilecektir. Varış noktasında ise beyannameleri kontrol edilerek kaçak olup olmadığına bakılacaktır. Eğer kaçak şüphesi varsa teftişe tabi tutulacak yoksa ambara uğramadan sahibine teslim edilecektir.²⁶⁶

1938 yılında Gümrük Tarifesi Kanunu'nun 6. maddesinde yapılan değişikliğe göre: devlet elçileri, diplomatlar ve siyasi delegelerin yanlarında getirdiği şahsi eşyalar gümrük vergilerinden muaf tutulmuştur. Ancak şahsi araçları ile getirilen gaz, benzin ve maden kömürü gibi maddeler bu hükmün haricindedir. Hariciye, Gümrük ve İnhisarlar Vekâletlerince uygun görülen diplomatlar ile siyasî delegeler hakkında yukarıdaki fıkrayı uygulamaya koymuştur.²⁶⁷

Ali Rana Tarhan'ın Gümrük ve İnhisarlar Bakanlığı (1931-1939) dönemi incelendiğinde ülkede uygulanan gümrük politikalarının kanun ve uygulamaların yerleşmesi ve var olan aksaklıkların giderilmesi şeklinde olduğu görülür. Kapitülasyonlar ve neredeyse aralıksız süren savaşlar Osmanlı Devleti'nin sağlam bir gümrük politikası oluşturamamasına neden olmuş ve devralınan gümrük politikası mirası da bu sebeplerden dolayı pek sağlıklı ve sistemli olmamıştır. Ayrıca bu dönemde birçok Avrupa devletinde olduğu gibi devlete önemli gelir sağlayacak birçok inhisarlar kurulmuş ve devlet denetimi sıkılaştırılmıştır.

2.10. Ali Rana Tarhan Dönemi'nde Ülkenin Siyasal ve Ekonomik Durumu

Mustafa Kemal Atatürk'ün ölümünden sonra Cumhurbaşkanı olarak seçilen İnönü, Celal Bayar'dan hükümetin tekrar kurulmasını talep etmiştir. Bayar tarafından 11 Kasım 1938 tarihinde kurulan hükümet 25 Ocak 1939 tarihine kadar kısa bir süreliğine görevini yaparak, yerini aynı tarihte kurulmuş ve hükümette İçişleri Bakanlığında olan Refik Saydam'ın hükümetine bırakmıştır. Bu hükümette İçişleri Bakanı Faik Öztrak, Adalet Bakanı Tevfik Fikret Sılay; Milli Savunma Bakanı Naci Tınaz, Maliye Bakanı Fuat Ağralı, Dışişleri Bakanı Mehmet Şükrü Saraçoğlu, Milli Eğitim Bakanı Hasan Ali Yücel, Ekonomi Bakanı Hüseyin Hüsnü Çakır,

²⁶⁶ İnhisarlar Umum Müdürlüğü 1937 Mali Yılı Bütçe Kanunu (İUMMYBK) 8142 (28.05.1937), Resmî Gazete, Kanun No: 3176, md. 1/7836.

²⁶⁷ Barut ve Mevaddı İnfılâkiye, Fişek ve Av Mühimmatı ve Av Saçması İnhisarlarının Hesabı Kat'î Kanunu (BMİFAMASİHKK) 3414 (08.06.1938), Resmî Gazete, Kanun No. 3928, md./ 9761.

Sağlık Bakanı Ahmet Hulusi Alataş, Gümrük ve Tekel Bakanı Ali Rana Tarhan, Ziraat Bakanı Muhlis Erkmen görev almıştır²⁶⁸. Celal Bayar Hükümeti'nde görevli olan bakanlardan on tanesi Saydam Hükümeti'nde de görev almıştır.

İnönü, CHP'nin Büyük Kurultay zamanında 26 Aralık 1938 tarihinde değiştirilemez genel başkan ve aynı zamanda da Milli Şef seçilmiştir. Bu uygulama ile beraber Atatürk'ün ölümü sonrasında oluşan boşluk milli şeflik görevi ile doldurulmaya çalışılırken tüm dünya üzerinde Türkiye'de herhangi bir otorite boşluğunun olmadığından bahsedilmek istenmiştir. Aynı zamanda bu dönem içerisinde pek çok ülkede tek liderin söz sahibi olma durumu söz konusuydu. Gelmekte olan II. Dünya Savaş zamanlarında Türkiye'nin de bir lider etrafında toplanması, birlik ve beraberlik içindeki ülke görüntüsü verilmesi gerektiğini beraberinde getirmektedir.²⁶⁹

İnönü'nün Cumhurbaşkanı olmasının ardından 26 Mart 1939 tarihinde seçim yapılmış ve TBMM üyeleri yenilenmiştir. Meclise 424 milletvekili seçilmiştir. Kazım Karabekir ve Kazım Orbay gibi Atatürk zamanında meclisin dışında kalmış olan kişiler de yeniden meclise girmişlerdir.²⁷⁰ Meclise giren kişilerden 125 tanesi yeni isimlerdir. Ancak geri kalanı ise Atatürk Dönemi'nin kırılgan olan isimleridir. Aynı zamanda devrimleri benimsemeyerek yurtdışına giden kişiler tekrardan dönmeye başlamışlardır. Örnek olarak Halide Edip Adıvar, 1939 yılının başlarında yurda dönerek İngiliz Dil ve Tarih Profesörlüğü kadrosuna atanmıştır.²⁷¹

İnönü'nün Cumhurbaşkanı seçilmesinin ardından kendisinin Milli Şef şeklinde anılması, devletin ve devamında seçimlerin tekrarlanması, diğer dönemlerinin kırılgan isimlerinin siyaset sahnelerinde olmasını, bazı bakanlıklara yeni isimlendirmeler yapılmasını, meclis içerisinde Müstakil Grup oluşturulmasını İnönü zamanında bazı farklılıkların yaşanacağını habercisi olmuştur.

Dış politikaya bakıldığında yaşanan gelişmeler sonucunda gayet dikkatli bir siyaset izlenerek Atatürk'ün çizdiği sınırları güvencede tutma kaygısı olan, bölgesel ittifaklar dışına çıkılıp özellikle de Balkan ülkelerinde yaşanan gelişmeler ışığında çeşitli ittifakların arayışlarına gidilmiştir. Arnavutluk'un 1939 tarihinde İtalyanlar tarafından işgal edilmesi üzerine Türkiye dış politikada çeşitli arayışlara girmiş, 12 Mayıs 1939 tarihinde İngiltere, 23

²⁶⁸ www.tbmm.gov.tr/Hukümetler/HB11.htm, Erişim Tarihi 24.05.2023.

²⁶⁹ Yetkin, *Türkiye'de Tek Parti Yönetimi*, 159.

²⁷⁰ Uyar, *Tek Parti dönemi ve Cumhuriyet Halk Partisi*, 21.

²⁷¹ Yetkin, *Türkiye'de Tek Parti Yönetimi*, 177.

Haziran 1939 tarihinde de Fransa ile Barış Cephesi Deklarasyonu yayınlanarak, 19 Ekim 1939 tarihinde Türk, İngiliz-Fransız İttifak Antlaşmasının imzaları atılmıştır.²⁷²

İmzalanan antlaşmanın Sovyetler Birliği tarafından olumsuz olarak karşılanmaması adına çaba sarf edilirken Sovyetler Birliği'nde çalışan devlet adamları Türk Dışişleri çalışanları tarafından bilgilendirilmişlerdir. Türk-İngiliz Antlaşması Almanya ve İtalya'nın rahatsız olmasına neden olurken Türkiye ile İngiltere yakınlaşmasından kaynaklanan kaygılanmalara rağmen Almanya Sovyetler Birliği'yle anlaşmalara önem vererek yakınlaşmanın pek de üzerinde durmamışlardır.²⁷³

Cumhuriyet gazetesi yazarı Cüneyt Arcayürek, savaşın ilerleyen zamanlarında Hitler tarafından ordusuna, Türkiye'ye 7 Mart 1941 tarihinde saldırı düzenlenmesi emrini verdiğini belirtmiştir.²⁷⁴ Yazarın düşüncesine göre, savaşa direkt olarak taraf olan ülkelerin baskılarını savaş süresince hissetmekte olan Türkiye'nin politikasının savaşa katılmamak olduğu yönündedir. II. Dünya Savaşı'nın ilk zamanlarında savaştan hangi devletin galip geleceği konusu dönem gazetelerinde dış politikaların yazarlarının yazı konularından olmuş, hatta bu konulara dair yazılanlardan dolayı gazetelerin kapatılmasına şahit olunmuştur.²⁷⁵

İnönü Dönemi olarak nitelendirilmekte olan 1939-1949 yılları arasında II. Dünya Savaşı esnasında basına uygulanan sansürler diğer yıllara nazaran daha da artmıştır. Yayın yasağının yapılmasında öne sürülen nedenler dost ülkeler aleyhine yazılmakta olan yazılar veya Türkiye'nin çıkarlarına uymayan yayınlar başlığında toplanmıştır.²⁷⁶ Bu dönem içerisinde dış politikaların aleyhine yazılmış olan yazılardan dolayı yedi kez basına yasak getirilmiştir.²⁷⁷

İnönü tarafından, TBMM'nin açılış konuşmalarında ve CHP'nin kurultaylarında bahsedilen konular: milli birlik ve beraberlik, dış ülkelerle ilişkilerin güçlendirilmesi, temel gıda ürünlerinin temin edilmesi ve üretilmesi konusunda verilecek olan eğitimidir. İnönü, savaşın başlamış olduğu zamanlarda ana gıda maddelerinin ülke gereksinimine yeterli olduğunun vurgusunu yaparken savaşın ilerleyen evrelerinde ülkede yaşanan gıda sıkıntılarına karşı alınmış olan tedbirlere değinirken karşılaşılan sorunların nedenlerini ve sebep olan bireyleri direkt olarak suçlayıcı konuşmalar yapmıştır.

1 Eylül 1939 tarihinde başlamış olan dünya savaşı toplumsal ve ekonomik dengeleri tamamen değiştirirken sadece savaşa katılım sağlayan ülkelerin değil, Türkiye gibi ülkelerin de

²⁷² Şinasi Sönmez, *'İkinci Dünya Savaşı Öncesinde İngiliz, Fransız, Türk İttifakının Fransız Basınına Yansımaları*, Atatürk Yolu Dergisi, 13 (2018), 25.

²⁷³ Mehmet Gönlübol, *Olaylarla Türk Dış Politikası 1919-1990* (Ankara: Siyasal Kitabevi, 1993), 141.

²⁷⁴ Doğan Avcıoğlu, *Millî Kurtuluş Tarihi* (İstanbul: Tekin Yayınevi, 1996), 152.

²⁷⁵ Nadi, *Perde Aralığından*, 131.

²⁷⁶ Mustafa Yılmaz ve Yasemin Doğaner, *Cumhuriyet Döneminde Sansür* (Ankara: Siyasal Kitabevi, 2007), 128.

²⁷⁷ Yılmaz ve Doğaner, *Cumhuriyet Döneminde Sansür*, 129.

ekonomi dengesinin bozulmasına neden olmuştur. Savaşmayan ülkeler de her an katılım sağlayacaklarmış gibi ordularındaki askerlerin sayılarını arttırmış silahlı kuvvetlerine daha çok harcamalar yaparak savaş ekonomisini uygulamaya koymuşlardır.²⁷⁸

Savaş ekonomisi; ekonomi gereksinimlerinin ve şartlarının savaş durumlarının gözetilerek belirlenip yönlendirmelerin sağlanmasıdır savaş ekonomisini uygulamakta olan ülkeler kredilerini, paralarını, ulaştırmalarını ve sanayi etkinliklerini bu kapsam dahilinde düzenlemeyi tercih etmişlerdir.²⁷⁹ Pek çok ülke savaşa başlamadan önce hazırlıklar yaparken, Türkiye'nin bu tür hazırlıkları yapamadığı ortadadır. Mustafa Kemal ATATÜRK, savaşın yakın bir zamanda başlayacağını tahmin ederken, üzülmüş olduğu esas mevzu, bu savaş sırasında kendisinin hasta yatağında olmasıdır. Cebesoy, bu anısını şu şekilde aktarmıştır.²⁸⁰

Savaş sonrasında Amerika ve Sovyetler Birliği'nin kuvvetli iki devlet şeklinde ayrılması, Atatürk'ün dünya içinde olduğu konumu ve bu konunun meydana getirebileceği neticeleri sezgi gücünün ötesine taşıyarak oldukça gerçekçi tespitler ile olduğunu göstermektedir. Hitler'in Atatürk sonrasında Türkiye'yi yönetenlere karşı saygısız bir biçimde eleştiriler yönelmesi aynı zamanda Atatürk'ü önemsediğini de göstermektedir. Atatürk'ün ömrü savaşa şahit olmamıştır ancak ülke yönetimine geçen İnönü'nün Millî Mücadele esnasında etkili olan isimleri yeniden meclise taşımasıyla ve döneme ait hükümetlerde görev verdiği göz önüne alındığında Atatürk'ün düşüncesi doğrultusunda siyasetini izlediği yerinde bir tespit olacaktır.

²⁷⁸ Aydemir, *İkinci Adam (1938-1950)*, 207.

²⁷⁹ Kemal Arı, *İkinci Dünya Harbi ve Türkiye* (Ankara: Genelkurmay Askerî Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Yayınları, 1998), 447.

²⁸⁰ Ali Fuat Cebesoy, *Siyasi Hatıralar* (İstanbul: Doğan Kardeş Yayınları, 1960), 252.

SONUÇ

Ali Rana Tahran 1883 yılında İstanbul'da dünyaya gelmiştir. Doğduğu dönem Osmanlı Devleti'nin en zor ve en son yüzyılına denk gelmektedir. Ülkede üst düzey okullarda eğitim almış sporla milli olacak seviyede ilgilenmiş ayrıca Avrupa ülkelerinde ihtisas yapmıştır.

Bu dönemde devlet biryandan ekonomik zorluklarla, bir yandan milliyetçi isyanlarla, bir yandan ise kendisinden toprak kopartmaya çalışan Avrupalı devletler ile uğraşmaktadır. Demokrasi istekleri de bu dönemde ayyuka çıkmıştır. İttihat ve Terakki Cemiyeti II.Abdulhamit'e meşrutiyeti yeniden ilan ettirmeye çalışmaktadır .Devlet kurumlarında aldığı çeşitli görevlerden sonra 3. Dönemde Samsun, 4, 5, 6 ve 7. dönemlerde İstanbul milletvekilliği yapan Ali Rana Tarhan, Türkiye Cumhuriyeti'nin ilk Gümrük ve İnhisarlar Bakanı olarak yaklaşık sekiz yıl boyunca görevini başarıyla devam ettirmiştir. Onun Gümrük Bakanlığı dönemi bu kurumun kurulduğu dönemdir. Yeni Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin Gümrük politikalarının belirlenmesinde, çeşitli kanunlar çıkartılarak bunların uygulanmasında özveri ile çalışmıştır.

1939 yılında CHP içerisinde muhalif bir parti şeklinde görev yapması öngörülen Müstakil Grup'un başkan vekilliğine getirilmiştir. Müstakil Grup başkanvekilliği dönemi 2.Dünya savaşının en ateşli zamanına denk gelmektedir. Türkiye fiilen savaşa katılmasa da ülkenin savaş ekonomisine geçmesi ve saldırgan Almanya'nın sınırlarımızı tehdit etmeye başlaması yüzünden seferberlik ilan etmesi sonucu bu durumdan son derece olumsuz etkilenmiştir. Bu dönemde çıkartılan Varlık Vergisi, Milli Koruma Kanunu gibi kanunlara ve uygulamaya konulan çeşitli uygulamalara bakarak ülkenin içinde bulunduğu durum daha iyi anlaşılacaktır. Bir İslam aliminin çocuğu olan Ali Rana Tarhan mecliste oturumlarda sergilediği tavır, millî duruşu ve vatanperverliği ile son derece takdire şayandır.

Müstakil Grup'un başkanvekilliği dönemi başarısızlık gibi görünse de bu başarısızlık onun değil grubun kuruluşundaki yapısal hatalardan kaynaklanmaktadır. Ayrıca 1940'lar dünyanın belki de en çalkantılı dönemlerinden biridir.

Zaman içerisinde muhalefet mantığıyla tesis edilen bu grup görevini tam olarak yerine getirememiştir.1945 yılının haziran ayı sonrasında görülmeye başlayan gelişmeler, çok partili hayata geçiş denemeleri ve 1946 yılının başında Demokrat Parti'nin kurulmasından sonra Müstakil Grup kaldırılmıştır. Kutay, Müstakil Grup Başvekilinin neden Ali Rana Tarhan olduğu ile ilgili şu sözleri yazmıştır.

...Bu garip deneme, şekli yargılama içerisinde siyasal yaşantımızda bir cesaret denemesi olmuştur. İnönü, ilk olarak bu deney için bir lider aramış ve kolay bir şekilde bulmuştur.

*Bu kişi, kendisinin başkanlık yaptığı zamanlarda uzun devre yani başından sonuna kadar Gümrük ve İnhisarlar Bakanklığı yapmış olan rahmetli Ali Rana Tarhan'dı. Tarhan, efendi, çelebi, mizacı yüksek, gençlik zamanlarında sporla ilgilenmiş, devlet memurluğu yapmış, kürsü edebiyatını tek parti, tek şef ekolünde öğrenmiş bir kişiydi. İnönü, adının kendisi tarafından konulan Müstakil Grup için şef aradığı zamanlarda hiçbir başka aday üzerinde durmadan Ali Rana Tarhan'ı seçerek öncelikle kendisinin düşüncesini sormuştur...*²⁸¹

İnönü, kendi güdümü dahilinde faaliyet yapacak olan Ali Rana Tarhan'ı reis vekili seçerek çok partili yaşama geçiş denemelerinde yaşanan sıkıntıların yaşanması kaygısından uzak kalmayı arzulamıştır. Ali Rana Tarhan, meclis faaliyetleri ve kendi sürdürdüğü çalışmalarıyla ülke problemlerine karşı duyarlı olması ve bu konular hakkında sunmuş olduğu öneriler ile döneme damga vuran kişilerden bir tanesi olmuştur. Ali Rana Tarhan, 24 Mart 1956 tarihinde vefat etmiştir.

²⁸¹ Cemal Kutay, *Müstakil Grup Macerası* (İstanbul: Tarih Yayınları, 1962), 50.

KAYNAKÇA

BASILİ ESERLER

- Ahmad, Feroz. Modern Türkiye'nin Oluşumu. İstanbul: Kaynak Yayınları, 2007.
- Akandere, Osman. Milli Şef Dönemi Çok Partili Hayata Geçişte Rol Oynayan İç ve Dış Tesirler 1938-1945. İstanbul: İz Yayıncılık, 1998.
- Akşin, Sina. Ana Çizgileriyle Yakınçağ Türkiye Tarihi 1789-1980. İstanbul: Yenigün Basın ve Yayıncılık, 1997.
- Akşin, Sina. Kısa Türkiye Tarihi. İstanbul: İş Bankası Yayınları, 2007.
- Arı, Kemal. İkinci Dünya Harbi ve Türkiye. Ankara: Genelkurmay Askerî Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Yayınları, 1998.
- Armaoğlu, Fahir. XIX. yüzyıl Siyasi Tarih, 1789-1914. İstanbul: Timaş Yayınları, 2013.
- Aslan, T. Ahmet. Son Devir Osmanlı Alimlerinden Mehmed Zihni Efendi. İstanbul: İfav Yayınları, 1999.
- Avcıoğlu, Doğan. Milli Kurtuluş Tarihi. İstanbul: Tekin Yayınevi, 1996.
- Avşar, Abdülhamit. Bir Partinin Kapanmasında Basının Rolü Serbest Cumhuriyet Fırkası. İstanbul: Kitabevi Yayınları, 1998.
- Aydemir, Şevket Süreyya. İkinci Adam, (1938-1950) C. 2. İstanbul: Remzi Kitabevi, 2009.
- Aysan, M. A. "Ekonomik Görüşüyle Atatürk". Ankara: Mustafa Kemal Derneği Yayınları, 1984.
- Baskın, Oran. Türk Dış Politikası C.1. İstanbul: İletişim Yayınları, 2008.
- Bila, Hikmet. CHP Tarihi (1919-1979). Ankara: Doruk Matbaacılık Sanayii, 1979.
- Carter V. Findley. Osmanlı Devleti'nde Bürokratik Reform, Babıali (1789-1922). İstanbul: İz Yayınları, 1994.
- Cebesoy, Ali Fuat. Siyasi Hatıralar. İstanbul: Doğan Kardeş Yayınları, 1960.
- CHP Beşinci Büyük Kurultay Zabıtları. Ankara: Ulus Basımevi, 1939.
- Çavdar, Tevfik. Devralınan İktisadi Miras. İstanbul: İletişim Yayınları. 1983.
- Demirel, Tanel. Türk Siyasetini Anlamak Yaklaşımlar Hakkında Bir Deneme. Ankara: Liberte Yayınları, 2019.
- Esmer, Ahmet ve Şükrü, Sander. Olaylarla Türk Dış Politikası. Ankara: Siyasal Kitabevi, 1996.
- Giritlioğlu, Fahir. Türk Siyasi Tarihinde Cumhuriyet Halk Partisinin Mevkii C.1. Cumhuriyet Halk Partisinin Doğuş Safhası. Ankara: Ayyıldız Matbaası, 1965.
- Goloğlu, Mahmut. Millî Mücadele Tarihi III-Üçüncü Meşrutiyet Birinci Büyük Millet Meclisi (1920). İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2010.

- Gönlübol, Mehmet. *Olaylarla Türk Dış Politikası 1919-1990*. Ankara: Siyasal Kitabevi, 1993.
- Güneş, İhsan. *Birinci TBMM'nin Düşünce Yapısı (1920-1923)*. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2009.
- Güneş, İhsan. *Türk Parlamento Tarihi Meşrutiyete Geçiş Süreci I. ve II. Meşrutiyet, C.I*. Ankara: TBMM Vakfı Yayınları, 1987.
- Hanioğlu, M. Şükrü. *Bir Siyasal Örgüt Olarak İttihat ve Terakki Cemiyeti ve Jön Türklük (1889- 1902)*. İstanbul: İletişim Yayınları, 1985.
- Hayta, Necdet ve Ünal, Uğur. *Osmanlı Devleti'nde Yenileşme Hareketleri (XVII. Yüzyıl Başlarından Yıkılışa Kadar)*. Ankara: Gazi Kitapevi, 2012.
- Karpat, Kemal. *Türk Demokrasi Tarihi*. İstanbul: İstanbul Matbaası, 1967.
- Koçak, Cemil. *Siyasal Tarih (1923-1950)”, Türkiye Tarihi 4 Çağdaş Türkiye (1908-1980)*. İstanbul: Cem Yayınevi, 1989.
- Koçak, Cemil. *Türkiye’de Milli Şef Dönemi (1938-1945), C. 2*. İstanbul: İletişim Yayınları, 2003.
- Kohen, Selim. *Malûmât-ı Etfâl*. İstanbul: Artin Asaduryan Matbaası, 1328.
- Kop, Kadri Kemal. *Milli Şef İnönü’nün Hitabe, Beyanat ve Mesajları*. Ankara: Recep Ulusoglu Basımevi, 1941.
- Karabekir, Kazım. *İttihat ve Terakki Cemiyeti, 1896-1909*. İstanbul: Emre Yayınevi, 1993.
- Kepenek, Yakup. *Türkiye Ekonomisi*. İstanbul: Remzi Yayınları, 2012.
- Nadi, Nadir. *Perde Aralığından*. İstanbul: Cumhuriyet Yayınları, 1964.
- Sönmez, Şinasi. *İkinci Dünya Savaşı Öncesinde İngiliz, Fransız ve Türk İttifakının Fransız Basınına Yansımaları 1939*. Ankara: Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi, 2018.
- Sönmezoğlu, Faruk. *İki Savaş Sırası ve Arasında Türk Dış Politikası 1914-1945*. İstanbul: Der Yayınları, 2015.
- Timur, Taner. *Türkiye’de Çok Partili Hayata Geçiş*. İstanbul: İletişim Yayınları, 1991.
- Tahsin, Rıza. *Mirât-ı Mekteb-i Tıbbiye*. İstanbul: Özel Yayınları, 1991.
- Tevfik, Mehmed. *Usul-İ İnşa ve Kitabet*. İstanbul: Kitapçı Arakel, 1309.
- Toker, Metin. *Tek Partiden Çok Partiye*. Ankara: Milliyet Yayınları, 1970.
- Tökin, Hüsrev. *Türk Tarihinde Siyasi Partiler ve Siyasi Düşüncenin Gelişmesi 1839-1965*. İstanbul: İsav Yayınları, 1966.
- Tunaya, Tarık Zafer. *Türkiye’de Siyasi Partiler 1859-1952*. İstanbul: Arba Yayınları, 1995.
- Tunçay, Mete. *Türkiye Cumhuriyeti’nde Tek-Parti Yönetimi’nin Kurulması (1923-1931)*. Ankara: Yurt Yayınları, 2016.

Turan, Refik ve Yalçın, Semih. *Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi*. Ankara: İletişim Yayıncılık, 2005.

Uran, Hilmi. *Hatıralarım*. Ankara: Ayyıldız Matbaası, 1959.

Uyar, Hakkı. *Tek Parti Dönemi ve Cumhuriyet Halk Partisi*. İstanbul: Boyut Matbaacılık, 1998.

Yetkin, Çetin. *Serbest Cumhuriyet Fırkası Olayı*. İstanbul: Karacan Yayınları, 1982.

Yetkin, Çetin. *Türkiye’de Tek Parti Yönetimi (1930-1945)*. İstanbul: Altın Kitaplar Yayınevi, 1983.

Yılmaz, Mustafa ve Doğaner, Yasemin. *Cumhuriyet Döneminde Sansür*. Ankara: Siyasal Kitabevi, 2007.

Zürcher, Eric Jan. *Modernleşen Türkiye’nin Tarihi*. İstanbul: İletişim Yayınları, 2000.

Devellioğlu, Ferit. *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lügat*. Ankara: Aydın Kitabevi, 2007.

GAZETELER

Akşam, “İnönü Parti Namzetlerini İlan Etti” (25 Mart 1939), 1. [https://. gastearsivi.com.tr](https://gastearsivi.com.tr).

Cumhuriyet, “Milli Şefin Büyük Nutku (30 Mayıs 1939), 1. [https://. egazete.cumhuriyet.com.tr](https://egazete.cumhuriyet.com.tr).

Cumhuriyet, “Parti Kurultayının Dünkü Celsesi çok Hareketli Oldu” (1 Haziran 1939), 1. [https://. egazete.cumhuriyet.com.tr](https://egazete.cumhuriyet.com.tr).

Ulus,” Türkiye-Fransa İlişkileri” (25 Haziran 1939), 1. [https://. gastearsivi.com.tr](https://gastearsivi.com.tr).

Zafer, “Gelir Vergisini Kim Vermeyecek” (30 Mayıs 1939), 1. [https://. gastearsivi.com.tr](https://gastearsivi.com.tr).

GİVTDK, Gümrük ve İnhisarlar Vekâleti Kanun Teşkiline Dair Kanun (Kanun No.1909).

Resmî Gazete 1989 (30.12.1931) Erişim 05.04.2024. <http://www.resmigazete.gov.tr>.

GİVYTHK, Gümrük ve İnhisarlar Vekaletince Yapılan Tayin Hakkında Kararname (Kanun No.1097-1098). Resmî Gazete 2008 (21.01.1932) Erişim 05.04.2024. <http://www.resmigazete.gov.tr>.

GİVTHK, Gümrük ve İnhisarlar Vekaletince Tayin Hakkında Kararname (Kanun No.1103.)

GİVYTHK, Gümrük ve Hudut Kıtalarının Vazifelerine ve Valiler ile Münasebetlerine Dair Gümrük ve İnhisarlar Vekilliğince Hazırlanıp Şûrayı Devlet Reisliğinin 8/8/1933 Tarih ve 203/194 Numaralı Tezkeresi ile Tevdi Olunan Nizamnamenin Mer’iyete Konulması Hakkında Kararname (Kanun No.2491). Resmî Gazete 2213(08.08.1933) Erişim 05.04.2024. <http://www.resmigazete.gov.tr>.

KÇVNESHK, Kadrodan Çıkarılan Vesaiti Nakliye ve Eşyanın Satılması Hakkında Kanun (Kanun No.222). Resmî Gazete, 2667 ((04.04.1934), Erişim 15.04.2024. <http://www.resmigazete.gov.tr>.

VKMHVGMTVM, Valilerin Kaçakçılığın Meni Hususundaki Vazifeleri ve Gümrük Muhafaza Teşkilatı ile Vazife Münasebetleri (Kanun No: 1934). Resmî Gazete, 2350, 830.12.1936) Erişim 15.04.2024. <http://www.resmigazete.gov.tr>.

GMGKEDTAHK, Gümrük Muhafaza Genel Komutanlığı Emrindeki Deniz Teşkilâtının Askerileştirilmesi Hakkında Kanun (Kanun No.3015). Resmî Gazete 2795 (09.06.1936), Erişim 15.04.2024. <http://www.resmigazete.gov.tr>.

İUMMYBK, İnhisarlar Umum Müdürlüğü 1937 Mali Yılı Bütçe Kanunu (Kanun No: 3176). Resmî Gazete, 8142 (28.05.1937), Erişim 15.04.2024. <http://www.resmigazete.gov.tr>.

BMİFAMASİHKK, Barut ve Mevaddı İnfilâkiye, Fişek ve Av Mühimmatı ve Av Saçması İnhisarlarının Hesabı Kat'î Kanunu (Kanun No. 3928). 3414 Resmî Gazete 3414 (08.06.1938), Erişim 15.04.2024. <http://www.resmigazete.gov.tr>.

MAKALELER

Osman Akandere, “TBMM’de Bir Denetleme ve Kontrol Organı Olarak Müstakil Grubun Yapısı ve İşlevi”, SDÜ Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi/3, (Nisan 1998), 70-71.

Sinan Demirbilek, “Tek Parti Döneminde İnhisarlar, (1923-1946)”, Dokuz Eylül Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, (2012), 204.

Ercan Haytaoğlu, “Türkiye’de Demokratikleşme Süreci ve 1945’te Çok Partili Siyasi Hayata Geçişin Nedenleri (1908-1945)”, Pamukkale Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi,/3, (1997), 46-56.

Mehtap Keçe ve Kubilay O. Gül, “Osmanlı’dan Cumhuriyete Türk Gümrük Sisteminin Evrimi Üzerine Bir Değerlendirme”, Adıyaman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, /43, (Nisan 2023), s.594.

Cemal Kutay, “Müstakil Grup Macerası”, Tarih Konuşuyor Dergisi, Tarih Yayınları, C.8/49, (1968), 350.

Burhan Kuzu, “Demokrasi-Resmî İdeolojisi-Sivil Toplum”, AÜSBF Dergisi, C.47/01, (1992), 2.

Volkan Payaslı, “Tek Parti İktidarından Doğmuş Bir Denetim Organı: Müstakil Grup (1939-1946)”. Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi /14, (28 Haziran 2014), 175-97.

ANSİKLOPEDİLER

Cumhuriyet Ansiklopedisi, 1/33-36. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2005.

Milliyet Büyük Lorusse-Sözlük Ansiklopedisi 22/245. Ankara: Milliyet Yayınları, 1986.

DERGİLER

Ayın Tarihi Dergisi 1, Sayı:150, 1946, s. 14.

BİLDİRİLER

Büyük Kurultayın Tetkikine Sunulan Nizamname Projesi, Ankara: Ulus Basımevi, 1939.

CHP Beşinci Büyük Kurultayında Değişmez Genel Başkan İsmet İnönü'nün İrat Buyurdukları,
Nutuk, Ankara: 1939.

CHP Beşinci Kurultayına Sunulan Nizamname Layihası Hakkında Program Nizamname
Encümeni Raporu, Ankara: Ulus Basımevi, 1939.

EKLER

Ek 1. Ali Rana Tarhan'ın Meclis Kataloğunda Yer Alan Fotoğrafi.

Ek 2. CHP'nin Değişmez Genel Başkanı İsmet İnönü 5.Kurultay'a Gelirken. (1939)

CHP'nin değişmez Genel Başkanı İsmet İnönü 5. Kurultay'a gelirken (1939)

Ek 3. Müstakil Grup Azalarının Seçildiğini Yazan 4 Haziran 1939 Tarihli Tan Gazetesi.

Ek 4. Atatürk'ün Güney Gezisi Dönüşü Ankara Garında Ali Çetinkaya ve Ali Rana Tarhan Tarafından Karşılması.

Ek 5. Ali Rana Tarhan Adına Kızılay Tarafından Bastırılmış Bir Posta Pulu.

Ek 6. TBMM Milletvekilleri Kataloğunda Ali Rana Tarhan. (1920-2010).

Ek 7. Meclis Kayıtlarında Bulunan Ali Rana Tarhan'ın Tercüme-i Hal evrakı.

T. B. M. M. Âzayı kiramına mahsus muhtasar tercüme-i hal varakası			
İntihap idaresi	<i>İstanbul</i>	Esorleri	
İsmi	<i>Ali Rana</i>	İlmî rütbeleri	
Aile ismi	—	Meslek ve mesgüliyeti	<i>3^ü devrede Mebus olmaktan evvel zırai ve umai işlerle meşgul idi</i>
Babasının ve Anasının ismi	<i>Babası : Likhri Anası : Nevhibe</i>	Evlü olup olmadığı ve kaç çocuğu bulunduğuna	<i>Evli değildir. 2 çocuğu vardır.</i>
Doğduğu yer	<i>İstanbul</i>	İntihap evvel son memuriyeti	<i>3^ü devre intihabından evvel son memuriyeti P. T. T. Heyet-i İktisadiye Meclisi idi.</i>
Oturduğu yer	<i>Beylerbeyi Emniyet Bay sok. No 23/1</i>	Memur değilse intihaptan evvel son vaziyeti	
Doğduğunun tarihi	<i>Hicri 1299</i>	İntihap nazırlığının tarihi	
Tahsili	<i>Galata Saray Lisesinden mezundur. Almanya ve İngiltere'de Posta Telgraf Maklûkâtı okudu.</i>	Kaç defa ile mebus intihap olunduna	
Bildiği diller	<i>Fransızca İngilizce Almanca</i>	Mazharının Meclis Heyeti umumiyesine tasdik tarihi	
Nede ihtisası olduğuna	<i>Memuriyet hayatında P. T. T. Mutehassisi</i>	Meclis iştirak tarihi	<i>4 Mayıs 1931</i>

Ek 8. Meclis Kayıtlarında Bulunan Ali Rana Tarhan'ın Kendi El Yazısı.

Muhtasar Tercüme-i Hal

Mallım Likhri Apendinin ogludur. Hicri 1299 tarihinde İstanbul'da doğmuştur.

Galata Saray Lisesinden mezundur. Fransızca, İngilizce, Almanca lisanslarını bilir.

1316 senesinde Muarif Nezaret-i Maklûkâtı Kalemine memur olmuş aynı zamanda Galata Saray Lisesinde hocalığa başlamıştır.

1317 de Posta Telgraf idaresine intisap etmiştir.

1322 de Telgraf Telgraf Maklûkâtı için Almanya'ya gönderilmiştir. Almanya'dan audetinde Heyet-i Umumiye de iştirak etmiştir. 1325 de Posta Telgraf Umumî Müdürlüğü tayin edilmiş Belçika'da Mutehassîs refaketine tayin edilmiş ve iki sene orada çalışmıştır. Mutehassîs audetinde Belçika'ya staja gönderilmiştir. Bir sene Belçika'da Posta idaresi kalemelerinde ve merkezlerinde staj yapmış, aynı zamanda (Ankara'da) derslerini tatbik etmiştir.

Belçika'dan audetinde Posta Müfettişliğinde, İzmir P. T. T. Başmüdürlüğünde, İstanbul P. T. T. Başmüdürlüğünde, Posta Telgraf Müdürlüğünde, P. T. T. Mamerin Müdürlüğünde, P. T. T. Heyet-i İktisadiye Müdürlüğünde bulunmuştur. 1336 senesinde idareden istifak etmiştir.

P. T. T. Maresinden istifakından sonra, ticari, zırai, zirai işlerde bulunmuş, 1927 de 3^ü devre Saman Meclisliğine seçilmiştir.

[*] Bu husus Meclis heyeti tahririyetine intal olunacaktır.

ÖZ GEÇMİŞ

ÖĞRENCİNİN ADI SOYADI

Öğrenim Bilgisi ALİ Kemal SOYHAN

Doktora	 Üniversitesi
Başlangıç bitiş tarihi	 Ana Bilim Dalı (Danışmanın unvanı adı SOYADI)
Yüksek Lisans	Amasya Üniversitesi
Başlangıç bitiş tarihi	Tarih Ana Bilim Dalı (Danışman: Prof. Dr. Yılmaz KARADENİZ)
Lisans	Gaziosmanpaşa Üniversitesi
Başlangıç bitiş tarihi	Tarih Ana Bilim Dalı

Eserler

A. Uluslararası hakemli dergilerde yayımlanan makaleler:

1. ...

B. Uluslararası bilimsel toplantılarda sunulan ve bildiri kitaplarında (proceedings) basılan bildiriler:

1. ...

C. Yazılan ulusal/uluslararası kitaplar veya kitaplardaki bölümler:

1. ...

D. Ulusal bilimsel toplantılarda sunulan ve bildiri kitaplarında (proceedings) basılan bildiriler:

1. ...

E. Ulusal hakemli dergilerde yayımlanan makaleler:

1. ...